

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

FAHRİ S. KORUTÜRK

HİKMET ÖZDEMİR

FAHRİ S. KORUTÜRK

HİKMET ÖZDEMİR

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

FAHRİ S. KORUTÜRK

HİKMET ÖZDEMİR

Ankara-2010

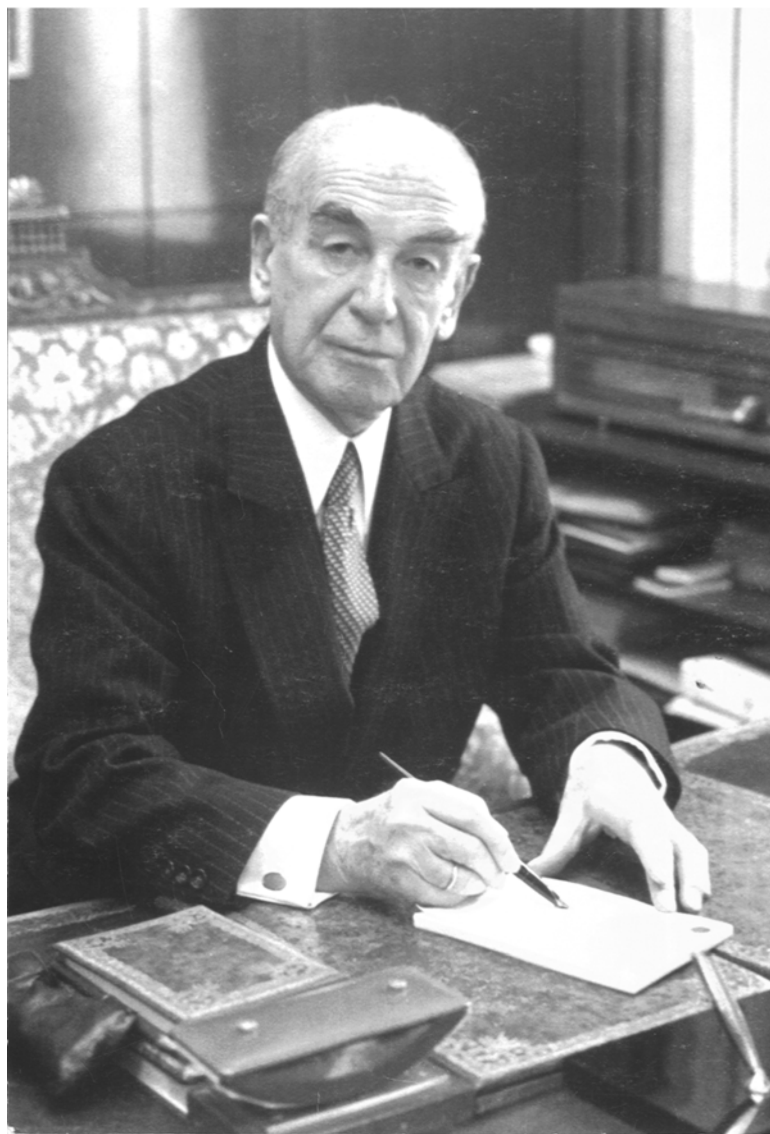
956.102 4

Özdemir , Hikmet
Fahri S.Korutürk./ Yaz: Hikmet Özdemir._
Ankara : AKDTYK, Atatürk Araştırma Merkezi, 2010.
VIII, 239 s. 21 cm
ISBN: 978-975-16-2238-9
1 Atatürk Dönemi Ik.a.

İnceleyenler: Prof. Dr. İhsan GÜNEŞ
Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ

KİTAP SATIŞI:
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ
Ziyabey Cad. No: 19
06520 Balgat / ANKARA
Tel : (0.312) 285 55 12 - (0.312) 285 65 11
Belgegeçer : (0.312) 285 65 73
Web : http://www.atam.gov.tr

ISBN : 978-975-16-2238-9
İLESAM : 10.06.Y.0150.305
BASKI : Özkan Matbaacılık

Doğum Tarihi : 14 Ağustos 1903
Ölüm Tarihi : 12 Ekim 1987

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ

Türkiye'de yakın tarih çalışmalarında Kemal Atatürk ve kısmen İsmet İnönü ile az sayıda da Celal Bayar'la ilgili yapılmış/ve yapılan yayınlar bir yana; devletin zirvesinde cumhurbaşkanlığı görevinde bulunmuş öteki şahsiyetler hakkında ayrıntılı biyografilerin yazımı pek rağbet bulmamıştır. Bu ilgisizlikte devletin resmi belgelerinin ve söz konusu tarihi şahsiyetlerle ilgili özel arşivlerin araştırmacılar için henüz açılmamış oluşunun payı elbette çok büyüktür. Bununla birlikte mevcut sınırlı bilgiler ışığında kritik görevlerde bulunmuş önemli tanıkların bir kısmı anılarını yayınlamaya başladıktan sonra bu şahsiyetler hakkında da biyografi çalışmalarının yapılması ve bu alanda literatürdeki boşluğun doldurulması beklenmelidir. Elinizdeki çalışma böyle bir anlayışın ürünüdür ve Türkiye'nin 6. Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk'ün biyografisi olarak hazırlanmıştır. 12 Ekim 2006 günü Ankara'da Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nda verdiğim "Bir Başarı Öyküsü: Fahri S. Korutürk" başlıklı konferans için hazırlık notlarım (daha önce Deniz Kuvvetleri Komutanlığı tarafından kitap olarak basılmıştı) 2010 yılında "gözden geçirilmiş ve genişletilmiş" olarak Atatürk Araştırma Merkezimiz tarafından yeniden basılmıştır.

Yakın tarihimizin çeşitli evrelerinde önemli roller üstlenen sivil ve askeri devlet görevlilerimizi ve tarihi şahsiyetlerimizi konu alan akademik çalışmalarımızın artmasını dilerim.

Prof. Dr. Hikmet Özdemir

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti VI. Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk'ün anısına bu monografiyi hazırlarken, araştırmamın hemen başında onun yaşam felsefesinde "rota" kavramının özel bir önemi olduğunu fark ettim. İtiraf etmeliyim ki, bu şekilde düşünmemi sağlayan, kendilerinin, 6 Nisan 1973 günü, Cumhurbaşkanı seçildikten hemen sonra, Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı Üyelerine hitaben yaptıkları "ilk" konuşmadır. Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk'ün, burada ifade ettikleri, "Bana tevcih buyurulan bu yüksek görevi, biraz önce içtiğim anda sadık kalarak, başta Yüce Meclis olmak üzere, bütün Milletimin ve Devlet kuruluşlarımızın desteği ile gereği gibi yerine getirmeye çalışacağım. Bu konuda rehberim andım olacaktır,"[1] şeklinde konuşması onun cumhurbaşkanlığı görevinde yolunu belirleyen ve denizcilik ve diplomatlık yaşamında da belirlemiş olan "rota" yaklaşımının sonucudur.

Türk Deniz Kuvvetleri'nin eski Komutanı (E) Oramiral Fahri S. Korutürk'ün, "rehberim andım olacaktır" diye görevi boyunca kendisine "rota" olarak kabul ettiği yemin metni şöyledir:

"*Cumhurbaşkanı sıfatıyla, Türk Devletinin Bağımsızlığına, Vatanın ve Milletin Bütünlüğüne yönelecek her*

---

[1] **TBMM Tutanak Dergisi***,* Toplantı 12, 16. Birleşim, 6 Nisan 1973, Cilt 12, s. 225.

tehlikeye karşı koyacağıma; Milletin kayıtsız şartsız egemenliğine ve Anayasayı sayacağıma ve savunacağıma; İnsan haklarına dayanan Demokrasi ve Hukuk Devleti ilkelerinden ve tarafsızlıktan ayrılmayacağıma; Türkiye Cumhuriyeti'nin Şan ve Şerefini koruyup yüceltmek ve üzerime aldığım görevi yerine getirmek için bütün gücümle ve varlığımla çalışacağıma namusum üzerine söz veririm."

Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk, bu yemin metnini bir kartonun üzerine iri harflerle yazdırmış ve çalışma masasında bulunan sümenin iç kapağına yapıştırtmıştır. Siyasi partilerden yeminine uygun davranmadığı şeklinde eleştiri yapıldığında; "Efendim, ben çalışma odama girip masama oturunca ilk yaptığım iş, ettiğim yemini okumaktır, bu metne cumhurbaşkanlığı görevim bitinceye kadar sadık kalacağıma kimsenin şüphesi olmasın" şeklinde yanıtlamıştır.[2]

Bir "denizci" için bundan doğal ne olabilir?

---

[2] Ali Baransel, **Bıçak Sırtında***,* İstanbul, Remzi K., 2006, s. 74–75.

"Buna inanmalıyız... Tanrı Türk ulusunu esaretten kurtarmak ve onu hür yaşatmak için Mustafa Kemal'i yaratmıştı. O, milletin gücünü bir araya toplayarak bu hayalî pırıl pırıl bir gerçek olarak dünyanın gözü önüne koymuştur."[3]

---

[3] "Gençlik ve Spor Bayramı Mesajı, 19 Mayıs 1977", **Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk'ün Söylev ve Demeçleri III**, s. 16.

FAHRİ S. KORUTÜRK'ÜN ÖZGEÇMİŞİ

Türkiye Cumhuriyeti VI. Cumhurbaşkanı ve Deniz Kuvvetleri Komutanı (E) Oramiral Fahri S. Korutürk; 14 Ağustos 1903 günü İstanbul-Ayasofya'da doğmuştur. Kemah Kalesi Muhafızlarından Azabağasızade Ailesinden Danıştay'da görevli Osman Sabit Bey ile Emine Nesrin Hanımın oğludur.[4]

Kendisine, 4 Temmuz 1935 günü Ankara Nüfus İdaresinden verilen "035649 Numaralı Nüfus Hüviyet Cüzdanı Sureti" bilgileri şu şekildedir:

"Soyadı: Korutürk"

"Adı: Hasan Fahri"

"Babasının Adı: Osman Sabit"

"Anasının Adı: Emine Nesrin"

"Doğum Yeri: İstanbul"

"Doğum Tarihi: 14 Ağustos 1903"[5]

7 Haziran 1968'de, Cumhurbaşkanı tarafından Cumhuriyet Senatosu'na Senatör olarak atandığında, ilgili makama sunduğu ve Fahri S. Korutürk'ün imzasıyla onaylı "hal tercümesi" evrakına göre yaşam öyküsü şöyledir:

---

[4] **Deniz Kuvvetleri Dergisi**, Sayı 538 Ekim 1987 Eki'nde Ömer Çekmecegil tarafından hazırlanmış ayrıntılı bir biyografisi yer almıştır s. 4–14.

[5] 18 Haziran 1968 tarihlidir ve Cumhuriyet Senatosu mührü ile onaylanmıştır.

“1903 senesinde İstanbul’da doğdum. 1916 senesinde Mekteb-i Fününu Bahriye-yi Şahaneye girerek Harp Bahriyesine intisap ettim. 1923 senesinde Subay, 1950 senesinde Tuğamiral ve 1959 senesinde Oramiral oldum. 1960 Askeri İhtilâlini takiben askerlikten emekli olup Dışişleri Bakanlığı kadrosuna geçtim. 1965 senesinde kendi isteğimle Dışişleri Bakanlığı’ndan emekliye ayrıldım. Askerlik hayatım muhtelif kurmay hizmetlerinde ve çeşitli birlik komutanlıklarında geçmiş olmakla beraber esas itibariyle bu hizmetler üç kategoride toplanabilir:

(1) Eğitim Hizmetleri: Eğitim sahasındaki hizmetim Teğmen olarak Astsubay Hazırlama Okulu’nda Sınıf Subaylığı ve Riyaziye (Matematik) Öğretmenliği ile başlar. Bu sahada seneler sonra Kurmay Albay olarak Deniz Harp Akademisinde Tabiiye Öğretmeni olarak ders verdim. 1945 ve 1946 ders yıllarında Deniz Harp Akademisi Komutanlığı yaptım. Eğitim sahasında seneler sonra Bahriyenin Er, Astsubay, personel yetiştirme müesseseleri camiasında toplanan Deniz Eğitim Kor Komutanlığı ve bilahare Eğitim Komutanı olarak vazife aldım.

(2) İstihbarat Hizmetleri: 1934 senesi Deniz Kurmay Stajyeri olarak Genelkurmay İstihbarat Başkanlığı’nda bu şekil hizmete başladım. 1935 ve 1936 senelerinde Kıdemli Yüzbaşı ve Binbaşı olarak Roma’da, 1937 ve 1938 senelerinde Binbaşı olarak Berlin’de, 1942 ve 1943 yıllarında Yarbay olarak tekrar Berlin’de ve Stockholm’de Askeri Ataşelikte bulundum. Askeri harici hizmetler meyanında 1936 senesinde Montreux Boğazlar Konferansında Askeri Mütehassıs olarak ve Berlin Deniz Ataşeliği görevi sırasında Almanya’ya sipariş olunan Ay Sınıfı denizaltı gemilerimizin İnşaat Kontrol ve Tesellüm

Başkanlığını yaptım. Askeri İstihbaratta son vazifem, 1954 yılında Tümamiral olarak Genelkurmay İstihbarat Başkanlığı olmuştur.

(3) Birlik Komutanlıkları: Üsteğmen ve Yüzbaşı olarak Hamidiye ve Mecidiye Kruvazörlüklerinde, Bölük Komutanlıklarından başlayarak çeşitli denizaltı gemilerinde Vardiya Subayı, II. Komutan ve Komutan olarak görev yaptım. Bilahare Yarbay ve Albay rütbelerinde Denizaltı Filotillası Komodorluğu ve Tuğamiral olarak Denizaltı Filo Komutanlığında çalıştım. Harp Bahriyesinde muhtelif rütbe ve 12 senelik fiili denizaltıcılık hizmetim vardır. 1953 senesinde Tümamiral olarak Harp Filosu Komutanlığı ve 1955–1956 yıllarında yine Tümamiral olarak Donanma Komutanlığı görevinde bulundum. 1956 ve 1957 sene-lerinde Koramiral olarak İstanbul ve Çanakkale Boğazları ile Marmara Denizi'nin savunması ile görevli Marmara ve Boğazlar Deniz Kor Komutanlığı yaptıktan sonra 1957 Eylül ayında Deniz Kuvvetleri Komutanlığını deruhte ettim ve Oramiralliğe terfi ettim.

1960 Mayıs İhtilâli'ni takiben Moskova Büyükelçiliğine atanarak askerlikten emekliye ayrıldım. Moskova'da 4 sene büyükelçilik yaptıktan sonra Madrid Büyükelçiliğine tayin oldum. Ve 1965 senesi Temmuz ayında kendi isteğimle Büyükelçilikten, Dışişleri Bakanlığı kadrosundan ve böylece devlet hizmeti hayatından ikinci defa emekliye ayrıldım.

Askerlik sahasında fiili ve itibarı olarak 47 seneyi mütecaviz bir hizmetim ve Dışişleri Bakanlığı'nda büyükelçi olarak 1960–1965 yılları arasında 5 senelik bir süre ile ceman devlet memuriyetinde 52 sene ve 4 aylık hizmetim vardır.

25 senelik evliyim. İki erkek ve bir kız çocuk babasıyım. Almanca, İngilizce ve biraz İtalyanca bilirim.

Haziran 1968

Amiral Fahri S. Korutürk

Senatör

(İmza)”[6]

Fahri S. Korutürk, 6 Nisan 1973 günü Cumhuriyet’in 50. yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde tek oylamada Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

7 Nisan 1980 günü Cumhurbaşkanlığı makamında 7 yıllık görev süresini tamamladıktan sonra 1961 Anayasası gereği Cumhuriyet Senatosu Tabii Üyesi olmuştur.

12 Eylül 1980 askeri müdahalesiyle Büyük Millet Meclisi ile birlikte Cumhuriyet Senatosu’nun da kapatılması üzerine Cumhuriyet Senatosu Tabii Üyeliği görevi sona ermiştir.

1 Mart 1923 ile 23 Ağustos 1923 tarihlerinde Teğmen rütbesiyle yaklaşık 6 ay “İstiklâl Harbi” zammı almıştır.[7]

Denizci, Diplomat, Senatör ve Devlet Adamı Fahri S. Korutürk, 37 yılı askerlik, 5 yılı diplomatlık, 5 yılı kontenjan senatörlüğü, 7 yılı cumhurbaşkanlığı olmak üzere ömrünün yaklaşık 55 yılında Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ne ve Türk Ulusu’na hizmet etmiştir. [8]

---

[6] **TBMM Arşivi**.

[7] **TBMM Arşivi.**

[8] Derya Köse, **VI.Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk (1903–1987),** (İstanbul, Deniz Kuvvetleri Y., 2005, s. 83.

12 Ekim 1987'de vefat eden VI. Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk, Bayan Emel Korutürk ile evli ve üç çocuk babası idi.[9]

VI. Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk'ün ölümü nedeniyle radyo ve televizyon yayınlarında değişiklik yapılmış; TRT'de yaşamını anlatan bir belgesel yayına konulmuş; eğlence programları yayından kaldırılmış;[10] İçişleri Bakanlığı, bayrakların yarıya indirilmesini istemiştir.[11]

(E) Cumhurbaşkanı'nın naaşı, devlet töreni için Ankara'ya nakledilmeden önce Haydarpaşa Askeri Eğitim Hastanesi'nde muhafaza edilmiştir.[12]

15 Ekim 1987 günü, Korutürk'ün naaşı İstanbul'dan Ankara'ya Etimesgut Askeri Havaalanına ve oradan da TBMM'ne getirilmiş ve katafalka konulmuştur.[13]

16 Ekim 1987 günü, TBMM'nde devlet töreni ardından Harp Okulu öğrencilerinin eşliğinde top arabası ile Maltepe Camii'ne götürülmüştür.[14]

Diyanet İşleri Başkan Vekili Fahri Demir tarafından kıldırılan cenaze namazından sonra o sırada yapımı devam eden; Atatürk'ün yakın silah arkadaşları ve yasada görev unvanları belirtilen devlet adamları için tahsis olunan Ankara'daki Devlet Mezarlığı'nda toprağa verilmiştir.[15]

---

[9] Merhum Cumhurbaşkanı Korutürk'ün oğulları Osman Korutürk ve Salah Korutürk ve gelini Zergün Korutürk Büyükelçi olarak Dışişleri Bakanlığında görevlidir. Kızı Ayşe Arzık ise, Marmara Üniversitesi'nde çalışmıştır; halen, uzman psikolog olarak hizmet vermektedir.

[10] **Türkiye**, 13 Ekim 1987.

[11] **Milliyet**, 14 Ekim 1987.

[12] **Cumhuriyet**, 14 Ekim 1987.

[13] **Cumhuriyet**, 16 Ekim 1987.

[14] **Milliyet**, 17 Ekim 1987.

[15] **Cumhuriyet**, 17 Ekim 1987.

DENİZCİ

30 Ekim 1918 günü Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra Türkiye'nin önemli bir kısmı ve bu arada Başkent İstanbul, işgal edilmiştir. Ateşkes antlaşmasının 25 maddesinden 11'i denizcilik konuları ile ilgilidir. Bahriye Mektebi sınırlı olarak eğitim ve öğretime devam edebilmiş; deniz erlerinden hemen tamamı terhis edilmiş, rütbeli personel görevlerinden uzaklaştırılmıştır.[16]

Heybeliada'da Bahriye Mektebi'nin tam önünde Yunan harp kruvazörü *Averoff* demirlemiştir. Yunanlı denizcilerin ve Ada'daki bazı Rumların "onur kırıcı" davranışları olmaktadır.[17]

İşgal yıllarında Bahriye Mektebi Müdürü Şevket Şakir Bey'in gayretiyle okulun faaliyetleri güçlükle sürdürebilmiştir.[18]

1920–1923 yıllarında okula yeni öğrenci alınamamıştır.[19]

Teğmen Fahri Sabit, 1923 yılında Bahriye Mektebi'nden ikincilik derecesiyle mezun olmuştur.[20]

---

[16] Figen Atabey, **Karadeniz'de Türk Donanması***,* Ankara, ATAM Y., 2006, s. 53 ve 59.

[17] **Donanma Belgeseli***,* (Ed. Cem Gürdeniz), Yayınlanmamış Çalışma, 1998, s. 52.

[18] Müdür Şevket Şakir Bey için bkz: M. Celaleddin Orhan, **Bir Bahriyelinin Anıları***,* İstanbul, Kastaş Y., 2001, s. 21 vd.

[19] Fahri Çoker, **Deniz Harp Okulumuz 1773***,* s. 23.

[20] Afif Büyüktuğrul, **Cumhuriyet Donanmasının Kuruluşu Sırasında 60 Yıl Hizmet***,* Cilt I, s. 202.

30 Ağustos 1922 günü Yunan Ordusu'na karşı Türk zaferinin kesinleşmesi ardından yaklaşık bir yıl sonra, 1923 yılı 14 Temmuz günü, Güverte Mühendisi Fahri Sabit ve 15 silah arkadaşı Yavuz muharebe kruvazörüne tayin olmuşlardır.

Genç subaylardan Yavuz muharebe kruvazöründe bir yıl içinde şu çalışmaları yapmaları istenmiştir:

"Üç ay gemi dersleri topçuluk, bir buçuk ay torpido bir buçuk ay işaret, bir buçuk ay makine, bir buçuk ay seyir, bir buçuk ay elektrik, bir buçuk ay yelken idaresi, sitimbut idaresi, ameli gemicilik…"

Yavuz muharebe kruvazöründe denizcilikle ilgili bu zorlu eğitim alınırken aynı anda koca geminin boyanma ve onarımı da tamamlanmıştır.

Teğmen Fahri Sabit şöyle anlatmaktadır:

"(…) Arkadaşlarım ve ben bir günün yemek saatleri müstesna bütün zamanını raspaya ve boyaya vakfettik. Milletin çok zamandan beri bacasından duman çıkan bir Türk teknesine olan iştiyak ve tahassürü faaliyetimize kuvvet veriyordu. Yoruluyorduk, mecalsiz kaldığımız anlar oluyordu, fakat geminin işi bitmiyordu. Şerefimizi, istiklâlimizi bütün kudret mevcudiyetimizi renginde bulduğumuz şanlı sancağımızı görmekten senelerden beri mahrum İstanbul halkına gemimizin gönderinde bu kutsi manzarayı gösterebilmek için çalışmak lâzım geliyordu. Çalışıyorduk, bütün çetin ve mühlik (yorucu) işler hep bu ulvi düşüncelerden mülhem (ilham) olarak yapılıyordu. (…)

1923 yılının 4 Ekim Perşembe günü saat 08.00'de Yavuz hareket etti. Bir senelik misafiretten sonra Ada'ya, Ada sularına uzun bir veda selamı gönderildi. Etraf bir iki dakika bu selamla çınladı durdu. Bu ses, üç senelik sükût ve

esaretten sonra çıkan ilk hayat nişanesi idi. Bu seste biz Türk gemicilerini en rakik (ince), en hissi yerinden titreten bir bahse bedel mevt vardı."

Genç Denizci, Yavuz'un işgalden sonra İstanbul önlerindeki ilk günlerini ayrıntılı olarak aktardıktan sonra şunu yazmıştır:

"Boğazın birçok yerinden sandallarla kıymetli gemilerini görmeye koşan kimselerin şevk ve sururu (sevinci) nihayetsizdi, bu umumi tezahüratın bu saf, derin sevginin ne büyük, ne işler görecek bir kuvvet olabileceğini düşündüm. Mazide, halde bu lâyemut (ölümsüz) muhabbetin cihan şümul mucizelerini hatırladım. İstikbalden emin olmamakta bi nihâye (sonsuz) bir manasızlık buldum."[21]

Teğmen Fahri Sabit, o yıllarla ilgili anılarına bir başka yerde şöyle devam etmiştir:

"(…) 1923 senesi Cumhuriyet ilanını takiben denizden İzmir'e girdim. O zaman Cumhuriyet'in elinde pervanesi dönen sadece bir tek Hamidiye kruvazörü vardı. Birinci Dünya Savaşı bütün subay kadrolarımızı eritmişti. Kurtuluş Savaşı bütün subay kadrolarımızı, astsubay kadrolarımızı eritmişti. Hamidiye, bir Binbaşı Kumandan ve bir Kıdemli Yüzbaşı İkinci Kumandan bulabilmişti. Ben o tarihte Cumhuriyet İdaresi'nin Teğmenliğiyle ilk defa onanmış nesle mensubum ve ilk defa Teğmen olarak Hamidiye gemisinde Bölük Kumandan Vekili olarak bulunuyordum. Yani 20 yaşında bir Bölük Kumandan Vekili… Bu derece subay ve idare kadrolarımız düşmüş, perişan olmuştu. Hamidiye'ye verilen görev, uzun süren Kurtuluş Savaşı'nda, İstanbul'da, bütün büyük şehirlerimizde, binalarımızda, kışlalarımızda, okullarımızda hasretini çekmiş olduğumuz bayrağımızı

---

[21] **Deniz Kuvvetleri Dergisi**, Sayı 538 Ekim 1987 Eki, s. 41–46.

yeniden Çanakkale'den dışarıya kıyılarımızda yaşayan halkımıza göstermek göreviydi. Tek pervanesi dönen bir tek gemide böyle bir zayıf personel kadrosuyla Çanakkale'den dışarıya kıyılarımıza 1923 senesi Cumhuriyeti müteakiben çıktığımızı ve İzmir'e girdiğimizi hatırlıyorum. Öyle bir İzmir ki, Kordon'da yangınlar henüz sönmüş ve Anadolu'dan söndürülmüş bir yangın felâketinin dumanları, sisleri, diğer ıstırapları yüzümüze vuruyordu. Gemimizde İstiklal Savaşı'nın büyük kahramanları rahmetli Mareşal ve diğer tanıdığım kumandanlar vardı. Fakat esas olarak gemiyi yürüten fedakâr Türk erleri vardı. O erler ki, dört seneden fazla gemide hizmet yapmak mecburiyetinde kalmışlardı. Nasıl, Mareşal'i ve o zaman ki kumandanları hatırlıyorsam, genç bir Teğmen olarak benim yanımda çalışan o zamanın erlerini sizi temin ederim, teker teker isimleriyle hatırlayabiliyorum. Trabzonlular, Fatsalılar, Ordulular, Giresunlular, son derece gemici İnebolulular, Zonguldaklılar, Cideliler isimleriyle, erleriyle, başçavuşlarıyla hatırlarım. Çünkü gemiyi her türlü bağlanmış ataletinden kurtaran, gemiyi yürüten o fedakâr erlerdi. Onlarla İzmir'e girdiğimizi hatırlıyorum ve onlarla Güney sahillerimize kadar gittiğimiz günlerimizi hatırlıyorum."[22]

Tuğamiral rütbesinde iken Korutürk, "Genç Subaylarla Bir Musahabe (Görüşme)" başlıklı denemesinde meslekteki bu günlerini yeniden anlatmıştır:

"Subaylık hayatımızın ilk senelerinde Türk Bahriyesi Meşrutiyet idaresinden, Cumhuriyet idaresine geçiyordu. Çetin bir İstiklâl Savaşı'ndan çıkan memleket her tarafta yaralarını sarıyor bu meyanda bahriyesini toparlamaya

[22] "RCD Zirve Toplantısından Dönüşte Basına Verdikleri Demeç, 24 Nisan 1976", **Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk'ün Söylev ve Demeçleri II**, s. 172–173.

çalışıyordu. Bu bahriye içinde materyal ve personel pek karışık ve perişan bir halde idi. İmparatorluk devrinin düzeni yıkılmış olmakla beraber bahriyenin hâlâ birçok ambarları, depoları, fırınları, ocakları, resim, boya, model, haddehaneleri ile muazzam havuzları ve tersaneleri, geniş ve zengin ikmal membaları vardı. Personel kadrosunu muhtelif nesiller dolduruyordu. Adriyatik'ten Orta ve Doğu Akdeniz'e, Kızıl Deniz'den Basra Körfezi'ne kadar şimdiki kıyılardan çok uzaklarda dolaşan bir neslin son simaları ve onların yetiştirdikleri bir kısmı Garp kültürü almış ve fakat ekseriyeti mağlubiyetten ve hezimetten tamamen ezilmiş bir subay kitlesi ve bir de tek şeritli genç teğmenler yeni bir meslek hamuru ile yoğrulmaya başlamıştık. Bizim, meslek, vazife ve vatan mevzuunda hislerimiz en heyecanlı çağında idi. Düzensizlikten, feragatsizlikten, memleket için fedakârlıksızdan nefret ediyorduk. Türk isim ve kabiliyetini ikinci plana atacak her türlü his ve menfi vasıf önünde isyan ediyorduk. (…)"[23]

24 Temmuz 1923 günü Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanması ve 29 Ekim 1923 günü Cumhuriyet'in ilanından sonra, Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın direktifleri ve Büyük Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Mareşal Fevzi Çakmak'ın emirleri doğrultusunda, her türlü olasılığa karşı kara birliklerinde olduğu gibi donanmada da eğitimler ve teftişler hızlandırılmıştır.

1926 yılı Ocak ayında önce Divanhane'de, daha sonra Kasımpaşa'da Camialtı'nın karşısındaki binada Cumhuriyet döneminin 5. Denizaltı Kursu açılmıştır. Bu kursa katılan genç subaylar arasında Güverte Mülâzım Fahri Sabit de

---

[23] Fahri S. Korutürk, "Genç Subaylarla Bir Musahabe", **Deniz Kuvvetleri Dergisi**, Sayı 538, Ekim 1987, s. 14.

vardır. Kurs müfredatı, denizaltıcılık, dizel motorları, elektrik ve Almanca'dır. Aynı zamanda Almanya'dan getirtilen gemi resimleri üzerinde derslerle gemiler hakkında nazari bilgi verilmiştir. Kursların erken açılması sebebiyle mürettebatın Almanya'ya tayinleri tarihine kadar olan fazla müddette *Hamidiye* ile Antalya'ya kadar seyahat yapılmış; ardından *Peyk-i Şevket* ile de Marmara'da dolaşılarak İmroz'a gidilmiş, ameli seyrisefain tatbikatı yapılmak suretiyle kurs uzatılmıştır.[24]

Bu dönemde denizaltıların teftişi de büyük bir titizlikle sürdürülmektedir.

3 Ağustos 1929 Cumartesi günü, Büyük Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reis Muavini Liva Paşa Mustafa Muğlalı, beraberinde Deniz Kaymakamı Şefik, Deniz Binbaşı Hüsnü (Gökdenizer), ilk talim evresi için Erdek'e gelmişler ve üç gün süren teftiş zamanını öğleden evvellerini bir gemiye, öğleden sonralarını da diğer gemiye planlamışlardır. Mülazım rütbesiyle *I. İnönü* denizaltısı Güverte Vardiya Subayı Fahri Sabit'in notlarına göre üç günlük teftişin öyküsü şöyledir:

"Teftişin birinci günü (3 Ağustos 1929):

Mürettebat, temiz elbise ile heyeti karşıladı. Cephe teftişinden sonra elbise değiştirilmek üzere 10 dakika müsaade verildi ve harekât olundu. Alt güverteden funda demir, denize adam düştü, yangın bölmeleri kapa talimleriyle dümen arızaları yapılarak limana dönüldü.

Teftişin ikinci günü (4 Ağustos 1929):

---

[24] Raşit Metel, **Türk Denizaltıcılık Tarihi***,* İstanbul, Deniz Kuvvetleri Y., 1960, s. 36.

Hareket edilerek mürettebat dalma istasyonlarında teftişe alındı. Bilahare dalış yapılarak muhtelif dümen arızaları ve trim bozularak ufki seyir kontrolleri yapıldı.

Teftişin üçüncü günü (5 Ağustos 1929):

Süratli dalışlar ve satha çıkışlar yapıldı. Tenvirat sükûtu, 25 metrede dibe oturma ve telefon şamandırası ile konuşma yapıldı. Liva Paşa Mustafa Muğlalı, gemiden deniz üstü ile bizzat konuştular.

Aynı gün müfettiş tenkidi yapıldı. Tenkide evvelâ Alman Müşaviri Güverte Binbaşı Fürbringer ve Makine Kıdemli Yüzbaşı Hülsman konuştular. Müteakiben kumandan yazılı mütalaasını okudu.

Gemiler, Paşa üzerinde müspet bir tesir yaptı. Teftiş neticesini şöyle hülasa ettiler:

Gemi kumandanlarının bu silahı kullanma ve sevk-i idaredeki kudret ve kabiliyeti, gerek subay ve astsubay ve fedakâr efradın deniz altında ve üstündeki mesailerinde katiyen telaş eseri göstermeksizin vazifelerini mükemmelen yapmaları, her arızada tereddüt ve vukufsuzluk asarı göstermeksizin verdikleri cevaplar şahsen ve Büyük Erkânı Harbiye Reisliği namına takdire layıktır, demişler ve teftişin fevkalâde muvaffakiyetli neticesini tebarüz ettirmişlerdir. Bu hissiyatlarını geminin hatıra defterine de denizin altında seyrederken yazmışlardır.”[25]

Ertesi yıl, 1930’da, Cumhuriyet Donanması’nın genç deniz subayı silâh arkadaşlarıyla birlikte yeni açılan Deniz Harp Akademisi’ne katılmıştır.[26]

24 Eylül 1933 günü, Deniz Harp Akademisi ilk mezunlarını vermiştir.[27]

---

[25] Raşit Metel, **Türk Denizaltıcılık Tarihi***,* s. 47–49.

[26] **Donanma Belgeseli***,* s. 70.

Ancak diplomalarını alanlar hemen kurmay olamamaktadır. İlk önce kıta, sonra Genelkurmay'da staj yapmaları gerekmektedir. Akademi mezunlarından Kıdemli Yüzbaşı Fahri Bey, *Dumlupınar* denizaltı gemisine ikinci komutan olarak atanmıştır. Gemi Komutanı Binbaşı Zeki Işın'dır (Refah Faciasında şehit olan yarbay).[28]

Korutürk daha sonra Deniz Harp Akademisi'nde öğretmen kadrosunda çalışmış ve bu defa durumunun nasıl değiştiğini şöyle anlatmıştır:

"Deniz Harp Akademisi'nde öğretmen olarak sınıfa girdiğim ilk günler, senelerce karşımda durmuş olan yazı tahtasının, bu defa devamlı olarak arkamda yer almasının, hayatımdaki realiteyi bana nasıl ısrarla hatırlattığını hiç unutamam."[29]

---

[27] **Afif Büyüktuğrul'un Yorumlarıyla Fahri Engin'in Hatıratı***,* s. 107.

[28] Afif Büyüktuğrul, **Cumhuriyet Donanmasının Kuruluşu Sırasında 60 Yıl Hizmet***,* Cilt I, s. 310 ve 317.

[29] Fahri S. Korutürk, "Genç Subaylarla Bir Musahabe", s. 9.

“O AN”

1935 yılında, o güne kadarki yaşamı hep İstanbul’da ve denizde geçen genç subay ilk kez Ankara’ya gitmiştir. Ankara’da mutlu bir rastlantı “Başkomutan” ile tanışmış ve üstelik O’nun tarafından belirlenen bir senaryoda rol almış; O’nun isteğiyle “bilinmeyen yabancı” rolünü oynamıştır.

“Başkomutan” ile Genelkurmay İstihbarat Başkanlığı’nda görevli bir Deniz Kurmay Stajyerinin Ankara’da bir lokantada karşılaşmasının “inanılmaz” ayrıntıları, -30 yıl sonra- bizzat olayın kahramanı tarafından yazıya aktarılmıştır.

Denizaltıcı Albay Raşit Metel, 14 Eylül 1957–20 Haziran 1960 tarihleri arasında Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı görevinde bulunduktan sonra, Moskova Büyükelçiliğine atanan (E) Oramiral Fahri S. Korutürk’e bir mektup yazmış ve kendisinden 1935 yılında Atatürk ile karşılaşmalarını kaleme almasını istemiştir.

1 Aralık 1965 tarihli ve (E) Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Fahri S. Korutürk tarafından kaleme alınan bu tarihi karşılaşmanın öyküsü; 1935 yılında bir bayram öncesinde Ankara’da Karpiç Lokantası’nda genç bir deniz subayının Atatürk ile karşılaşmasıdır.

Korutürk, yaşamında “en unutulmaz” ve “en heyecanlı” “an” ile ilgili bütün ayrıntıları yazmıştır:

“1935 senesi ilkbahara girerken hayatımda ilk defa Ankara’ya gidiyordum. İstiklâl Harbi’nden sonra Ankara,

Anadolu'nun ortasında bir efsane bir hayal şehri idi. I. Dünya Harbi'nin sonu, memleketin istilasını (Askeri) Lise ve Harp Okulu çağının heyecan ve idraki içinde gördükten sonra, şimdi Cumhuriyetimizin 10. yılını arkaya atmış bir Deniz Harp Akademisi mezunu olarak kendimi bahtiyar ve muhitimdeki insanları bahtiyar hissediyordum. Atatürk gençliğine emanet ettiği bütün inkılâplarını bitirmiş, bunların hepsinin üstünde her vatandaşta yakın mazinin mirası (aşağılık duygusu) silinmiş milletin nefsine güveni yeniden kazanılmıştı. Kışlalarda (Bir Türk Cihana Bedeldir), okullarda (Ne Mutlu Türküm Diyene) sözleri duvarlara asılmış ve bütün millette bu vecizelere yürekten iman belirmişti.

Deniz Harp Akademisi mezunu olmamıza rağmen Kurmay Subay olabilmek için o zamanki adıyla Erkân-ı Harbiye-i Umumiyede karargâh stajı görmek ve Riyasete, Kurmaylığımızın tasdiki lâzım geliyordu. Biz, Deniz Harp Akademisi'nin yetiştirdiği ilk kurmay subayları olacaktık. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Mareşal Fevzi Çakmak ve II. Reis Orgeneral Asım Gündüz idi. Ben, Müdürü, Kurmay Albay Kemal Yaşınkılıç (sonradan Jandarma Genel Komutanı, Orgeneral) olan İstihbarat Şubesinde staj görüyordum. O tarihlerde istihbarat subayları dâhi, askerlerin ecnebilerle teması kesin olarak yasaktı. Sefaretteki resmikabullere sefaret mensuplarının davetlerine gidemiyorduk. Fakat diğer taraftan devrimler arasında kadın'ın cemiyet içinde erkek ile eşit haklara kavuşması, sosyal hayata yeni bir hareket getirmiş, Ankara'da muhtelif vesilelerle resmi ve hususi toplantılar, davetler, resmikabuller ve balolar tertip etmek âdet olmuştu.

Atatürk, daima halk arasında idi. O'na kır kahvelerinden, halkevlerine, orduevlerinden, şehir lokantalarına kadar her toplulukta tesadüf etmek mümkündü. Bu halk içinde dolaşmak, O'na devrimlerinin nasıl ve ne suretle yayılıp derinlere kök saldığı hakkında en isabetli müşahedeleri sağlıyordu. Atatürk, halkla yaptığı bu temaslarda genç, ihtiyar, kadın, erkek seçtiği kimselere günün konuları hakkında sorular soruyor, aldığı cevapları hazır bulunanların sohbet konusu haline sokuyordu, sonunda istediği hedefi ve gayeyi açıklıyordu. Bu arada geçen esprileri, şakaları, takdirleri ve acı tenkitleri kulaktan kulağa etrafa yayılıyor; Atatürk'e tesadüf, hayranlıkla, merakla ve hatta itiraf olunmalıdır ki endişeli bir istekle aranıyordu.

1935 senesi, henüz evlenmemiştim. Bir bayram arifesi idi, arkadaşlar İstanbul'a şuraya buraya dağılmışlardı, yalnızdım. O zamanlar Karpiç'in şahsen idare ettiği Şehir Lokantasında yemek yemeği ve sonra da bir gece lokaline gitmeği istedim. Karpiç, o tarihte, diplomatlar dâhil Ankara'nın en seçkin simalarının toplandığı bir lokanta idi. O akşam da her zamanki gibi kalabalık ve neşeli idi. Dipte bir köşede sonradan Belçika sefaretine mensup olduklarını öğrendiğim bir grubun gerisinde tek kişilik bir masa buldum ve genç bir subayın vereceği en sade siparişleri vererek gelecekleri beklemeye başladım. Aradan çok geçmeden Karpiç'in yardımcısı Süreyya, telaşla yanıma geldi. Atatürk geliyor, kendisine yer açmamız lâzım, diyerek benim masamı büsbütün köşeye itti ve elindeki beyaz peynirle tek rakıyı masama bırakıp büyük sofrayı hazırlamaya koyuldu. Bir sefaret grubu ile Atatürk'ün geniş sofrası arasında bir köşeye sıkışmış olmayı oldukça yadırgadım. Bir ara lokan-

tadan çıkmak mı yoksa oturup bu köşeden ilgi çekici simaları takip etmek mi daha iyi olur, diye düşündüm. Henüz bir karara varmadan, Atatürk, kalabalık maiyetiyle salonda göründü. Herkes ayağa kalktı, artık bana kimsenin bakması, hesabımın görülmesi mümkün değildi. Tesadüf hükmünü icra edecekti.

Atatürk'ün sofrasında hatırlayabildiğim kadarıyla, hemşireleri Makbule Hanım, Prof. Afet Hanım, Falih Rıfkı Atay'ın refikası (eşi) ile bir milletvekilinin kızı olduğu sonradan öğrendiğim bir genç hanımla, devrin bakanları, büyükelçileri ve milletvekilleri bulunuyordu. Ezcümle Dr. Tevfik Rüştü Aras, Şükrü Kaya, Saffet Arıkan, Moskova Büyükelçisi Vasıf Çınar, Falih Rıfkı Atay dikkatimi çekiyordu. Bir müddet sonra fark ettim ki, Atatürk'ün masasındakiler, bir kısmı açıkça bakarak, bir kısmı belli etmeksizin gözleyerek, hakkımda konuşuyorlardı. Evvelce o masada oturanlardan hiçbirisi ile tanışıklığım yoktu. Sivil giyiniyordum, sigara içiyordum ve sâkin görünmeye çalışıyordum. Fakat çok geçmeden Tevfik Rüştü Aras'ın Atatürk ile bir şey konuşarak üzerimde durmaları ve daha sonra Hariciye Vekilinin masama gelerek kendini takdim edip oturması, bende garip bir heyecan uyandırdı. Dr. Aras, Atatürk'ün, sofradaki arkadaşlarına beni göstererek, tanıyıp tanımadıklarını ve kim olabileceğimi tahmin ettiklerini sorduğunu, kimsenin beni tanıyamadığını, fakat umumiyetle bir ecnebi olduğuma hükmettiklerini, halbuki Atatürk'ün benim bir Türk genci olduğum intibaında bulunduğunu ve bunu öğrenmeye geldiğini söyledi. Hariciye Vekiline Erkân-ı Harbiye İstihbarat Şubesinde vazifeli bir Deniz Kurmay Stajyeri olduğumu anlattım. Dr. Tevfik Rüştü Aras beni tanımış olmaktan memnun olduğunu,

Atatürk'ten işaret almadan lokantayı terk etmememi söyleyerek yerine döndü. Müzik çalıyor, dans etmek isteyen, istemeyen, Gazi'yi yakından görebilmek için, oyun bahanesiyle ortaya çıkıyor, masalar, sandalyeler boşalıp doluyordu. Bütün bunların hemen hiçbirini göremiyor gibi idim. Zihnen, Tevfik Rüştü Aras'ın söylediklerinden ve benim cevabımdan neler doğabileceğini çözmeye çalışıyordum. Fakat bu zihni çalışmalardan henüz bir netice çıkaramadan, Atatürk'ün yerinden kalktığını ve ağır ağır adımlarla sofrasını dolaşarak masama geldiğini ve çok kibar bir jestle güya oturması için yer ister gibi karşımda durduğunu gördüm. Milletçe hayranı olduğumuz harika insanla göz göze ve karşı karşıya idik. Bana oturmamı işaret ederek kendisi de oturdu:

–Bir Deniz Subayı olduğunuzu öğrenmekten çok memnun oldum. Arkadaşların da tahmin ettikleri gibi giyinişinizde hâl ve harekâtınızda bir ecnebiden farkınız yok. Yalnız masanızın sadeliği şüphe uyandırıyor. Onu tamamlayacağız. Bize kendinizi bir ecnebi olarak tanıtacaksınız. Söyleyiniz bakalım hangi yabancı dili biliyorsunuz ve Ankara'da ne maksatla bulunabilirsiniz?

Milli hudutlar dışında bulunup ecnebi dili üzerinde staj fırsatı bulamamıştım. Memleket içinde ecnebilerle temas yasak olduğundan bildiğim Almanca ve İngilizce, kitap okuyup tercüme yapmayı pek az geçiyordu. Fakat bu mazeretleri münakaşa etmek yeri ve zamanı değildi. Zati gayretlerime ilaveten Denizaltı Filosu'ndaki ecnebi mütehassıslarla olan temaslarım, Deniz Harp Akademisi'ndeki Alman subaylarının senelerce yaptıkları takrir ve onlarla yapılan münakaşalardan kuvvet alarak ve o sıra-

larda, Hükümetin, denizaltı gemisi satın almak hususundaki tasavvurlarını da hatırlayarak Atatürk'e:

– Türk Bahriyesi'ne denizaltı gemisi satmak isteyen bir Hollanda firmasının mümessili olarak Ankara'da bulunabileceğimi ve Hollandalı olarak Almanca konuşmakta olduğumu iddia edebileceğimi söyledim.

– Güzel, dedi, şimdi ben seni anlattığın gibi tanıyorum, diye ilave ederek masasına geçti.

O gece Karpiç'ten çıktığımızda ortalık ağarmaya başlamıştı. Bütün bir gece bir ecnebi hüviyeti içinde hakiki şahsiyetimi gizlemek ve bu arada beliren çeşitli şüphe ve tereddütleri sükûnetle savabilmek mücadelesi içinde geçmişti. Atatürk, sofradaki arkadaşlarına evvelâ benim ecnebi olduğum yolunda yaptıkları tahminde haklı olduklarını söylemiş, fakat masanın yanı başında hüviyeti meçhul bir yabancının oturtulmasına, hiç olmazsa kim ve neci olduğumun bilinmemesine sinirlenmiş görünüyordu. Sormalar, soruşturmalar yapılıyor, sarih bir netice alınamayınca bu hal ilgilileri kuşkulandırıyor, nihayet ciddi tahkikat için benden hüviyet ve pasaport istenmesine kadar iş genişliyordu. Pasaportumun otelde olduğunu söylemem üzerine emniyet memurları tarafından dışarı davet olunmuştum. Bir memur refakatinde masadan kalkarak lokantadan çıkıyordum ki, Atatürk, müdahale ederek bir ecnebiye bu tarzda muamele yapılmasının pek kaba bir hareket olacağını ileri sürmüş, kendisinin ve arkadaşlarının sofralarında konuşmalarla bu yabancının hüviyetinin daha nazik bir şekilde ortaya çıkartılabileceğini söyleyerek, beni karakola düşmekten alıkoymuştu. Böylece, Gazi'nin masasına davet olunuyordum.

En büyük şansım, sofrada ve ortalıkta iyi Almanca bilen bir kimse olmamasında idi. Atatürk'ün misafirleri arasında bulunan Milletvekillerinden birinin kızı Almanca tahsil ediyormuş. Bu genç kız keşfolunca ikimize yan yana sofranın ortasında yer verilmiş ve sağlı sollu soru yağmurları başlamıştı. Tercümanımın da, benim gibi Almancası eksikti. Tuhafı şu ki ikimiz de birbirimizin bu dil bozukluğunu fark ediyor, fakat her ikimiz de bunu bir türlü açıklamıyorduk. Bana Türkçe sorulanları tabii anlıyor, onları cevaplandırmak için, Almanca tercümesini bekliyor; verdiğim Almanca cevabın tercümanım lisanıyla Türkçeye çevrilişini duyunca, etrafın itirazını ve şüphesini dağıtmak için, Türkçe müdahale etmekten kendimi güç zapt ediyordum. Bu imtihan ne kadar sürdü, bilmiyorum. Zaman oluyor, Ankara'da hususi maksatla bulunduğum şüphesi galip gelerek derhal sofradan uzaklaştırılıp tekrar esaslı bir isticvaba (sorguya) sevk edilmem isteniyor, zaman oluyor, Atatürk'ün bulduğu bir izah ile hava tekrar yumuşuyordu.

İçkiden ve münevver zümrenin ortasında oynamakta olduğum bu ağır oyunun yükünden artık bunalmıştım. Bu defa, Atatürk, 'Herr'e (Bay'a) bir soruda ben soracağım' diyerek bana o saate kadar sorulan soruların en ağırını tevcih etti:

– Biz Modern Türkiye'de bir takım inkılâplar yaptık. Batının münevver adamlarınca acaba bunların hangileri malumdur ve onlar en çok neyin üzerinde dururlar, dedi.

Ve sonra yine kendisi sorunun ağırlığını hissederek: – Mesela Türkiye'de bir Harf İnkılâbı yapılmıştır. Herr (Bay) bunun hakkında acaba ne düşünür, diye sorusunu daralttı.

Konuşmalar günlük konular veya askerlik konuları dışına çıktıkça bu oyunun Alman dilinde idamesine imkân kalmayacaktı. Çok kısa cevap vermek lâzımdı.

'Türkler için olan faydasını ve zararını münakaşa edemeyeceğim. Fakat Latin harflerinden sonra Batılılar için Türkçeye alâka artmıştır. Sonra turistleriniz için yazılarınızı okuyarak memleketinizin sokaklarında dolaşmak kolaylaşmıştır. Yeni harflerinizle Türkçe, bir Çince, bir Arapça olmaktan çıkmıştır,' dedim.

Atatürk:

– Pekiyi benim söylediklerimi acaba yazabilir mi, diye sordu. Ben manasını anlamadan ve pek büyük yanlışlar yapmaktan korkmadan pekâlâ yazabileceğimi söyleyince, etraftan kâğıt kalem getirildi.

Atatürk bana şöyle dikte ettirmeye başladı:

Bayanlar, Baylar,

Her iyiyi ve güzeli daima ecnebiye mal etmeye taraftar olmayınız. Türk Milleti medenidir, cesurdur. Almış olduğu vazifeyi, her Türk genci müşkül şartlar altında da, başarmaya kabiliyetlidir. Nitekim ben, zannettiğiniz gibi bir ecnebi değil, damarlarımda asil Türk kanı olan bir Türk Genci ve bir Türk Deniz Subayıyım (ve devamla) şimdi artık kalk ve bunu ana dilinle oku, diyerek sözlerini bitirdi.

Ben tekrar ana dilime kavuşmanın, esas hüviyetimi bulmanın bahtiyarlığı içinde yerimden fırladım.

Yazdıklarımı, temiz Türkçemizin emsalsiz ahengi içinde heyecanla okudum. Masadakiler de büyük bir heyecan uyanmıştı. Hanımlar başta olmak üzere, herkeste umumi bir hayret, türlü türlü tefsirler ve münakaşa ihtiyacı ortalığı bir uğultuya boğmuştu. Bu arada Atatürk, bana, Mareşal Fevzi Çakmak'a hitaben bir mesaj yazdırdı. Bunda mealen:

Deniz İstihbarat Subayı Fahri Sabit'i bir vesile ile tanıdığını söylüyor ve diktesini keserek; 'Tabii Karpiç'te rakı içerken gördüm desem, senin için pek iyi olmayacaktır,' diye gülüyor ve devamla kendisine mühim bir vazife verdiğini ve bu subayın aldığı vazifeyi başarıyla ifa ettiğini işaret ediyor ve kendisinin görevlendirdiği hizmetin tam ehli bulunduğunu kaydettikten sonra, bu gibi subaylara daha mesuliyetli vazifeler ve çalışmalarında daha geniş imkânlar verilmesinin uygun olacağını söylüyordu.

O zaman Mareşal Hazretlerinin şahsiyeti ve çalışma tarzı genç bir Subay olarak aramıza öyle bir mesafe koymuştu ki; sabah olup da ortalık aydınlandıktan sonra onun odasına girerek, böyle bir gecenin hikâyesini yapmak ve Atatürk'ün hakkımdaki mesajını masanın üzerine koymak, bana imkânsız göründü. Durumu sadece harekât şube müdürümüze bahsettim. Deniz Harp Akademisi'nin kuruluşunda ve Deniz Kurmay Subayı yetiştirmek hususunda cidden büyük gayretler sarf etmiş olan II. Başkan Korgeneral Asım Gündüz'ün olaydan haberdar olduğu şüphesizdi. Bundan sonra bana verdiği vazifelerde Atatürk'ün notlarının bir tesiri olup olmadığını bilmiyorum. Fakat memleket içinde ve dışında meslek ve memuriyet hayatımın müteakip yıllarında deruhte ettiğim hizmetlerde, Atatürk ile karşılaştığım gecenin hatırasını ve bilhassa o geceyi kaparken Atatürk'ün bana söylediklerini, daima bütün tazeliği ile canlandırarak karşılaştığım müşkül ve mesuliyetli davaların hallinde bana sonsuz bir kuvvet kaynağı olduğunu hiçbir zaman unutamıyorum.

Filhakika Atatürk, o geceyi benim müteakip hayat ve hüviyetim için ailemin ve çocuklarımın isim ve hüviyetleri için fevkalade etkisi olacak bir telkin ve bir hediye ile kapamak istemişti.

Sofrada sükûnet geri gelince bana soyadı alıp almadığımı sordu. O tarihte soyadı kanunu vatandaşları bütün hızı ile meşgul ediyordu. Kendisine henüz almadığımı söyleyince:

– Biz bu memlekette bir takım inkılâplar yaptık ve bunların korunmasını şahsiyet sahibi Türk Gençliğine emanet ettik. İşte bu gençlerden biri de sensin. Sana Korutürk soyadını versek ne dersin, dedi.

Fırtınalı bir gecenin her türlü tahayyülün üstünde bir mükâfatı belirmişti.

Şükranla kabul edeceğimi ve bu ismi taşımakla hayatımda en büyük şerefi bulacağımı, söyledim.

O akşam daha yakından gördüm ki, Atatürk cesareti ve medeni olmayı seviyordu. En çok kullandığı ve belli ki sevdiği kelimelerden biri 'Medeniyet' kelimesi idi. Esasen O, 'Memleketi muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkaracağız' derken, kabiliyetine, çalışkanlığına ve medeni olma vasıflarına güvendiği Türk Milleti ve Türk Genci'nden istediklerini de açıklamış bulunuyordu.

01.12.1965-Moda
Fahri S. Korutürk
Oramiral (Emekli)
(İmza)"[30]

[30] Raşit Metel, **Atatürk ve Donanma***,* İstanbul, Deniz Kuvvetleri Y., 1966, s. 203–209.

MONTREUX KONFERANSI’NDA

24 Temmuz 1923 Lozan Antlaşması ile Boğazlar ve Marmara silahtan arındırılmış bölge olarak tanımlanmıştır. Antlaşma hükümlerinin uygulanmasından Türk Amirali Vasıf Temel başkanlığında bir uluslar arası komisyon Cemiyet-i Akvam’a sorumlu tutulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti, yirmi kilometrelik bir alanda, Boğazlar Bölgesi ve Boğaz Önü ve Marmara adalarını tahkim edememiş ve bölgede jandarma dışında bir askeri kuvvet bulunduramamıştır. Cumhuriyet yönetimi, karşı önlem olarak, Boğazlar Bölgesinde acele savunma için bir jandarma okulu açmış, Boğazlara yirmi kilometre mesafede motorlu topçu birlikleri bulundurmuş ve İzmit Körfezi’ni de müstahkem bir deniz üssü haline getirmiştir.[31]

Türkiye’nin milli çıkarları doğrultusunda bu sorunları yeni bir çözüme bağlamak üzere, 23 Temmuz 1936 günü, İsviçre’nin Montreux şehrinde yeni sözleşme imzalanmıştır. Montreux Boğazlar Sözleşmesi adı verilen bu sözleşmenin görüşmelerine Türkiye Cumhuriyeti’nin Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras Başkanlığında bir heyet katılmıştır. Heyette, Londra Büyükelçisi Fethi Okyar, Paris Büyükelçisi Suad Davaz, Dışişleri Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu, Türkiye’nin Milletler Cemiyeti Daimi Temsilcisi ve Sivas Milletvekili Necmettin Sadak ile 11 diplomat ve 7

[31] Afif Büyüktuğrul, **Cumhuriyet Donanmasının Kuruluşu Sırasında 60 Yıl Hizmet**, Cilt I, s. 353.

yüksek rütbeli asker, 2 uzman yüksek memur, 4 enformasyon görevlisi olmak üzere 24 kişi bulunmaktadır.[32]

Türk Heyeti'nde yer alan askeri kişiler: Genelkurmay II. Başkanı Korgeneral Asım Gündüz, Harp Filosu Komutanı Albay Fahri Engin, Genelkurmay İstihbarat Şubesi Müdürü Kurmay Albay Rıfat Mataracı, Uçak Alay Komutanı Kurmay Yarbay Şefik Çakmak, Kurmay Binbaşı Yusuf Egeli, Hava Kurmay Binbaşı İhsan Orgun, Roma Deniz Ataşesi Kurmay Binbaşı Fahri Korutürk, Paris Kara Ataşesi Kurmay Yüzbaşı Seyfi Kurtbek. [33]

(E) Amiral Afif Büyüktuğrul'un günlüğünde bu konuda yer alan bir ayrıntı şöyledir:

"Büyük Atamız bu konferansa başkan olarak giden Dışişleri Bakanının askeri müşavirlik heyetine, Harp Filosu Komutanı ve Berlin (Roma olacak/HÖ.) Büyükelçiliğimiz nezdinde deniz ataşemiz olarak, iki tane de denizci sokmuştu. Bunlar Albay Fahri Engin ve Deniz Kurmay Binbaşı Fahri Korutürk idiler. Her ikisi de Büyük Atamızın çeşitli sorularına cevap vererekten imtihan geçirmiş olduğu subaylardı."[34]

Türk Boğazlarından geçiş düzeni ve Boğazlar Bölgesinin güvenliği konularını düzenleyen bu sözleşme; 1923'de Lozan Antlaşması'yla birlikte imzalanan Boğazlar Sözleşmesi'nin yerine geçmiştir. Yeni Sözleşme eskisine göre, Türkiye'nin güvenliğine ve egemenlik haklarına çok daha uygundur ve savaş gemilerinin geçiş düzeni bakımından Karadeniz'de kıyısı bulunan devletlerin (Sovyetler Birliği,

---

[32] İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, Ankara, TTK Y., 1989, Cilt I, s. 495.

[33] **Afif Büyüktuğrul'un Yorumlarıyla Fahri Engin'in Hatıratı**, s. 121.

[34] **Afif Büyüktuğrul, Büyük Atamız ve Türk Denizciliği**, s. 231.

Romanya, Bulgaristan) önceliğe sahip hakları ile öbür devletlere tanınan haklar arasında bir denge kurmuştur.[35]

Cumhurbaşkanı Korutürk, 1976 yılında, Montreux görüşmeleri tutanaklarının kitap olarak Türkçe basımına yazdığı "sunuş" yazısında bu konferansın iki ana tez etrafında "çetin çekişmeler içinde" yapıldığını anlatmıştır:

"Bunlardan birincisi, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Baştemsilcisi Maxime Litvinof tarafından savunulmuş ve genellikle Karadeniz'de kıyısı olan diğer ülke temsilcilerince desteklenmiştir.

İkincisi ise, Birleşik Krallık Baş Temsilcisi Lord Stanley başta olmak üzere Karadeniz dışında bulunan ülke temsilcileri tarafından ileri sürülmüş ve desteklenmiştir.

Türkiye'nin konferansa katılan bütün ülkeler tarafından itibar gördüğü, imzacı bütün devlet temsilcilerinin Türkiye'ye ters düşmemek gayreti içinde özel menfaatlerini korumaya çalıştıkları dikkati çekmiştir."

Cumhurbaşkanı Korutürk, konferans kitabına yazdığı "sunuş" yazısında Deniz Harp Akademisi'ndeki öğrencilik günlerine ait tarihi bir anısını da aktarmıştır:

"Deniz Harp Akademisi'nde öğrenci olduğum sıralarda, 1923 Lozan Antlaşması, getirdiği mutlu sonuçlar yanında, bazı hükümleri ile özellikle Türk Boğazları, statüsü ile biz genç subaylara ıstırap veriyordu. 1930'lara düşen o öğrenim yıllarında Boğazların askerlikten arındırılmış olması, tahkim edilemez bulunması ve Boğazlar Komisyonu adı altında Türklerin yanında yabancıların da katıldığı bu ortak uzmanlar heyetinin kontrolüne bırakılmış olması, aramızda sık sık tartışmalara neden oluyordu.

---

[35] İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, Cilt I, s. 493.

O sıralarda bize ders vermekte olan yabancı emekli bir deniz albayı harp oyunlarının tatbikatında, 'Boğazlarda Türklere bazı imtiyazlar tanınarak Lozan statüsünün değiştirilmesi lüzumuna kani olduğunu, fakat tarafları tatmin edici nasıl bir çözüm yolu gerektiğini bir türlü kestiremediğini,' ileri sürdükçe, biz genç subaylar, 'tek çözüm yolunun Boğazlarda Türk Egemenliğinin kabulü ve bu hakkın Türklere geri verilmesi olabileceğini' hararetle savunurduk. Fakat 1930'larda dünya siyasi ortamı, bu iddiayı gerçekleştirmek için henüz yeteri kadar bir olgunluğa ulaşmış değil idi.

Lozan'ı Atatürk, uzun Osmanlı dönemine ait tarihte, emsali geçmemiş siyasi bir zafer olarak nitelemiştir. Bu gerçek yanında, Lozan'ın Türk Boğazları dediğimiz, Karadeniz Boğazı - Marmara Denizi ve Çanakkale Boğazı kompleksinde teşekkül eden coğrafi sınırlar içinde Türk Egemenliğini tamamıyla sağlamış olmadığı da bir gerçekti. Ayrıca, Lozan'ın Anadolu yarımadasının devamı olan Ege adalarını Türk hâkimiyeti dışında bırakmakla Cumhuriyet Türkiyesi'ne kâfi derecede bir güvenlik getirmiş olmadığı da muhakkaktı.

1930'larda Deniz Harp Akademisi'nde hararetle tartışmasını yaptığımız, Boğazlar Bölgesindeki bu zaaf, Montreux Konferansı ve Sözleşmesi sonucunda ortadan kaldırılmıştır."[36]

Cumhurbaşkanı Korutürk'e göre, 1936 Montreux Sözleşmesi'nin iki önemli özelliği bulunmaktadır:

"Montreux'nun birinci özelliği, Lozan'ın Boğazlar Bölgesinde Türkiye hesabına açık bıraktığı bir boşluğu

---

[36] Fahri S. Korutürk, "Sunuş", **Montreux Boğazlar Konferansı**, Çev. Seha L. Meray - Osman Olcay, Ankara, SBF Y., 1976, s. V-VI.

doldurması ve Cumhuriyetimize büyük bir güvenlik getirmiş olmasıdır. Diğer taraftan, Montreux, uluslararası ilişkilerde siyasi antlaşmaların 'müzakere ve barışçı yollar' ile günün şartlarına daha uygun bir hüviyete sokulabileceğine, tarihte ender rastlanan bir örneği getirmiş olması bakımından dikkate şayandır.

Filhakika, I. Dünya Savaşı'ndan sonra yapılan siyasi konferans sonuçlarının ve antlaşmalarının hemen hiçbiri, imzacı devletlerin hür iradeleri ile ve müzakere ve barış yolu ile değiştirilmiş değildir; Montreux bu yoldan değiştirmenin ilk örneğidir. (…)"[37]

---

[37] Fahri S. Korutürk, "Sunuş", **Montreux Boğazlar Konferansı**, s. VI.

ALMAN KARARGÂHINDA BİR TÜRK

29 Ocak 1942'de İkinci Dünya Savaşı'nın kaderi değişirken, Stockholm Deniz Ataşeliği görevine ek olarak, Deniz Kurmay Yarbay Fahri Korutürk, ikinci kez Berlin'e Deniz Ataşesi atanmıştır.[38]

O yıl, Berlin şehrinin ışıl ışıl ışıkları artık yoktur, güçlü hava savunması artık bir riski göze alamamakta, akşamla birlikte karartma başlamaktadır. Geceleyin arabalarını kullanmak durumunda kalanlar, kısık farların ancak aydınlatabildiği, kenarları beyaz kireçle işaretlenmiş kaldırımları izleyerek yollarını bulmaya çalışmaktadır.[39]

1942 yılında Türkiye'nin Berlin Deniz Ataşesi Korutürk bu ortam içinde Alman Deniz Kuvvetleri Komutanını ziyaret etmiştir. Büyük Amiral Raeder'in yerine atanan Dönitz, Birinci Dünya Savaşı sonrası Almanya'ya uygulanan kısıtlamalar nedeniyle denizaltıcılık eğitimini Türkiye'de yapmıştır, Deniz Albay Lütfi Kerman'ın öğrencisidir. Dönitz, Türkiye'yi ve Türkler'i çok iyi tanıyan bir amiraldir. Yarbay Korutürk'ü gayet sıcak karşılamış ve onun Türkiye'nin Deniz Ataşesi olarak tayin edilmesinden duyduğu memnuniyeti belirtmiştir. Fakat Alman Deniz Kuvvetleri Karargâhı, Yarbay Korutürk'ün evvelki görev döneminde hatırladığından farklı bir telaş içinde gözükmektedir. Komutanın

---

[38] Fahri Çoker, **Bahriyemizin Yakın Tarihinden Kesitler**, s. 262.

[39] O yıllarda Berlin'deki günlük yaşam için ayrıca bkz: Orgeneral Zeki İlter, **Bir Ömür Boyu Askerlik 1919-1972**, İstanbul, Kastaş Y., 2003, s. 44–55.

makamından çıkınca, kendisine refakat eden Yarbay, Türk Ataşesine, bu vesileyle Harekât Başkanı Amiral Frinke ile tanışmak isteyip istemediğini sormuştur. Frinke, Alman Deniz Kuvvetlerinin parlak amiralleri arasındadır ve kendisiyle tanışması Türk Ataşesi için önemli bir fırsattır. Alman deniz harekât planları onun imzasını taşımaktadır. Korutürk, bundan sonrasını şöyle anlatmıştır:

"Bana mihmandarlık yapan Yarbay ile Harekât Merkezine girdik. Amiral Frinke, karargâhına mensup subaylarla birlikte, loş ve büyük bir harekât merkezinin ortasında, yukarıdan aydınlatılmış geniş bir masaya yayılmış haritaların önünde çalışıyordu. Söylenildiği gibi genç ve enerjik bir zattı. Şahsiyet sahibi bir adam izlenimi veriyordu. Bana önce, Berlin'e tekrar atanmış olmamdan duyduğu memnuniyeti ifade etti. Alman Bahriyesindeki bazı müşterek tanıdıklarımızdan ve ananevi Türk-Alman dostluğundan söz etti. Bu arada genç subaylar, ikide birde çeşitli denizlerde görevli filolardan, gemilerden gelen mesajları getiriyor, görüşmemizi kesiyor, alçak sesle maruzatta bulunup, aynı şekilde kısa cevap ve talimatlar alarak gidiyorlardı. Frinke birden, 'Sizden geleneksel dostluğumuza güvenerek bir talepte bulunacağız,' dedi ve 'Güney - Doğu Cephesinde büyük güçlüklerle karşı karşıyayız. Bu cepheye ikmal yapabileceğimiz en iyi yol, Karadeniz. Ancak oraya Sovyet Donanması tamamen hâkim. Bu sebeple bütün Güney-Doğu Cephesinin lojistik hizmetlerini karadan yapmak zorundayız. Bunun güçlüklerini tasavvur edebilirsiniz. Karadeniz'deki Sovyet hâkimiyetini kırmak ve cephenin ikmalini deniz yoluyla yapabilmek bize çok önemli yeni imkânlar sağlayacaktır. Bunun için Karadeniz'e bir iki denizaltı gemisi sokmamız

yeterlidir. İki denizaltımızın gece seyretmek suretiyle Boğazlar'dan Karadeniz'e intikaline izin vermenizi rica ediyoruz,' diye devam etti.

Bu sözler çok yoğun meşguliyetine rağmen Frinke ile beni niye görüştürmek istediklerini izah ediyordu. Amiralin, 'ricası', Türkiye'nin tarafsızlığını etkileyecek son derece vahim bir siyaset değişikliğini tazammun ediyordu. Cevaben kendisine, 'Bu tamamen siyasi bir karar gerektiren çok ciddi bir taleptir. Bunun muhatabı ben değil, Büyükelçilik vasıtasıyla Hükümetimiz olmalıdır. Talebinizi siyasi kanaldan yapmalısınız. Ancak size şunu söyleyebilirim ki, bu isteğin yerine getirilmesi Montreux Konvansiyonu çerçevesinde mümkün değildir. İçinde bulunduğumuz şartlarda Hükümetimizin bu Konvansiyonu ihlâl edeceğini sanmıyorum,' dedim. Amiral Frinke, bu sözlerim üzerine nazik tavrını terk ederek, yüksek sesle ve sinirli bir edayla, 'Size bugüne kadar dünyanın yardımını yaptık. Denizaltı gemileri de dâhil olmak üzere envai çeşit silah ve teçhizat verdik. Bunları niye yaptığımızı zannediyorsunuz? Kara gözleriniz için mi? Bu yaptıklarımızın karşılığını vermenin günü gelmiştir. Bunu denizaltılarımızı Karadeniz'e geçirmekle ödemelisiniz. Dostluk da bunu gerektirir,' dedi. Tavrı ve konuşma tarzı konusunda sükûnetimi muhafaza etmeye çalışarak, soğuk ve kesin bir ifadeyle, 'Söylediğim gibi, resmi bir müracaatınız varsa bunu siyasi kanaldan yaparsınız. Şüphesiz ben de bu görüşmemizi, ifadelerinizi makamlarıma rapor edeceğim. Kara gözler kısmı da dâhil olmak üzere,' dedim ve elini sıkmadan, başımla selamlayarak harekât merkezinden çıktım. Mihmandar Yarbay dışarıda mahcup bir edayla olup bitenler için özür diledi. 'Amiral Frinke son derece değerli, kabiliyetli bir

komutanımızdır. Çok güç bir görevi çeşitli imkânsızlıklarla mücadele ederek başarmaya çalışıyor. Öyle zorluklarla karşı karşıya ki, bazen sırf kendi inisiyatifiyle olmayacak çıkış yolları arıyor. Emin olun ki, biraz önce sizi kendisiyle tanıştırmayı teklif ettiğim zaman böyle bir istekte bulunacağını bilmiyordum. Onun içinde bulunduğu şartları nazara alarak, davranışını mazur göreceğinizi umarım,' mealinde sözler söyledi.

Almanlardan bilahare büyükelçiliğimize bu yolda bir talep intikal etmedi. Ancak Alman amiralin yardımlarla karşılıkları arasında kurduğu irtibat benim için hiç hatırdan çıkmayacak bir nokta olarak kaldı."[40]

[40] Osman Korutürk, "Berlin Deniz Ataşeliği Dönemine Ait Bir Hatırası," **Deniz Kuvvetleri Dergisi***,* Sayı 538 Ekim 1987 Eki, s. 57–58.

1940'LARDA GÖLCÜK

İkinci Dünya Savaşı boyunca Donanma ve Denizciler, Marmara Denizi'nde ve kıyılarında deniz üslerinde, yaşamışlardır. Gölcük Deniz Üssü, bunlar arasında en önemli olanıdır ve denizcilerin günlüklerinde (defter-lerinde) her zaman özel bir yeri vardır. (E) Amiral Afif Büyüktuğrul'un notlarında yer alan Gölcük manzaraları da bunlardandır ve bazı sahnelerinde, Binbaşı Korutürk hakkında da bilgiler vardır:

1939 yılı Kasım ayı. Gölcük'te Yüzbaşılar Mahallesi'nde yaşam sakindir. Savaş çıktığı için, donanma ve doğal olarak denizciler, eski hareket olanaklarını yitirmişlerdir ve karaya yönelmişlerdir. İstanbul'dan Gölcük'e gitmek için ya Tütünçiftlik'te trenden inip özel kişilere ait motorlar ve yelkenlilerle Değirmendere'ye ve oradan yürüyerek Gölcük'e gelinmektedir; ya da trenden Derince'de inip resmi araçla karşıya geçilmekte ve İzmit'e trenden inip ticari motorlarla Gölcük'e ulaşılmaktadır.[41]

Denizaltı ana gemisi *Erkin*'de görevli subaylar, Kurmay Başkanı Deniz Kurmay Binbaşı Fahri Korutürk'ün gayretleriyle sabahları güvertede, başlarında Kurmay Başkanı olduğu halde, jimnastik hareketleri yapmaktadır.[42]

---

[41] Afif Büyüktuğrul, **Cumhuriyet Donanmasının Kuruluşu Sırasında 60 Yıl Hizmet***,* Cilt I, s. 396.

[42] Afif Büyüktuğrul, **Cumhuriyet Donanmasının Kuruluşu Sırasında 60 Yıl Hizmet***,* Cilt I, s. 397.

1940 yılı Şubat ayı. *Dumlupınar* Komutanı Kurmay Binbaşı Fahri Korutürk, o sırada Deniz Harp Akademisi bitirme tezini yazmaktadır. Komutan olduğu için yemek parası olarak aylık 45 lira almaktadır (subayların yemek parası 30 liradır), 15 liralık farkı, her ay İkinci Komutan Afif Bey'e vermek suretiyle bu parayla, bir "komutan büfesi" hazırlattırmıştır. "Komutan Büfesi", Filo Komutanı, Komodor veya diğer konuklar için kullanılmaktadır.[43]

Denizaltı Filosu Komutanlığı'nda bulunan salonda, bazı akşamlar yemekten sonra, Filo Komutan Vekili Kurmay Tuğbay Sadık Altıncan, Kurmay Binbaşı Fahri Korutürk, İkinci Komutan Binbaşı Afif Büyüktuğrul ve (dördüncü kişi olarak) Kazım Okey veya Nejat Anday) briç oynamaktadırlar.[44]

1940 yılı Mart ayı. Savaş dolayısıyla verilen sıkı izinsizlik emirleri biraz hafifletilmiştir. Donanma, Erdek'ten Silivri'ye gittiğinde yarı vardiyalar hafta sonu iznine çıkabilmektedir. Donanmanın izinli çıkan personeli için Silivri'de yalnız bir otobüs vardır. Amiraller, şoför yanında yer bulabilmektedir. Subaylar, Astsubaylar gelip-geçen kamyonların arkasına atlamaktadır. Yalnızca Donanma Komutanı'nın binek otomobili vardır. Hafta iznine çıkma sırası Kurmay Binbaşı Fahri Korutürk'ün ise, onun emriyle iki gün önceden vapurla İstanbul'a bir Astsubay yollanmaktadır. İstanbul'dan bir taksi kiralanarak Silivri'ye getirilmektedir.

---

[43] Afif Büyüktuğrul, **Cumhuriyet Donanmasının Kuruluşu Sırasında 60 Yıl Hizmet***,* Cilt I, s. 399.

[44] Afif Büyüktuğrul, **Cumhuriyet Donanmasının Kuruluşu Sırasında 60 Yıl Hizmet***,* Cilt I, s. 401.

Kurmay Binbaşı ve bir-iki arkadaşı bu taksi ile İstanbul'a gitmektedirler.[45]

Amiral Afif Büyüktuğrul günlüklerinde şöyle devam etmektedir:

"10 Ağustos 1943. Komodor Kurmay Yarbay Fahri Korutürk, güzel bir 'Gemi Bakım Defteri' icat etmiş. Ama bu defterleri ancak elli yıl sonra kullanabilirsek ne mutlu. Gemiler, defteri boş bırakıp, teftişten biraz önce dolduruveriyorlar. Subayları kalem kâğıda bağlamak pek mümkün olamıyor. Hâla üzerimizde istibdat döneminin kültürsüzlüğünün etkileri var. Bana göre sorumlu yüksek makamların en çok bunun üzerinde durmaları gerek."[46]

1940'larda Binbaşı Korutürk'ün Gölcük Üssü'ndeki görev yıllarının tanıklarından biri de, Prof. Talat Halman'dır. Ünlü profesör ve kültür adamı, anılarında yer bulan "iki denizci" portresini, babası Amiral Sait Halman ve Kurmay Binbaşı Fahri Korutürk'ü, o yılların gözde bir sosyal etkinliğinde yarışmacı kimlikleriyle betimlemiştir:

"İki ayrı kişilikti onların ki. Amiral Halman, ateşli, atılgan, coşkulu ve öfkeli… Binbaşı Korutürk, sakin, serinkanlı, temkinli ve metodik. (…) İkisini ağabey-kardeş yapan ilgilerden biri de, boğaza düşkün olmalarıydı. Havsalanın almayacağı kadar, hâlâ midelerinin o kadar yemeği nasıl sindirdiğini anlayamadığım kadar yerlerdi. O zamanlar Gölcük'te ya da Değirmendere'de deniz subayları yılda birkaç kere 'yemek yarışması' yaparlardı. Tepsi tepsi et ve balık yemekleri, kazan kazan pilavlar, kâse kâse hoşaflar, envâl türlü tatlılar (özellikle hamur işleri) getirilir,

---

[45] Afif Büyüktuğrul, **Cumhuriyet Donanmasının Kuruluşu Sırasında 60 Yıl Hizmet**, Cilt I, s. 410–402.

[46] Afif Büyüktuğrul, **Cumhuriyet Donanmasının Kuruluşu Sırasında 60 Yıl Hizmet**, Cilt II, s. 486.

yarışmacılar gitgide üniformalarının kopçalarını açıp, düğmelerini gevşeterek mideye indirirlerdi.

Seyretmesi eğlenceli olduğu kadar şaşırtıcı ve bazen dayanılması zor, garip bir yarışmaydı. En fazla yiyebilen şampiyon olurdu. Ve şampiyon olmak, o günlerde büyük bir onur ve iftihar konusuydu. Babam, muazzam cüssesiyle sık sık birincilik kazanırdı. Ama asıl ilginci, Fahri Korutürk'ün incecik vücuduyla, arada bir şampiyonluğu kazanmasıydı. Bu zayıf, zarif Binbaşı, akıl almaz miktarlarda yemek yiyebiliyordu. Hiç şişmanlamadan, zorluk çekmeden, tıkanmadan…

Babam yarışmayı kaybedince çok öfkelenirdi. Bana bazen öyle gelirdi ki, Binbaşı Korutürk yarışı kazabilecekken 'Amiral üzülmesin' diye kasten kaybederdi."

1940'ların Denizaltı Yarbay Fahri Korutürk için, 1987 yılında vefat ettiğinde, Komutanı Amiral Sait Halman'ın oğlu Prof. Talat Halman, "Annem, hep onu evlendirmeye çalışırdı," diye yazmıştır.[47]

Yıllar, hızla akmaktadır.

Dostu, meslektaşı ve cumhurbaşkanlığı döneminde de çalışma arkadaşı Fahri Çoker ile Gölcük'te, genç birer subay olarak, ayrı ailelerden farklı görenek ve eğitimle yetişmiş iki insanın aralarında hiçbir anlaşmazlık çıkmadan birlikte yaşamalarının sırlarını araştırdıkları günler arkada kalmıştır.[48]

1944 yılı Nisan ayında, Yarbay Korutürk'ün kişisel gündeminde evlilik vardır. Makine Subayı Necati Gökçen'in aracılığıyla tanıştığı Emel Cimcoz Hanımla evlenmiştir.[49]

---

[47] Talat Halman, "Bir Başka Korutürk", **Milliyet***,* 19 Ekim 1987.
[48] Fahri Çoker, **Bahriyemizin Yakın Tarihinden Kesitler***,* s. 163.
[49] Derya Köse, **VI. Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk 1903–1987***,* s. 202.

Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Büyükelçi Fuat Bayramoğlu'nun özel kalem müdürlüğü görevine başladığında Erdil K. Akay'a aktardığı bilgiye göre; Emel Korutürk Hanımefendi, annesi Hasene Hanım tarafından Osmanlı Bahriye Nazırı Moralı İbrahim Paşa soyundan gelmektedir. Babası ise, İran Şahı Nadirşah'ı 1773 yılında Bağdat önünde yenilgiye uğratıp kaçırttıktan sonra şimdi Topkapı Saray Müzesi'nde sergilenen meşhur İran tahtı ile İstanbul'a dönmekte iken yeniden saldıran İran ordusunun katlettiği, I. Mahmut'un sadrazamlarından Topal Osman Paşa'nın soyundandır.[50]

Salah Cimcoz, 1920 yılında, İngiliz İşgal Kuvvetleri Komutanlığı tarafından "savaş suçlusu" diye İstanbul'dan Malta'ya rehin olarak götürülen Türk aydınları arasındadır.[51]

Emel Hanım'ın nikâh tanığı, İstanbul Valisi Dr. Lütfi Kırdar, Yarbay Fahri Korutürk'ünki, Komutanı, Amiral Sait Halman'dır. Nikâh, Kadıköy Belediyesin'dedir ve törenin ardından Moda Deniz Kulübü'nde davetlilere yemek verilmiştir.[52]

---

[50] Erdil K. Akay, **Korutürk'lü Yıllarım**, İstanbul, Erko Y., 2007, s. 17-18.
[51] Bilâl N. Şimşir, **Malta Sürgünleri**, İstanbul, Milliyet Y., 1976, s. 109 ve 124.
[52] Ali Baransel, **Bıçak Sırtında**, s. 126–127.

CUMHURİYET DONANMASI GÜÇLENİYOR

Cumhuriyet Donanması, her yıl atılımlarını sürdürmektedir.

1923 yılında Donanmaya katılan genç subay ve silah arkadaşları rütbelerinde yükseldikçe Cumhuriyet Donanması da yeni denizaltılar ve muharebe gemileriyle güçlenmektedir. Sık sık onların sancak çekme törenleri yapılmaktadır.

23 Mayıs 1948 Pazar günü, İzmir'de, Deniz Kurmay Albay Fahri Korutürk ve beraberindeki askeri heyetin katılımıyla, ABD'nden gelen 4 denizaltı gemisinin (*I. İnönü, II. İnönü, Sakarya* ve *Gür*) sancak çekme töreni vardır. İzmir Valisi Sabri Adal'ın konuşması ve ABD Yüzüncü Denizaltı Filotilla Komutanı Albay Stanley Moseley'in tesellüm protokolünü okumasının ardından Denizaltı Filosu Komutanı Fahri Korutürk arkadaşlarına olan güvenini vurgulamıştır:

"Aranızda ömrünün uzun yıllarını denizaltı silahı içinde, denizlerimizin altında çalışmaya hasretmiş olan tecrübeli arkadaşlardan, ilk defa bu modern teknelerde denizler altında çalışmaya memur edilmiş olan heveskâr ve genç arkadaşlara kadar bütün Denizaltı Filosu mensuplarının üzerlerine aldıkları yeni görevi çok iyi başaracaklarına karşı derin bir güvenimiz vardır."

Yeni denizaltıların tesellüm protokollerinin imzalanmasından sonra, gemilerde İstiklal Marşları söylenmiş ve ABD Sancakları arya ve Türk Sancakları toka edilmiştir.[53]

1953 yılında NATO bünyesinde bir tatbikata Komutanlık yapan ilk Türk, Tuğamiral Fahri S. Korutürk'tür. Denizaltı Filosu Komutanı Tuğamiral Fahri S. Korutürk'ün Emir Subayı, (E) Amiral Necdet Şenergün bu konuda şunları anlatmıştır:

"Sayın Korutürk, Denizaltı Filosu Komutanı olarak, NATO'ya girişimizden bir yıl sonra 1953 senesinde büyük bir NATO deniz tatbikatının denizaltı harekâtını planlayıp sevk ve idare etmekle görevlendirilmiştir. Nitekim bu tatbikat için COMSUBFOR (Commander Submarine Forces) ismi altında Amiral Korutürk'e Gibralta'dan başlayıp tüm Akdeniz, Ege ve Karadeniz'i kaplayan bir sorumluluk alanı verilmiş ve emrine 17 Müttefik denizaltı gemisi ve 4 adet ASW uçağı tahsis edilmişti. Sayın Amiral Korutürk o zaman için mevcut çok mütevazı imkânlarla, tatbikata katılan Müttefik deniz kuvvetleri temsilcilerini Gölcük'te toplayarak tatbikat ön planlamasını tamamlamış ve 1953 sonbaharında da tatbikatı Müttefik deniz kuvvetleri temsilcileriyle oluşturduğu karargâhı ile Gölcük'te Donanma Komutanlığı Karargâhından başarı ile sevk ve idare etmişti.

NATO'ya girdiğimizin başlangıcında, Akdeniz'de bugünkü NATO Deniz Saha Komutanlıkları henüz daha ortada yok iken, Sayın Amiral Korutürk bu tatbikat vesilesiyle de olsa Deniz Kuvvetleri Komutanlığımızda NATO şapkası altında böyle büyük çaplı bir tatbikatı idare eden ilk komutan olmuştu."[54]

---

[53] Raşit Metel, **Türk Denizaltıcılık Tarihi**, s. 92 ve 96.

[54] (E) Amiral Necdet Şenergün'ün 26 Ağustos 2006 tarihli Mektubu. (E) Amiral Şenergün bu tatbikatla ilgili anılarını *Periskop* dergisinin Eylül 2005 ve Ekim 2005 sayılarında iki bölüm olarak yayınlamıştır.

KOMUTAN VE EVLATLARI

Denizaltı Filosu Komutanı Tuğamiral Fahri S. Korutürk'ün denizcilik yaşamındaki en acı olay, 4 Nisan 1953 günü saat 02.15'te *Dumlupınar* denizaltısının, İsveç bandıralı *Naboland* ticari gemisiyle çarpışması ve Nara önünde batmasıdır.[55]

8 Nisan 1954 günü Çanakkale Orduevi'nde *Oruçreis* Denizaltı Gemisi Komutanı Kıdemli Yüzbaşı Rıza Akol tarafından yapılan sunuma göre, Kurtarma çalışmalarından sorumlu Denizaltı Filo Komutanı Amiral Korutürk'ün bu büyük deniz trajedisinin cereyan ettiği kaza yerine ulaşması şöyle olmuştur:

"Denizaltı Filosu Kumandanını vaka mahalline daha evvel ulaştırmak gayesiyle Maltepe önünde bulunan Gemlik muhribine Denizaltı Filosu Kumandanı Amirali, Hereke önünde almak üzere, Donanma Kumandanı tarafından emir verilmişti. Gaye, Kurtarma Amiri olan Denizaltı Filosu Kumandanı Amirali, en seri vasıta ile vaka mahalline ulaştırmaktı.

Gemlik muhribinin kararlaştırılan mahale geleceği saate uygun olarak, Filo Kumandanı Amiral ile Sakarya denizaltı gemisine geçerek saat 07.05'te hareket edildi. Hereke önünde Gemlik muhribi ile buluşarak saat 07.45'te Gemlik

---

[55] Bu deniz faciası ile kapsamlı ve arşiv belgelerine dayalı bir inceleme için bkz: Bülent Çaplı, **Dumlupınar: İki Gemi İki Kaptan***,* İstanbul, Doğan K., 2007.

muhribine geçildi ve vasati 25 mil sürat kullanarak Çanakkale'ye müteveccihen hareket edildi. (…)"[56]

2007 yılında *Dumlupınar* denizaltısı ile birlikte NATO tatbikatından dönen ve onun hemen önünde Boğaz'a giren *Gayret* muhribinden Kazım Erbil şunları yazmıştır:

"Dumlupınar Çanakkale Boğazı'na girerken Üsteğmen Hasan Yumuk, Bahriye geleneklerine ve yasalara uyarak, aşağıda istirahat etmekte olan gemi komutanını köprü üstüne davet ediyor. Binbaşı Sabri Çelebioğlu köprüüstüne geliyor.

Dumlupınar boğaza girmiş, Nara Burnu'na yaklaşmak üzere iken, karşı taraftan Naboland adındaki İsveç kuru yük gemisi boğaz akıntılarından da yararlanarak çok süratle gelmekte, oysaki uluslar arası anlaşmalara göre boğazlardan 15 mile süratle geçilmesi gerek.

Devamlı olarak Naboland'ın kerterizini alan ve kerterizin hiç değişmediğini gören Üsteğmen Hasan Yumuk, çarpışma rotasında olduklarını anlar ve Dumlupınar'ı bu tehlikeli rotadan çıkarmak için gemi serdümenine sancak tarafa dönme emri verir. Fakat gemi komutanı Nara Burnu'nun sığ sularına otururuz endişesiyle, Hasan Yumuk'un verdiği emre müdahale ederek, Naboland'ın önünden süratle geçip kurtulmak kararını verir, bunun için de gemiyi iskele tarafına döndürerek Poyraz Koyu'na doğru rotayı değiştirir ve gemi makinelerine de tam yol emrini verir.

Fakat çok geç kalınmıştır. Naboland süratle denizaltımızın üzerine gelmektedir. Naboland'ın önüne geçmek imkânsızdır.

---

[56] Raşit Metel, **Türk Denizaltıcılık Tarihi**, s. 338.

Korkunç tehlikeyi anlayan Binbaşı Sabri Çelebioğlu makineleri durdurarak geriye çalışmasını emrederse de artık çok geçtir.

Hava kapkaranlık, bulutlar gökyüzünü kaplamış tek bir yıldız bile görünmüyor, sanki biraz sonra olacakları görmek istemiyormuş gibi…

Kader ağlarını örüyor… Ve Naboland, denizaltımızın sancak baş omuzluğuna büyük bir gürültüyle çarpıyor. Baş tarafı tamamıyla harap oluyor. Yırtılıp açılan yerden dolan sular gemiyi hemen batırıyor.

Baş taraf ve makine dairesinde bulunan 65 denizaltıcı, Komodor Kurmay Albay Hakkı Burak başta olmak üzere, herhalde kısa sürede soğularak şehit oluyorlar.

Kıç tarafta, torpido dairesinde kalan 16 denizaltıcı oksijenleri bitinceye kadar yaşıyorlar.

Dumlupınar'da köprü üstünde bulunan 3 subay ve 3 astsubay ve 2 er bir anda kendilerini Boğaz'ın karanlık ve buz gibi soğuk sularında buluyorlar.

Üsteğmen Hasan Yumuk (Emekli Tümamiral) ve Kemal Ünver (Merhum Albay) sınıf arkadaşıdırlar.

Hasan Yumuk sarışın, cin gibi bakan, küçük mavi gözlü ve soğukkanlı, Kemal Ünver ise çok heyecanlı biriydi. Sınıf arkadaşı kardeşten de ileridir, ikisi birden denize düşünce birbirlerinden ayrılmamışlar. Kemal, telaşla elbiselerini çıkarmaya çalışırken, Hasan, ona, 'Elbiselerini çıkarmaya uğraşma boğulursun,' demiş.

Naboland'ın kürekli vasıtası gelmiş ve hepsini denizden toplamaya başlamış, denizde elbiseleriyle yüzen Üsteğmen Hasan Yumuk, kürekli vasıtayı görünce Bahriyeliliği tutmuş,

‘Adamlar ne muntazam kürek çekiyorlar,’ diye bana anlatmıştı.”[57]

Deniz faciasından üç gün sonra kurtarma çalışmalarının başarılı olamaması ve Dumlupınar’daki denizcilerin yaşamlarından hiçbir umut kalmaması nedeniyle, kaza yerinde, şehitler için bir tören düzenlenmiştir.

7 Nisan 1953 günü, Dumlupınar denizaltısı şehitleri için Nara’da yapılan tören saat 15.00’te İstiklâl Marşı ile başlamıştır. *Başaran* gemisinden yönetilen törene 12 harp gemisi, Çanakkale vilayeti erkânı, Ordu’ya mensup yüksek rütbeli subaylar, Deniz Kuvvetleri Komutanı ve Denizaltı Filosu Komutanı, Amiraller ve kalabalık bir yurttaş topluluğu katılmaktadır. İsveç Büyükelçisi de *Başaran* Gemisinden bu töreni izlemektedir.

Başaran gemisinin köprüüstünde İsveç Büyükelçisi taziyelerini sunmuş, ardından denizaltıcı astsubaylar adına Başçavuş Sezai Akdil, subaylar adına Üsteğmen Faruk Sükan ve Amiral Fahri S. Korutürk (Denizaltı Filosu Komutanı) çok hazin konuşmalar yapmışlardır. Törene, hükümet makamlarından, resmi ve sivil kuruluşlardan gönderilmiş çelenklerin denize bırakılmasıyla ve tören kıtasının havaya üç el silah atmasıyla son verilmiş ve bu manzaraya askeri bando marşlarla eşlik etmiştir.

Amiral Korutürk, *Dumlupınar* için veda töreninde, şehit evlatlarına, onların ailelerine ve yakınlarına şöyle seslenmiştir:

“Muhterem Arkadaşlar ve Aziz Vatandaşlar,

---

[57] Kazım Erbil, **Bahriyede Gördüklerim Duyduklarım**, (İstanbul, Kastaş Y., 2007), s. 184-185.

Etrafımızı çeviren şu dağlar ve taşlar ve bu kıyılar ve bu deniz bilirsiniz kadim ve asil milletimizin acı ve tatlı fakat daima şanlı ve şerefli hatıralarını taşır.

Dumlupınar denizaltı gemisi, başlarında bahriyenin mümtaz evlatlarından ve kıymetli mesai arkadaşım Komodor Albay Hakkı Burak olduğu halde hemen hemen bütün mürettebat ile burada kaybolmuştur. Size bu yepyeni ve taze acının henüz derinliğini, elemini, hüznünü lâyıkıyla hissetmeye fırsat bulamadan 72 saat fasılasız bir didinme, bir kurtarma, tabiatın bizden almak istediğini ona vermemek hususunda yaptığımız amansız bir mücadele sonunda hitap ediyorum.

Müttefik deniz manevralarından Rande-Vous Tatbikatı adı verilen NATO Deniz Manevralarına katılmış ve yaptığı muvaffakiyetli harekât ile kendini göstermiş bulunan Dumlupınar, Mart ayının son haftasında Gölcük'e dönmüş, bu tatbikatın raporlarını bize vermişti. Gemi kumandanı ve arkadaşlarla görüşmüştüm; hepsi manevralardaki başarıların zevki içinde idiler. Bizden tebrik ve takdir almışlardı.

Bu vazifeden bir hafta sonra, Nisan başında Dumlupınar, I. İnönü denizaltı gemisiyle birlikte bir başka NATO deniz manevrasına memur edilmiş, Ana Üssü Gölcük'ten Adalar (Ege) Denizine geçmişti; Blue Sea adını verdiğimiz bu son manevrada da Dumlupınar'ın vazifesinde başarı gösterdiğini öğrenmiştik; gemi, memur olduğu ve bir-iki gün su altında vazifedâr bulunduğu bölgede çalıştıktan sonra su yüzüne çıkmış ve bize telsiziyle manevrasının muvaffakiyetle sona erdiğini ve Ana Üsse dönüş için harekete geçtiğini bildirmişti. Bu durumda Dumlupınar hizmete girdikten sonra katıldığı manevralarda ve katılıp da yukarıda işaret etmemiş olduğumuz diğer Müttefik deniz

tatbikatlarında olduğu gibi tekrar Boğazlar'dan yukarı çıkarak avdet (dönüş) seyrine başlamış, fakat bu defa da ana üssüne varamamıştır. Gemi, Nara önünde bildiğimiz feci müsademenin neticesi Boğazları artık bir daha geçmemek üzere sulara ve bu sularla birlikte Türk Bahriyesinin ve Aziz Türk Milletinin kalbine gömülmüştür.

Dumlupınar'ın içinde bu geminin mensup olduğu Birinci Denizaltı Filotillasının Komodoru Kurmay Albay Hakkı Burak gibi tecrübeli ve mümtaz bir birlik kumandanı vardı.

Bu gemide acı bir kader cilvesi olarak hayatında bir denizaltı gemisi ile ilk seyrini yapan ve henüz denizaltıda ilk vazife günlerinin heyecanını yaşayan iki genç teğmen de vardı.

Dumlupınar'da denizaltıcılık mesleğinin her türlü kahrını ve çilesini çekmiş hatta Sayın Deniz Kuvvetleri Kumandanının henüz bir denizaltı gemisi kumandanı olduğu sırada aynı gemide doğrudan doğruya emirlerinde çalışmış, 25 senelik fiili denizaltıcılık meslek hayatı bulunan eski, tecrübeli ve unutulmaz astsubaylarımız vardı.

Dumlupınar'da kabiliyetli ve vazifeşinas subaylarla beraber, cesur ve kıymetli astsubaylar yanında Türk Ordusunun medarı iftiharı ve Türk'ün canı, feragat ve fedakârlık timsali birçok Aziz ve Sevgili Mehmetler vardı.

Benim Aziz Şehit Arkadaşlarım. Size bir kelime ile Dumlupınar diye hitap ediyorum.

Dumlupınar… Filotilla'n ve Filo'n içinde yerini boş bırakarak kayboldun. Eskilerden sarfınazar, sana yalnız şu son seneler içinde, yekdiğerine karışmış geceli gündüzlü bir mesai ile birbirine kaynaşmış, o en hakiki, o en samimi ve ideal bir saygı ve sevgi içinde geçen arkadaşlık günlerini

hafızamıza meslek, hatıra ve şuurumuzun derinliklerinde gömerek sana veda ediyorum.

Sana her gün, Dumlupınar Kumandanlığına diye verdiğim işaretlerdeki gibi sana yıllarca Dumlupınar Kumandanlığına diye hitap ettiğim yazılarda olduğu gibi, yine o kadar hakiki, yine o kadar samimi ifade ile fakat bu sefer son defa olarak, bu sefer Filo'na mensup bütün arkadaşlarım adına, bu sefer mensup olduğum Deniz Kuvvetleri meslektaşlarının adına sana hitap ediyor, sana veda ediyorum.

Dumlupınar, Nur içinde yat… Nur içinde yat ve etrafında görünen şu dağlar, taşlar, şu kıyı ve bu denizde yatıp ebediyeti bekleyen şanlı ve şerefli ecdadın gibi tarihinin ölmez sayfalarına geçirdiğin kaderindeki acılık için milletinin vefalı kalbine güven…

Bu memleket, bu vatan ve bu meslek sana bir gün senin ismin altında yeniden can verecektir.

Senin ruhun yeni bir Dumlupınar ile milletinin hayat ve istiklâl davasındaki nöbetçinin yerini elbette ki bir gün tekrar alacaktır.

Yüzlerce ve binlerce defa inip çıktığın denizlerin altında sen de etraftaki ecdadın gibi ebediyeti beklerken asil milletinin kalbinde ebediyen yaşayacaksın.

Ruhun şad olsun…"[58]

Denizaltı Filo Komutanı Tuğamiral Korutürk'ün emir subayı, Üsteğmen Necdet Şenergün, *Dumlupınar* faciası sırasında Komutan ile ilgili gözlemini şöyle aktarmıştır:

"12 gün süren Dumlupınar'ı kurtarma harekâtının, özellikle denizin dibinde yaşayanların öldüğü ilk 72 saatinde, Filo Komutanı Sayın Amiral Korutürk'ün üzüntüsü

---

[58] **Dumlupınar Şehitleri**, *4 Nisan 1953'ün Hazin Hatırası,* yty., s. 223–224.

tarif edilecek gibi değildi. Evlâtlarını kaybeden ve kaybetmekte olan bir babanın üzüntüsünü her an yüzünden okuyabiliyorduk."[59]

Denizaltı Filo Komutanı, 3 Haziran 1954 günü, Ankara Orduevi'nde, "*Dumlupınar* Denizaltı Gemisinin Ziyai Hakkında" başlıklı konuşmasında facia ve kurtarma çalışması hakkında ayrıntılı bilgi sunmuştur. Amiral, bu konuşmasında en can alıcı konuyu da bütün çıplaklığıyla şöyle anlatmıştır:

"Bütün bu kazalara bakılırsa bazı denizaltı gemileri sığ suda batmış oldukları halde personeli kurtarılamamış, bazıları yüzdürülmüş, kadro dışı edilmiş, bazıları yüzdürülmekten sarfınazar olunmuştur. Çünkü denizaltı gemisi kazalarında mürettebatın kurtulması ve geminin yüzdürülmesi, kazanın mahiyetine, gemi bünyesinin harabiyet derecesine ve hadise mahallindeki şartlara bağlıdır.

Menfi propaganda bu vadide rolünü ifa eder. Bakarsınız bu denizaltı gemisi Amerika'da olsa şimdiye kadar çıkarılırdı diye bir mütalaa işaa olunur. Fakat hakikat şudur ki, denizaltı gemisine yardımın muvaffakiyeti ve denizaltı gemisinin yüzdürülmesi Asya'da ve Amerika'da olmasına tabi olmayıp kaza mahiyetine ve mevcut tabii şartlara tabidir.

Türk Bahriyesi elinde, bir 'Kazaya Uğrayan Denizaltı Gemisine Yardım ve Kurtarma Talimatı' vardır. Yapılacak yardım, kazanın vukuundan sonra düşünülüp tertiplenemez. Bu talimatta tasavvur olunabilecek muhtelif ihtimalata karşı hareket tarzı kayıtlıdır. Dumlupınar

---

[59] (E) Amiral Necdet Şenergün'ün 26 Ağustos 2006 Tarihli Mektubu.

denizaltı gemisinin kazasında da hiçbir tereddüde kapılmadan bu mekanizma çalıştırılmıştır. (…)

Kat'i rakam vermek için daha esaslı tetkikata ve hesaba lüzum vardır. Ancak sureti umumiyede arz edebilirim ki: Dumlupınar'ı çıkarmak bir senelik bir mesaiyi ve birkaç milyon Türk Lirası masrafı icap ettirecektir. Bu hususta verilecek karar bittabi yüksek makamata aittir. Ben şahsen gemi enkazının adli tahkikatı aydınlatmakta büyük bir rol oynayacağını tahmin etmiyorum. Çünkü adaletin tecellisi için Dumlupınar enkazını görmeye intizar olunamaz ve çünkü bu enkazı görmeye lüzum bırakmayacak kadar göz önünde ve el altında kâfi delil mevcuttur.

Biz Dumlupınar Kumandanını aynı kazai yoldan muhakeme edilsin mülahazasıyla âmiri adlisi olduğumuz bu davayı 'vazifesizlik kararıyla' Çanakkale umumi mahkemesine sevk ettik. Şimdi tam bir sükûn içinde âdil Türk Mahkemesi kararını bekliyoruz.

Zannediyorum, muhterem vatandaşlarımız için de, aynı sükûn ve sabır içinde, herhangi bir mütakaddim şahsi bir hükme varmadan, âdil Türk Mahkemesi kararına intizar etmek en uygun bir düşünüş yolu olacaktır. Umumi efkârımızın da yaptığı esasen bundan ibarettir."[60]

Üç yıl sonra, 4 Nisan 1956 günü, *Dumlupınar* faciasının yıldönümü törenine katılamayan Amiral Korutürk, gönderdiği mesaj - yazıda, bir kere daha kurtarma çalışmalarını ve duygularını anlatmıştır:

"(…) 72 saat müddetle yalnız Dumlupınar'da ve 44 kulaç derinlikte bulunan arkadaşlar için düşündük, çalıştık ve yaşadık. O dakikadan itibaren 72 saat müddetle; Dumlupınar içindeki arkadaşları kurtarmaktan başka

[60] Raşit Metel, **Türk Denizaltıcılık Tarihi**, s. 342–350.

kendimizde her türlü dünya alaka ve rabıtasını kesmiştik. Kurtaran gemisinin içi ve dışı asker, sivil, yüzlerce ve yüzlerce meslektaş ve vatandaşla dolmuştu. Gündüz ve gece geliyorlar, gidiyorlar, soruyorlar ve yazıyorlardı. Kurtaran, bir arı kovanı halinde idi. Biz Dumlupınar ile birinci derecede alakadar olanlar, kurtarma faaliyeti içinde hiçbir şeyi görmüyor ve duymuyorduk. Bu gün, bu hatıraları düşündüğüm sırada dahi, o günün heyecanını hissediyor ve kulaklarımda hâlâ, Kurtaran MN5'i telsiz telefon ile Müstahkem Mevkii Kumandanlığının MN5 cihazı arasında bilfasılâ (aralıksız) devam eden ses ve mesaj uğultularını duyuyorum. 4 Nisan 1953'ü böyle bir didinme ile 7 Nisan 1953'e bağlamıştık. Hiç hayalimizde olmadığı halde hiç ümit etmediğimiz Nara açıklarında en sevdiğimiz insanlar için, böylece Nisan 1953'te çelenkler bıraktık ve döndük. O zaman henüz, yaramızın acısını ve derinliğini kâfi derecede ölçemiyorduk.

Başaran ile Gölcük'e avdet ettiğimiz zaman, Erkin'de Denizaltı Filosu mensupları ile bir kısım Donanma arkadaşları bizi böyle bir toplulukla karşıladılar. Bu camia; Dumlupınar'da kaybolanların en yakınlarıydı. Erkin, felâketin duyulduğu andan itibaren gece ve gündüz bilfâsıla (aralıksız) müracaat merkezi olmuş ve buradakiler kaybolan arkadaş ailelerinin tesellisine, yardımına koşarak kendi ıstırabını hissedememişti. Fakat Çanakkale'den, Başaran ile döndüğüm gün Ana Gemisinde hayatta kalan bütün Denizaltıcılar, artık kendileri için, kendi acıları ve ıstıraplarının ifadesi için toplanmış oluyorlardı.

Bölük Kumandanlığından itibaren Filo Kumandanlığına kadar hayatımda birçok defa arkadaşlarla toplu olarak konuşmak fırsatını bulmuştum. Fakat Çanakkale'den,

Başaran ile Gölcük'e avdet ettiğim gün; Erkin güvertesinde karşımda bulduğum topluluk ile aramda hissettiğim kalbi rabıta ve hissi birlik kadar ömrümde başka bir yerde, muhataplarımla aramda böyle müşterek bir duygu belirdiğini hatırlamıyorum.

Erkin'de, burada toplanmış olan arkadaşlar, bu geminin güvertelerinde, salonlarında ve mangalarında senelerce ve senelerce gece ve gündüz müşterek hatırası olan Dumlupınar'ı düşünüyor ve artık ebediyen kaybettiği aziz arkadaşları için taşıdığı kederden ve izhar ettiği ıstıraptan başka yapacak bir şey arıyordu. İşte 'Dumlupınar Bürosu' böyle bir haleti ruhiye içinde doğdu ve bütün denizaltı ve donanma camiasına mensup olanlar tarafından benimsendi. Bu büronun muhtelif kolları, şehit arkadaşların ailelerinin yardımına; ender görülmüş sevgi ve gayretle koşuşmaya başladı. (…)

Ey, bugünün ve yarının denizaltıcıları, intisap ettiğiniz mesleğin ve kullandığınız silahın ateşine gözünüzü kırpmadan bakmalısınız. Bu ateş, yakmak için başka askerin kullandığı silahtan daha hassastır ve onun genç dimağ ve ruhları kendisine çeken bir cazibesi vardır. Bu meslekte kaldığınız müddetçe; denizaltıcılık hizmetinde ve gemi ile aldığınız görevde hata etmemeye bakacaksınız. Denizaltı hizmetinde bulundukça, atış bitmiş, dalış tamamlanmış ve imla kesilmiş olabilir. Her şey sakin, gökyüzü parlak ve deniz mavidir. Fakat bütün bunlara rağmen vazifede gevşemeden daima dikkatli olacaksınız ve etrafınızda, emrinizde olanlarında vazifelerinde dikkatli olduklarını takip edeceksiniz. Bunu yapabilirseniz tehlikeler âleminin üstüne çıkmış olursunuz. Bu mesleğin bütün zevki ve bütün heyecanı genç yaşta başlı başına mesuliyetler

ortasında kalabilmekte ve tehlikeler arasında dolaşabilmektedir.

Size emanet ettiğimiz Türk Denizaltıcılığının istikbali için büyük başarılar diliyor ve bugün hatırası önünde ve manevi huzurlarında en vefakâr dostluk hisleriyle eğildiğimiz aziz şehit arkadaşlarımızı rahmetle anıyorum.”[61]

Şehit Dumlupınar’ın Deniz Müzesi’nde bulunan “Battı Şamandırası” üstünde şu cümleler vardır:

“T.C.G. Dumlu Denizaltı Gemisi burada battı. Anahtarı Basarak Konuş. Telefonla Konuşulmazsa, en yakın limana haber ver. Botunu Şamandraya Bağlama.

Submarin T.C.G. Dumlu Sunk Here. Telephone Inside.”[62]

---

[61] Raşit Metel, **Türk Denizaltıcılık Tarihi**, s. 352–353.
[62] Kazım Erbil, **Bahriyede Gördüklerim Duyduklarım**, s. 186.

DENİZ KUVVETLERİ KOMUTANI

1950–1960 yılları boyunca Türk Deniz Kuvvetlerinde çeşitli kademelerde Komutanlık ve Kuvvet Komutanlığı yapan Korutürk'ün sırasıyla görev ve rütbeleri şu şekildedir:

30 Ağustos 1950'de Tuğamiral rütbesine yükseltilen Korutürk, İstanbul Deniz Komutanlığına atanmış; 11 Kasım 1950'de Denizaltı Filosu Komutanı, 27 Ağustos 1951'de Harp Filosu Komutanı olarak görevlendirilmiştir. 30 Ağustos 1953'te Tümamiral rütbesine yükseltilmiş ve 14 Temmuz 1954'te Deniz Eğitim Komutanı, 28 Ocak 1955'te Genelkurmay İstihbarat Başkanı, 26 Ağustos 1955'te Donanma Komutanı olarak görevlendirilmiştir. 30 Ağustos 1956'da Koramiral rütbesine yükseltilmiş ve Boğazlar ve Marmara Denizi Kolordu Komutanı olarak görevlen-dirilmiştir. Koramiral rütbesinde iken, 12 Eylül 1957'de Deniz Kuvvetleri Komutan Vekili olarak atanmıştır. 30 Ağustos 1959'da bu görevinde iken, Oramiral rütbesine yükseltilmiş ve komutanlık görevine asil olarak atanmıştır. 27 Ağustos 1960'ta Komutanlık görevinden emekli olmuştur.[63]

Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Fahri S. Korutürk'ün Genel Sekreteri (E) Deniz Albay Şemsi Bargut, o yıllara ait bazı anılarını yazmıştır:

1959 yılında bir gün, Türk Deniz Kuvvetlerine bir yazı ile başvuran İspanya'nın yeni Deniz Ataşesi, Komutanı ziyaret etmek istemektedir. Komutan yeni ataşeyi ancak bir ay

---

[63] Fahri Çoker, **Bahriyemizin Yakın Tarihinden Kesitler**, s. 263.

sonra kabul edeceğini bildirmiştir. Bu arada, Genel Sekreter'den komutanlık kütüphanesindeki kitapların listesini istemiş ve birkaç kitap seçerek üzerine almıştır. Bir ay sonra, İspanya Deniz Ataşesi'nin kabulü sırasında Komutan, gayet dikkatle kullanılan birkaç protokol cümlesinden sonra, İspanyol-Türk ilişkilerinin tarihini anlatmaya başlamıştır. Ardından Akdeniz stratejisinde bir kapıda Türkiye'nin, ötekinde İspanya'nın bulunmasının ve bu iki devletin karşılıklı işbirliğinin önemini vurgulamıştır. Komutan'ın karargâhındakiler ancak o anda randevunun bir ay sonraya verilmesinin sırrını çözebilmişlerdir.[64]

1959 yılında Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Fahri S. Korutürk, gelecekte olası bir savaşın sevk ve idaresi hakkında büyük bir öngörü ile şunları söylemiştir:

"Donanmamız Marmara Denizi donanması halindedir. Bu donanmayı biz Akdeniz ve Karadeniz donanması haline getirebiliriz. Örneğin muhripleri şimdiden İskenderun'a gönderip orada eğitim yaptırmalıyız. Denizaltı gemileri de Karadeniz Ereğlisi'nde çalışabilirler."[65]

26 Eylül 1972 günü, yıllar sonra (E) Deniz Kuvvetleri Komutanı ve Cumhuriyet Senatosu'nda Kontenjan Senatörü olarak Preveze Deniz Zaferi hakkında bir konuşma yaparken yine aynı konuya değinmiştir:

"Filhakika bu memleket, milli sınırları ile tekrar Karadeniz'e ve Akdeniz'e kavuşmuştur. Fakat bütün deniz sanayi ve fabrikalarımız, tersanelerimiz ve kıyılarımızın sadece bu coğrafyanın bir köşesinde bulunan Marmara'ya sığınmış bulunmasının zaafına dikkati çekmek isterim.

---

[64] Şemsi Bargut, **Bir Plesisor'un Bahriye Anıları**, İstanbul, yy. ve yty., s. 84.

[65] Afif Büyüktuğrul, **Cumhuriyet Donanmasının Kuruluşu Sırasında 60 Yıl Hizmet**, Cilt II, s. 922.

Camialtı, Taşkızak, Haliç Tersaneleri. İstinye Boğaz Tesis ve Fabrikaları, Gölcük Ana Üssü ve Fabrikaları ve hatta tasavvur halinde bulunan Pendik, Tuzla Tersaneleri ile düşünülmelidir ki, 8–10 kilometrelik sahile malik olan Türkiye Cumhuriyeti'nin bütün deniz gücü, esas itibariyle bu muazzam coğrafyanın bir köşesinde toplanmış durumdadır.

Marmara, bugün coğrafya dışında hukuk anlayışında bir deniz bile değil; İstanbul ve Çanakkale Boğazları kompleksine dâhil bir su geçidinden ibarettir ve arz ettiğim şekilde Türkiye'nin sadece bir köşesidir. Akdeniz'de kıyısı olmayan devletler, denizleri, boğazları ve kıtaları aşarak bu denize girmişler ve bu denizin sulhunda ve sükûnunda iddia sahibi olmuşlardır. Türkiye'nin dünya ile irtibatı üstünde ve Türkiye'nin açık deniz yolları üzerinde cereyan edecek her türlü çekişmede elbet bir söz sahibi olması gerekecektir. Bu bakımdan Türkiye'nin başkalarına taarruz emeli beslemeden, sadece kendi coğrafyasının kendisine verdiği hakka ve zorunluluğa uyarak bir Akdeniz devleti olmayı, siyaset planlamasının da baş düstur olarak kabul etmek zorunluluğu vardır. Tabiatıyla, deniz harp bahriyesinin gücünü ve vasfını, bu plan hedeflerine göre, deniz menfaatlerini, dünya denizyolları ile olan bağlarını koruma gayesi tayin edecektir.

Memleketin kalkınmasında sanayileşmek nasıl zorunlu görülmüş ve bütün siyasi partiler ve hemen bütün vatandaşlar bu zorunluluğu nasıl kabul etmişlerse, bu kalkınmada deniz menfaatlerinin ve dünya denizleri ile olan bağların korunmasındaki kıymet de bütün siyasi partiler ve bütün vatandaşlar tarafından bir gün elbet daha çok benimse-necektir.

Son yıllarda harp bahriyemizin yöneldiği hedef kendini Akdeniz'de daha çok hissettirir bir güç olma gayreti, bu anlayış ve bu görüşün bir ifadesidir."[66]

[66] Fahri S. Korutürk, "Preveze Deniz Zaferi", **Deniz Kuvvetleri Dergisi**, Sayı 538 Ekim 1987 Eki, s. 53–54.

BÜYÜKELÇİ

27 Mayıs 1960'ta Milli Birlik Komitesi'nin 27 Numaralı Tebliği ile ilk Bakanlar Kurulu'nda Fahri S. Korutürk'ün adı yeni Dışişleri Bakanı olarak Radyonun 19.00 bülteninde kamuoyuna ilan edilmiştir.

(E) Kurmay Albay ve Senatör Sadi Koçaş, bu olayın cereyan yazmıştır:

"Dışişleri Bakanlığı evvela Sayın Sarper'e teklif edilmiş. Fakat o, kendisinin bir teknisyen olarak Genel Sekreterlikte daha yararlı olacağını belirterek özür dilemiş. Bunun üzerine görev Sayın Korutürk'e teklif edilmiş. (Devlet Başkanı) Gürsel'in bana aynen aktardığına göre, 'hiçbir hizmetten çekinmeyen bir karaktere ve hizmet anlayışına sahip olan' Sayın Korutürk bu teklifi kabul etmiş ve ismi yayınlanmıştı. Fakat bir-iki saat sonra Sayın Sarper, Devlet Başkanına müracaat ederek:

– Böyle kritik bir zamanda, Dışişlerine bir askerin, özellikle bir NATO Komutanı olan Korutürk'ün tayini bazı yanlış anlamalara neden olabilir. İlk teklifinizde özür dilemiş olmama rağmen, tensip edilirse görevi kabul etmeyi büyük bir hizmet sayacağım, demiş. Gürsel durumu Korutürk'e anlatarak düşüncesini sormuş, O da:

– Hizmet neyi gerektirirse ben onu tercih ve tavsiye ederim, deyince yeni bir açıklama ile Dışişleri Bakanlığına Selim Sarper getirilmiş.

Bu "sürpriz" değişiklik nedeniyle, iki yabancı dili çok iyi derecede kullanabilen Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Korutürk'ün Moskova Büyükelçiliğine atanması kararlaştırılmıştır.

Devlet Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel, Oramiral Korutürk'ü Moskova Büyükelçiliğine atadıklarında kendisine şöyle söylemiştir:

"Amiralim, şu hususu bilhassa belirtmek isterim, biz size bir görev bulmaya değil, bu büyük ve mühim komşumuz nezdinde bizi ve yeni hükümeti yetki ile temsil edebilecek kişiyi bulmak icap ve zarureti içinde size bu teklifi yapıyoruz."[67]

Senatör Sadi Koçaş'ın aktardığına göre, -gerçekler bu şekilde olmasına rağmen-, 1973'te, cumhurbaşkanı seçimi sırasında bazı çevreler, Sayın Korutürk'ün Dışişleri Bakanlığı görevini kabul etmekten kaçındığı haberini yaymışlardır.[68]

27 Ağustos 1960 günü, Deniz Kuvvetleri Komutanlığından emekli olan Oramiral Fahri S. Korutürk'ün, Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçisi olarak Moskova'da görev yaptığı 4 yıl, Türkiye Devleti-SSCB ilişkileri bakımından son derece verimli ve başarılı olarak kabul edilmektedir. İki ülke arasındaki işbirliği, sık ve karşılıklı olarak heyetlerin ziyaretleriyle daha da güçlendirilmiştir.

Büyükelçi Korutürk'ün görevine başladığı ilk günlerde Ankara'dan yapılan bu ziyaretlerden birinde ilginç bir olay cereyan etmiştir. Moskova'da yapılan 15. Doğubilimcileri Kongresine Türkiye'den katılan bilim adamları ve

---

[67] Şemsi Bargut, "Anılar: Oramiral Fahri S. Korutürk", **Deniz Kuvvetleri Dergisi***,* Sayı 538, Ekim 1987 Eki, s. 60.

[68] Sadi Koçaş, **Atatürk'ten 12 Mart'a… Anılar***,* 2. Cilt, İstanbul, Doğuş M., 1977, s. 671.

gazetecilerden oluşan heyetten iki gazeteci, uzun süredir Moskova'da yaşayan Şair Nazım Hikmet'le tanışmışlar ve bir süre kendisiyle birlikte olmuşlardır. Bu durum önce Heyet Başkanı Prof. Fahir İz'e ve ardından Büyükelçi Fahri S. Korutürk'e iletilmiştir. Büyükelçi Korutürk'ün kendisine aktarılan bu olayla ilgili değerlendirmesi şöyle olmuştur:

"Türk gazetecisi, yurdunun ve toplumunun çıkarlarının nerede olduğunu bildiği kadar, kimlerle, ne zaman, nerede, nasıl buluşup konuşacağını da sizler kadar bilecek durumdadır. Ben Türk gazetecisine güvenirim ve mesleki çalışmaları ile ilgili olarak onları sorguya çekme yetkisini – sıfatım ne olursa olsun- kendimde bulmam…"[69]

Moskova'daki görev yıllarında kordiplomatik çevrede titizliği ile ünlü Türkiye Büyükelçisi bir keresinde, Moskova'yı ziyaret eden Endonezya Cumhurbaşkanı'nın kendi sefaretinde verdiği davete bir saat geç kalması üzerine, Endonezya Sefareti'nden ayrılmış ve bu tutumuyla Kruşçev'i bile şaşırtmıştır.[70]

Büyükelçi Korutürk'ün Moskova yılları ile ilgili olarak elçilik müsteşarı Semih Günver'in değerlendirmesi şöyledir:

"Büyükelçi, Sovyet idarecilerinin, yabancı büyükelçilerin takdir ve sempatilerini kazanmıştı. Dürüst, ahlâklı, prensip sahibi ve iyi niyetliydi. Demokrasiye inanmıştı. Ödün vermeden Türkiye ile SSCB arasında işbirliğinin ve yapıcı bir zihniyetle iyi komşuluk ilişkilerini geliştirmek ve bu gaye ile kimi peşin hükümlerden sıyrılıp, gerçekçi bir politikayı

---

[69] Orhan Karaveli, **Görgü Tanığı**, İstanbul, Pergamon, 2001, s. 206 ve 207.

[70] Cemal A. Kalyoncu, "Eşim Bir Gecede Cumhurbaşkanı Oldu," **Aksiyon**, Sayı 560, 29 Ağustos 2005.

yürütmek istiyordu. (Fakat) Ankara'dan beklediği desteği her zaman bulamadı, kırıldı. (…)"[71]

(E) Büyükelçi Semih Günver'in bu yazdıklarından Büyükelçi Korutürk'ün Ankara'daki Dışişleri bürokrasisinden yeterli destek alamadığı açıkça anlaşılmaktadır. Bundan ayrı olarak, Moskova'da o yıllarda büyükelçilik yapmanın da "kendine özgü zorlukları" bulunduğu bilinmektedir.

Soğuk Savaş'ın iki Süper Gücü arasında, U–2, Küba Füzeler ve Domuzlar Körfezi Çıkarması gibi en şiddetli krizlerinin cereyan ettiği yıllarda, Büyükelçi Korutürk'ün Moskova'daki sıkıntılı yaşamı hakkında Hukukçu ve (E) Amiral Fahri Çoker'in anlattıkları şunlardır:

"Korutürk, Moskova'ya Büyükelçi olarak atandıktan sonra gerçekten sıkıntılı günler geçirmişti. Kendisi yapı itibariyle çok hassas aynı zamanda mükemmeliyetçi bir insandı. Genelkurmay Başkanlığında bir süre İstihbarat Başkanlığı yaptığı için, haber alma-dinleme yöntemlerini çok iyi biliyordu. Rusların da Sovyet Gizli İstihbarat Servisi aracılığıyla bu işlerde uzmanlaştıklarını önüne gelen notlardan öğrenmişti. Korutürk, ülkesiyle ilgili sır vermemek için çok dikkatli davranmak gerektiğini düşünüyor, hata yapmaktan çekiniyordu. Bu durum doğal olarak kendisini tedirgin ve huzursuz ediyordu. Aşırı duygulu yapısı sinirlerinin zaman zaman gerilmesine neden oluyordu. Gizlilik taşıyan konuları yaz kış demeden yakın çalışma arkadaşları ile sefaretin bahçesinde konuşmayı tercih ediyordu. Arkadaşları, Korutürk'ün Moskova'nın eksi kırk dereceye varan soğuğunda bile bahçe görüşmelerini

---

[71] Semih Günver, "Amiral Fahri Korutürk Moskova Büyükelçisi", **Milliyet**, 19 Ekim 1987.

sürdürdüğünü anlatıyorlardı. Odasındaki görüşmelerde de masasının üzerinde portatif bir radyo daima açık oluyor, bu muhtemel dinlemelere karşı koruyucu kalkan görevi yapıyordu.”

Moskova’daki Büyükelçilik yılları boyunca, her yerde, arabanın içi de dahil olmak üzere bütün konuşmalarının dinlendiğini; Eşi Fahri Korutürk’ün bu nedenle kuryeler geldiği zaman arabadan inip, ormana gittiğini, konuşmalarını yürüyüş yaparak gerçekleştirdiğini Emel Hanım da söylemiştir. Hatta bu kasvetli ve gergin ortamdan sonra Korutürk yurda döndüklerinde bir süre Kasımpaşa Deniz Hastanesi’nde istirahat bile etmiştir.[72]

1955 yılında Genelkurmay İstihbarat Başkanlığı görevinde de bulunan Büyükelçi Korutürk’ün Moskova’daki elçilik binasında Rus İstihbaratı tarafından “konuşmaların dinlenmesi” olasılığına karşı “radyo açık olarak çalışmak” önlemini dönemin elçilik müsteşarı Semih Günver de doğrulamaktadır:

“Çalışma odasındaki, bürosunun üzerinde, portatif bir radyo daima açık bulunur, Moskova Radyosu Spikeri avaz avaz bağırırken biz günlük işlerimizi bu koruyucu ses şemsiyesinin altında görürdük.”

1960–1965 yıllarında Moskova’daki Türkiye Büyükelçiliği Müsteşarı Büyükelçi Semih Günver, Korutürk’ün vefatında eski büyükelçisi hakkındaki gözlemlerini bütün açıklığıyla yazmıştır:

“Amiralin yanında sigara içilemezdi. Amiral giyimine itina gösterirdi. Tatil günleri gri pantolon, madeni düğmeli

---

[72] Ali Baransel, **Bıçak Sırtında**, s. 147–148.

koyu lacivert blazer giyerdi. Ceketin içinde vişne veya tatlı sarı yelekleri severdi."[73]

(E) Büyükelçi Erdil K. Akay, kendisi genç bir memur iken bakanlık koridorlarında Korutürk'ün Moskova Büyükelçiliği yıllarında resmi kur ile karaborsa arasında çok büyük bir fark olmasına rağmen maaşlarını resmi Sovyet bankasına bozdurduğunun anlatıldığını yazmıştır.[74]

Korutürk'ün kamu malının kullanımı ve kişisel harcamalar konusundaki aşırı titizliği bütün devlet görevleri boyunca sürmüştür:

Erdil K. Akay'ın aktardığına göre; Cumhurbaşkanı, Finlandiya gezisi öncesinde Özel Kalem Müdürü'ne; "Bana ve Bayan Korutürk'e yol parası almayınız. Bizim, Çankaya'dan ayrılıp Çankaya'ya dönene kadar hiçbir harcamamız olmayacak. Devletimizin uçağı ile gidip geleceğiz. Finlandiya'da kalacağımızı süre Finlilerin konuğu olacağız. Ancak Bayan Korutürk belki çocuklara bir-iki hatıra eşya alabilir. Bunun için turist dövizi alıyoruz, bununla başyaver uğraşıyor,'' şeklinde talimat vermiştir.[75]

Çankaya Köşkü İç Yönetim Başkanı Salih Özkırbaş'ın verdiği bilgiye göre; Cumhurbaşkanı ailesinin mutfak harcamalarını kendi maaşından ödemiştir.[76]

Moskova Büyükelçisi Korutürk'ün çalışma arkadaşlarından İsmail Berduk Olgaçay, o yıllarda SSCB başkentindeki çalışma atmosferi hakkında anılarında daha ayrıntılı bilgiler aktarmıştır:

---

[73] Semih Günver, "Amiral Fahri Korutürk Moskova Büyükelçisi", **Milliyet***,* 19 Ekim 1987.
[74] Erdil K. Akay, **Korutürk'lü Yıllarım***,* s. 38.
[75] Erdil K. Akay, **Korutürk'lü Yıllarım***,* s. 60.
[76] Erdil K. Akay, **Korutürk'lü Yıllarım***,* s. 110.

“O tarihlerde, Moskova’da diplomatik yaşamın öyle gerçekleri ve uygulamaları vardı ki, bunlar orada görev yapanlara yaşamı zehir etmekteydi.”

(E) Büyükelçi İsmail Berduk Olgaçay’ın aktardıkları, amiri Büyükelçi Korutürk’ün Moskova’daki kuşkularında çok büyük haklılık payı taşıdığını düşündürtmektedir:

“Yanlış bir adımınız, yalnız kordiplomatik içinde değil, dünya basınında adınızın duyulmasına neden olabilir, sizi herkesin tanıdığı, ya güldüğü, ya acıdığı biri yapabilirdi. Diplomatları çıkmaza sokmanın, sonra üzerlerinde şantaj uygulamanın yaygın olduğu bilinirdi. Ülkesinde görev yapmış olmanın katkısı ile dostluk içinde bulunduğum bir Norveçli meslektaşım, Moskova’da görev yaptığı üç-dört yıl içinde, ağır sayılabilecek 12 şantaj vakasının ayrıntılarını bildiğini, bir sorum üzerine bana söylemişti, onun bir görevi de bunları yakından izlemekti. İşin acı yanı, şu veya bu şekilde Sovyet (gizli) servisinden yakayı kurtarabilenler başka servislerin ağına düşebiliyorlardı. John Barron’un([77]) Kırlangıç Yuvası başlıklı kitabında yer ayırdığı, Moskova’daki Fransa Büyükelçisinin başına gelenler de böyle bir şeydi ve şantajların uluslar arası alanda, ne oranda yankı bulabileceğini göstermekteydi. (…)”[78]

Büyükelçi Korutürk, Moskova’dan Türkiye’ye döndükten sonra Madrid Büyükelçisi olarak atanmasına rağmen mazeret beyan ederek oraya gitmemiş ve Dışişleri Bakanlığındaki görevinden istifa etmiştir. Eşi Emel Korutürk’ün aktardığına göre Madrid Büyükelçiliğine gitmekten vazgeçmesinin nedeni, daha önce orada Büyükelçilik yapmış bir aile yakınlarının,

---

[77] Soğuk Savaş dönemi casusluk olaylarının ünlü yazarı, 2005 yılında, 75 yaşında ölmüştür/HÖ.

[78] İsmail Berduk Olgaçay, **Tasmalı Çekirge**, (İstanbul, İz Y., 3. baskı, 1998), s. 536–537.

“aman, saatleri yoktur, sekizde yemeğe çağırırsınız onda gelirler,” şeklinde ilettiği izlenimleridir. Bunun üzerine, “Benim yapabileceğim şey değil,” diyerek görevi kabul etmemiştir. Korutürk, yaşamı boyunca dağınıklık ve düzensizlikten aşırı derecede rahatsız olmuştur.[79]

[79] Derya Köse, **VI. Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk 1903–1987**, s. 203

SENATÖR

1961 Anayasası, Cumhurbaşkanı'na mesleklerinde ülkeye hizmet etmiş 15 saygın şahsiyeti Cumhurbaşkanlığı kontenjanından Cumhuriyet Senatosu Kontenjan Grubu üyeliğine atamak ve bu şekilde söz konusu kişilerin deneyimlerinden yararlanma olanağı tanımaktadır.

Bu yetkiye dayanarak 7 Haziran 1968 tarihinde Deniz Kuvvetleri Eski Komutanı (E) Oramiral ve (E) Büyükelçi Fahri S. Korutürk, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından, boş bulunan Cumhuriyet Senatosu Kontenjan Grubu üyeliğine atanmıştır.

Kontenjan Senatörü Fahri S. Korutürk, 1961 Anayasası'na göre yasama görevini yerine getirirken, "örnek" bir tutum sergilemiş; meslek ve ilgi alanı olan askerlik ve diplomasi ile ilgili kanunların görüşülmesi sürecinde aktif katkılar sağlamış, öneriler ve önemli değerlendirmelerde bulunmuştur.

Kontenjan Grubu Başkanı Prof. Dr. Nihat Erim'in 12 Mart 1971 Komutanlar Muhtırasından sonra Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından Başbakanlığa atanması üzerine, grubun başkanlığına Korutürk seçilmiştir.[80]

(E) Oramiral Fahri S. Korutürk, "Cumhurbaşkanınca Seçilen Üye" sıfatıyla yasama organının senato kanadında görev yaparken, her zaman "aranan" bir "uzman" ve "konuşmacı" olmuştur. Bir keresinde iç tüzük gereği

---

[80] Fahri Çoker, **Bahriyemizin Yakın Tarihinden Kesitler**, s. 263.

konuşma süresi tamamlanmak üzere iken; tasarı ile ilgili görüşlerini açıklayabilmesi için kendisine "süresiz" konuşma hakkı tanınmıştır. Bu durum, Türk Parlamento Tarihi'nde "ender" karşılaşılan bir örnektir. Onun, Cumhuriyet Senatosu'nda bir "Genel Kurul Kararı" ile vurgulanmış olan bu özelliği tutanaklara şöyle yansımıştır:

"Başkan – Sayın Korutürk iki dakikanız var.

Fahri Korutürk – Konuşmama Genel Kurulun müsaade etmesine, Başkanlık tavassut ederse müteşekkir kalırım, aksi takdirde kanunun bugünkü şartlar altında…

Başkan – Sayın Korutürk pek ender olarak kürsüye gelmektedir. Bu sebeple kıymetli fikirlerinden istifade edebilmek için konuşmalarının devamı hususunu oylarınıza arz ediyorum. Kabul edenler… Etmeyenler… Kabul edilmiştir. Sınırsız olarak konuşabileceksiniz Sayın Korutürk. (…)

Fahri Korutürk – Teşekkür ederim. Genel Kurulun bu müsamahasını kötüye kullanmak istemem, bu itibarla fikirlerimi mümkün olduğu kadar kısaltmak kararındayım."[81]

Senatör Korutürk'ün, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin eski bir Komutanı ve (E) Oramiral olarak Cumhuriyet'in sivil-asker ilişkileri tarihi, askeri planlama, lojistik vb gibi konular ve özellikle 1950–1960 dönemi Milli Savunma Bakanlığı Karargâhı üzerine kişisel gözlemlerine dayalı bazı somut olayların aktarıldığı değerlendirmeleri, katkıları olmuştur.

Senatör Korutürk'ün yasama sürecine katkılarının çarpıcı örneklerinden biri, 30 Temmuz 1970 Perşembe günü, 105. Birleşim'de, "Genelkurmay Başkanının Görev ve Yetkilerine Ait Kanun Tasarısı" görüşmeleri sırasındadır ve tutanaklara şöyle yansımıştır:

---

[81] **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi***,* Cilt 61, s. 538–539.

“Silahlı Kuvvetlerin memleket güvenliği, memleket bütünlüğü ve memleket savunması ile olan ilgisi, bir taraftan buna kumanda eden Başkumandanlıksa, diğer taraftan parlamentoya karşı sorumlu olan icra organının elinde olduğu için, cidden yekdiğerine mütedâhil veçheleri olan bir keyfiyet arz etmektedir. Gerek bu kanunun gerek müteakiben müzakere edilecek olan Milli Savunma Kanununun gerekçeleri okunursa görülecektir ki, bazen Milli Savunma Bakanı ve Genelkurmay Başkanı birlikte kabineye dâhil olmuşlardır. Bazen biri diğerinin emrine bazen diğeri berikinin emrine girmiştir. 1924 senesinden itibaren bu, muhtelif tekâmüller göstererek bugünkü noktaya vasıl olmuştur.

Benim görüşüme göre, buradaki tedahüller (düzensizlikler), siyaset adamları ile politikacılarla askerler arasında ve askerlerin kendi aralarındaki anlaşmazlıklardan doğmuş birtakım tedahüllerdir (düzensizliklerdir) ki, bunların halledilmiş olduğu devirlerde ve halletmiş olan memleketlerde saadet ve zafer, etmeyen memleketlerde ve edilmeyen devirlerde de felâketler olmuştur. Bu hususta yakın tarihimizde, uzak tarihimizde ve yabancı memleket tarihlerinde birçok misaller vardır. Bizim yakın tarihimize bakmak, yakın tarihimiz deyince tabiatıyla bundan evvelki devreye, 1950–1960 arasındaki devreye temas etmek icap edecek. Bu, hassas bir devredir, bunun alerjisi henüz devam etmektedir. Bu bakımdan bu mevzuun içerisine girmek, şüphesiz yeni bir takım polemikler çıkarmayı icap ettirecektir. Bununla beraber, o devirde Milli Savunma Bakanı ile Genelkurmay Başkanı arasında zuhur etmiş (oluşmuş) bazı protokol meselelerine temas etmek, bilfarz Cumartesi günleri Sancak Çekme merasiminin Milli

Savunma Bakanlığı önünde mi yapılması gerekir yoksa Genelkurmay Başkanlığı makamı önünde mi yapılması gerektiği meselesinden doğan ihtilâf. Personel hizmetleri meselesi Genelkurmayda mı kalmalıdır, yoksa Milli Müdafaa Vekâletine mi intikal etmelidir, şeklinde hususlara kadar intikal etmiş ve daha ileri giderek, günümüzün aktüel davaları olan, Askeri Kolaylıklar Anlaşmasında, Genelkurmay Başkanlığının siyasi kuvvet dışında tutularak bu meselelerin içine alınmamasından, hatta İkili Anlaşmalardan Genelkurmay Başkanı ile birlikte İstihbarat Başkanının da haberdar olmamasından mütevellit (oluşan) bazı zararların 1950–1960 seneleri içerisinde devletimize birtakım fena neticeler tevlid etmiş (bırakmış) olduğuna şahit olmuşuzdur. Bu, bizim yakın tarihimizde görmüş olduğumuz bir misaldir.

Uzak tarihe bakarsak, uzak tarihte de bir koordinasyon olmamasından mütevellit bazı misaller vardır. Uzak tarihimiz dediğim; içinde çocukluğumuzu geçirdiğimiz Balkan Harbinde bir Harbiye Nezaretimiz vardır, içerisinde Harbiye Nazırı ve erkânı harbiyesi, ikmali ve sairesi ile bulunur. Beri tarafta Kasımpaşa'da da bir Bahriye Nezareti vardır ve Bahriye Nazırı ve erkânı harbiyesi vardır. Bunlar tamamen birbirinden ayrı çalışmışlardır. Balkan seferberliğini yapmakta olan Türk Ordusu, Kars, Artvin, Ardahan havalisinden askerlik şubelerinden celp etmiş olduğu askerleri Trabzon'a indirmiştir. Amasya, Çorum havalisinden olanlar Samsun'a inmiştir. Cihet-i Bahriye'nin emrinde olan Bezm-i Âlem, Mithatpaşa gibi gemiler, Trabzon, Samsun ve Zonguldak yerine muhabere ve diğer temas noksanı yüzünden Rize'ye, Sinop'a ve Ereğli'ye gitmişler. Samsun'da olan asker, gemi beklemiş, Sinop'a

giden gemi, asker bulamamış, Rize'ye giden gemi, Trabzon'daki askerle keza karşılaşmamış. Bu suretle Garp Cephesinde seferberliğimiz geri kalmıştır.

Yani yakın tarihimizde koordinasyonun vücut bulamamasından mütevellit pek çok ıstıraplı günler yaşanmıştır. Bundan nevmit (ümitsiz) olmayalım, yabancı memleketlerin tarihinde de koordinasyon olmamasından mütevellit aynı ıstıraplar görülmüştür. Bilfarz, Birinci Dünya Harbi'nde Almanya'yı hazırlayan, on sene evvelki genç kurmay arkadaşlarımızın ismini gayet iyi hatırlayacakları, bir büyük stratej vardır. General Feld Mareşal Von Şlifin'in planı vardır. Bu plan, doğuda Rusya'dan, batıda Fransa'dan taarruza maruz kalacak Almanya'nın, doğuda oyalama harbi yaparak Fransa'yı mağlup edebilmesi lâzım geldiği ve Fransız istihkamatına hücum etmeden Belçika içerisinden Fransa'ya girilmesi hususunda hazırladığı meşhur bir Şlifin planı vardır. Şlifin siyasetçilerle anlaşmış, Betman Holvig'i ikna etmiş, Belçika bitaraflığının ihlalini ona kabul ettirmiş ve Fransa'ya girmiş. Evvelâ, batıda netice alıp doğuya dönmek üzere planını tatbik ettirmiştir. Fakat bildiğiniz gibi Marn'da bu plan muvaffak olamamıştır.

Diğer taraftan, muasırı bulunan bir büyük Amiralin yine kendi planlarını, kendi zaviyesinden hazırlaması yüzünden, bütün Alman deniz potansiyelini bir istikamete sevk etmiş olmasından dolayı yine deniz cephesinde Almanya'nın mağlubiyetine sebep olmuştur. Bu, muasır Büyük Amiral Von Tirpis'tir. O da başka bir istikamette, Birinci Dünya Harbi'nin içerisinde Alman Kuvvetinin İngiltere ile nasıl çatışacağını düşünmüş, fakat hariciyecileri ikna edemediğinden yapılacak bir denizaltı harbinin açık denizde bila kaydü şart mı yapılması lâzım gelir, yoksa başka

şartlarda mı yapılması lâzım gelir? Bu hususta hariciye ile anlaşamamış, muasır iki büyük Alman askerinin koordinasyonunun olmaması ve hariciyenin bu iki asker arasında bir koordinasyon vazifesi görememesi, Birinci Dünya Harbi'nde Alman askeri potansiyelini hezimete götürmüştür. (…)

Netice itibarıyla arz etmek isterim ki, siyaset adamları ile asker arasında, askerlerin kendi aralarında bir koordinasyona ihtiyaç vardır. Her memleketin teşkilatı bu koordinasyonu başka zaviyeden mütalaa etmiştir. Bilfarz, Amerika Hükümetine bakacak olursak, Amerika'da bir prezidansiyel sistem vardır. Bu sistemin icabı cumhurbaşkanı aynı zamanda başkumandandır. Kendisinin organizasyonu başka türlüdür. Diğer taraftan Sovyet Rusya'ya bakacak olursanız, Sovyet Rusya'da durum tamamen başkadır. Sovyet Rusya'da bir Minister of Defence vardır. Harbiye Nazırı her üç kuvvetin kumandanı olarak kabineye dahildir. Böyle sizler gibi parlamentoda, aynı zamanda yasama organı olan arkadaşlar arasında vazife görür, o sistem tamamen bir başka sistemdir. Sovyet Rusya koordinasyonu bu suretle teşkil etmiştir. Binaenaleyh, her memleketin kendi mekanizmasına göre bir sistem kabul etmesi ve koordinasyon sağlaması mutlak ve mutlak lâzımdır.

Bizim, 1961 Anayasası esasları dahilinde müdafaa ile sorumlu bulunan Milli Müdafaa Bakanımız ile milli müdafaanın yanında Genelkurmay Başkanımız, bu tasarıda görüldüğü şekilde gayet anlayışlı bir tarzda koordinasyona gitmişlerdir. Ben, bu koordinasyonu takdire şayan görüyorum. Çünkü istemiş olsalardı her iki makamda bir anayasa anlama buhranına düşmüş olabilirlerdi.

Memleketimizde sık sık görülmekte olan bir anayasayı anlama buhranı mevcuttur. Bu buhran üniversitelerimizde vardır. Bu buhran Anayasa Profesörlerimizin arasında vardır. Bu anlama buhranı birçok yerde vardır. Milli Savunma Bakanımız ile Genelkurmay Başkanımızın ve maiyetlerinin bu 1961 Anayasası'nı anlama hususunda böyle bir anlayış buhranından sıyrılmış olmalarını bugün için takdire şayan olarak zikretmek lâzımdır.

İkincisi, askerlerin kendi aralarındaki koordinasyonu da takdire şayandır. Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri arasında Genelkurmay Başkanlığında bir koordinasyon ve aynı zamanda Kuvvet Kumandanlıklarında bir koordinasyon mevcuttur.

Arkadaşlar, biz 1930 senesinden beri Deniz ve Hava Kuvvetlerini ne kadar Kara Kuvvetlerinin baskısı altında bulunduğunun acısını çekmiş kimseleriz. Ben de burada bunu işaret etmek isterim. 1930 senesinden sonra askeri idaredeki anlayış zihniyetimizin tekâmülünü takdire layık görüyorum. Bir zamanlar Generaller ve Generallerin maiyetinde gelen birçok Kara Kurmay Subayları, -bize gemilerde sancak veya iskele tabirini men etmek ve bir vahdete gitmek için- 'niçin sağ veya sol demiyorsunuz da sancak-iskele diyorsunuz' gibi birtakım tekliflerde bulunmuşlardı. Fakat vaktaki, 1930'dan sonra bir Deniz (Harp) Akademisi açılmıştır bir Hava Harp Akademisi açılmıştır. Bundan sonra bir yaklaşım olarak Türk Silahlı Kuvvetlerinde, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri yekdiğeriyle ile kaynaşmış bir vaziyettedir.

Bugün şayanı memnuniyettir ki, memleketin yüksek kademelerinde bulunan Generaller, Amiraller, Yüzbaşılıklarından itibaren Akademi sıralarında aynı hocanın

takririni dinlemek ve mukadderatlarını, terfilerini, tefeyyüzlerini o hocanın vereceği bir nota borçlu olarak birbirlerine yaklaşmışlardır. Talebelik hayatlarından itibaren almış oldukları bu bağ ve sevgi ile bugün yüksek makamları işgal ederek bir büyük anlayış zihniyeti içerisine girmiş bulunmaktadırlar. Bu itibarla askerler arasındaki bu anlayış zihniyetini büyük bir terakki olaraktan kaydetmek, büyük bir inşirah içerisinde memnuniyetle karşılamak lâzımdır.

Bu kanunun, bilhassa iki maddesi, dikkate şayandır, bence. Bir tanesi kanunun 3. maddesi; uluslar arası anlaşmaların askeri yönlerinin tayininde Genelkurmay Başkanının mütalaasının alınması şartını getirmektedir ki; bu, siyaset adamlarıyla askerler arasındaki anlaşmayı kanuni bir vecibeye bağlamış olması bakımından, biraz evvel temasına çalışmış olduğum anlaşmamayı önleyici bir tedbirdir. Diğeri; kanunun 8. maddesi; Genelkurmay Başkanının, şartları haiz olduğu takdirde Kara Kuvvetlerinden olduğu gibi, Deniz veya Hava Kuvvetlerinden bir Amiral veya bir General emrine verilmesi imkânı sağlanabilmiştir. Her iki maddenin manası gerek idari hayatımızda gerek askeri hayatımızda çok önemlidir.

Bu itibarla ben kanunun büyük bir anlayış zihniyeti içerisinde hazırlamış olan Sayın Bakan ve Bakanlık erkânı ile Genelkurmay Başkanı ve maiyeti erkânına ve bu askeri zihniyeti, onları desteklemek suretiyle, ortaya koyan Yüksek Askeri Şura erkânının bu zihniyetlerindeki tekâmülü takdirle kaydetmek isterim.

Sözlerimi bitirirken, bu mütalaalar yanında bir iki temennimin de izharına yüksek müsamahanızı rica edeceğim.

Türk harp sevk ve idaresi, kara, deniz ve hava birleşmiştir. Bir elde, bir Başkumandanlıkta toplanmış durumdadır. Burada temenniye lâyık olan; tekniğin bu kara, deniz ve hava sevk ve idaresi ayarına yükseltilmesi imkânını hazırlayabilmektir.

Yüksek malûmunuzdur ki, bugün harp kara, hava ve denizle olduğu gibi laboratuarlarda hazırlanmakta ve laboratuarlarda inkişaf ettirilmekte ve laboratuarlarda yürütülmektedir. Bu itibarla bu üç kuvvet arasında tekniğe de lâyık olduğu kıymetin verilmiş olması esasen müşahede edilmektedir. Genelkurmay Başkanlığında bir araştırma-geliştirme dairesi vardır. Bunun daha da tekemmül ettirilmesi tavsiye ve temenniye şayandır.

Temennimin ikincisi, Silahlı Kuvvetlerimizin kadro, teşkilât ve eğitimlerinde artık milli siyasetin ve milli stratejinin bizi ulaştıracağı yolun üzerine çıkmamız lâzımdır. Milli siyasetin, konsept diyerek artık lisanımıza geçen kavramın getirdiği şartlar neyi icap ettiriyorsa Silahlı Kuvvetlerimizde kadro, teşkilât, eğitim bakımından bu mihvere–milli konsept mihverine-girmek gayretini ve hazırlığını göstermemiz lâzım.

Bildiğiniz gibi II. Mahmut zamanından beri Silahlı Kuvvetlerimiz yabancı danışmanlar ve yabancı yardımlar elinde gelişmektedir. Bundan bugün de tamamen ve derhal müstağni kalmamıza imkân yoktur. Fakat hedef çizilmeli ve bu istikamette enerjik adımlar atılmalıdır.

Hazırlanmış olan kanunun ideal bir kanun olduğunu iddia etmek cesaretini gösteremem. Şüphesiz, benden evvel konuşan arkadaşım eski Kuvvet Komutanının mütalaalarında bir vahdet ihtiyacı, daha tekâmüle gitmek ihtiyacı hissedilmektedir. Fakat bugün önümüze konulmuş

olan kanunun memleketimiz için hayırlı ve uğurlu bir istikamette Silahlı Kuvvetlerimize müfit olacağı mütalaa-sındayım."[82]

Bir asker ve diplomat olarak Kontenjan Senatörü Fahri S. Korutürk'ün yasama sürecindeki katkısı dış politika alanında da hayli etkili olmuştur.

3 Şubat 1971 günü, Cumhuriyet Senatosunda Dışişleri Bakanlığı Bütçesi görüşülürken NATO örgütü etrafında yapılan tartışmaları değerlendiren Fahri S. Korutürk şunları söylemiştir:

"Memleket kamuoyunda ve dış âlemde bilinmesi lâzım gelen hakikat şudur: Siyasi ittifaklar, milletlerin yüksek menfaatlerinden kurulu bir dengenin ifadesidir. Zaman zaman kontrole tâbi tutulması, bünyesi ve karakteri icabıdır. Şu kadar var ki, Türkiye'nin jeopolitiği ile NATO İttifakına sağladığı menfaat, dün olduğu gibi bugün de her türlü silah ve malzeme paha ve değerinden üstündür. Kamuoyunda bu konuda bir komplekse düşmeye mahal yoktur. Keza, Türkiye'nin bugünkü siyasi konjonktür içinde Batı İttifakı dahilinde yer alması milli menfaatlerimize uygun ve lâzımdır."

Cumhuriyet Senatosu'ndaki görevi boyunca onun özellikle askerlik mesleği ve kurumlarıyla ilgili kanun çalışmalarında önemli katkılar sağladığı gözlemlenmek-tedir.

Harp Okulları Kanun Tasarısı görüşmelerinde 4 Ağustos 1971 günü, 97. Birleşim, Birinci Oturumda yaptığı değerlen-dirme yasama sürecine bir katkı olarak önemlidir:

"Subaylarımızı yalnız harp ihtiyacına göre yetiştirdiğimiz takdirde, kendilerinin meslekten ayrılmaları halinde, hem

---

[82] **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi***,* Cilt 61, s. 537–540.

şahsen hüsrana kapılmış olduklarını ve hem de cemiyete nâfi birer şahıs olaraktan tutunamadıklarını görmekteyiz. Bu bakımdan kendilerine başlangıçta, bugünün ihtiyacı olan üniversiteye muadil bir tahsil vermek, yani dört senelik bir tahsille işe başlamak, kendilerini başlangıçta cemiyete hazırlamak hususunda, hem cemiyete müfit olmak ve hem de kendilerini Silahlı Kuvvetlerden ayrıldıkları takdirde başka bir branşta yetiştirmek imkânını vermek hususunda büyük hizmet etmiş olacağız."[83]

Harp Akademileri Kanunu görüşmelerinde, 5 Ağustos 1971 günü, Birleşim 98, Birinci Oturumda, "Harp Akademileri Komutanı her üç kuvvetten de olabilir" şeklinde bir değişiklik önergesi vermiştir.

Kontenjan Senatörü Fahri S. Korutürk, bu önergesinin gerekçesini şöyle açıklamıştır:

"Sayın Başkan, Sayın Senatörler, Kara Harp Akademimizin tarihi çok eskidir. Deniz Harp Akademisi Komutanlığı ise ancak 1930 yılında Orgeneral Asım Gündüz'ün teşebbüsü ile vücut bulmuştur. Kendilerini bu vesile ile rahmetle yâd ederim. Deniz Harp Akademisi açılmadan evvel denizde kurmay hizmeti ancak, Harp Okulunda sınıflarını birinci, ikinci, üçüncü derecede bitirenlere verilirdi ve bunlar kurmay hizmetlerini görmeye tavzif edilirlerdi. Fakat netice itibariyle kendilerinin top, torpido, seyrisefain ve diğer ihtisas bölgelerinde bilgileri diğer arkadaşlarına üstündü. Ancak, bir kurmay anlayışı ile yetişmemiş oldukları için sevki idare bakımından kâfi derecede yetiştirilmemişlerdi. Fakat Deniz Harp Akademisi açıldıktan sonra ve bizi takip eden Hava Harp Akademisi açıldıktan sonra deniz ve hava sınıflarında da bugünün anlayışında ve

---

[83] **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, Cilt 66, s. 425–427.

hakikaten Silahlı Kuvvetlerin muhtaç olduğu Kurmaylar yetişmiştir. Genelkurmay Başkanlığında hazırlanan esaslar dâhilinde de denizden de havadan da yüksek sevk ve idare ehliyetini kazanmış olan Kurmaylar vardır. Bu bakımdan 926 Sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanununun 17. maddesine muvazi olarak orada bizim Yüksek Askeri Şuramızın gösterdiği, tabiri mazur görün, fanatik bir meslek gayretinden sıyrılarak vermiş olduğu şahesere imtisal ederek burada da Harp Akademisi Kumandanlarının üç kuvvetten olabileceğini kaydettiğimiz takdirde diğer Harp Akademilerinde olduğu gibi ilerde Genelkurmay Başkanlığındaki bu imtiyaza mâlik olacaksa da bir basamak ve enzar-ı umumiyede (genel bakışta) bir alışkanlık yaratacaktır. Bunu Genel Kurulun dikkatlerine arz ediyorum, takdir kendilerine aittir."

Senatör Fahri S. Korutürk'ün bu değişiklik önergesi üzerine Milli Savunma Bakanı Ferit Melen ve Milli Savunma Komisyonu, "Kanunda mâni yoktur, yönetmelikle düzenlenebilir," şeklinde görüş bildirmişlerdir.[84]

Cumhuriyet Senatosu'nda, 3 Mart 1972 günü, 27. Birleşim, 3. Oturumda Milli Savunma Bakanlığı Bütçesi görüşülürken, Kontenjan Grubu adına yine Fahri S. Korutürk söz almış ve Silahlı Kuvvetlerin insan gücü planlaması ile ilgili endişelerini açıklamıştır:

"(…) Subay mevcudu ve kadro mahrutu (piramidi) üzerinde 1908 ve 1960'da yapılan iki ihtilal ile radikal birer operasyon yapılmıştır. Bu operasyonların yapılmasının o günkü şartlara göre zaruret olduğunu reddetmek mümkün değildir. Yalnız, bu operasyonların ihtilâl havası içinde yapılmasının hem şahıslara, hem de Silahlı Kuvvetlere zarar

---

[84] **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi***,* Cilt 66, s. 472–473.

verdiğini cerh etmek de mümkün değildir. Bugün Silahlı Kuvvetlerde subay mahrutu (piramidi), 1960 Operasyonu'ndan sonra geçen 10 küsur sene içinde tekrar eski şeklini almıştır. (…)

Filhakika 926 Sayılı Askeri Personel Kanununun öngördüğü, Albaylar, Amiraller, Generaller yüzde nispetine inebilmek için 8–10 senelik bir plân düşünüldüğü açıklanmıştır. Fakat biz bunun nazari istek olmaktan fazla, tatbikatta herhangi bir değişiklik getireceğini sanmıyoruz. Subay kadro mahrutunu (piramidini) normal zamanda ıslah edecek yakın ve uzun vadeli kat'i reformlara ihtiyaç vardır. Buna muvazi (paralel) olarak, indirilen insan gücüyle Türk Silahlı Kuvvetlerinde günün şartlarına uygun esaslı bir reorganizasyona yine kat'i ihtiyaç vardır. Ancak insan gücünden tasarrufla ateş ve hareket kabiliyetini arttırmaya giderken, yani milli savunmayı modern anlayış içine sokarken, harp silâh vasıtalarını nasıl tedarik edeceğimizi düşünmek şüphesiz son derece önemli bir keyfiyettir. (…)"[85]

Fahri S. Korutürk'ün Cumhuriyet Senatosu'nda 2 Haziran 1972 günlü konuşmasının ana temasını 12 Mart 1971 Olağanüstü Dönem uygulamaları nedeniyle Türkiye'nin görünüşü sorunu oluşturmuştur.

Senatör Fahri S. Korutürk'ün bu konuşmasında askeri ve siyasi yetkililere "çok ince" "çok nazik" uyarılar da vardır:

"Sayın Senatörler,

Silahlı Kuvvetlerin Cumhuriyeti korumak ve kollamak yolunda Atatürk'ten miras kalan görevlerini yaparken, mazide olduğu gibi, demokratik parlamenter sisteme olan bağlılığı bir kere daha dünyanın gözlerini Türkiye'ye çekmiştir.

---

[85] **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, Cilt 2, s. 308–314.

Biz üzerimize çevrilen bu gözlerin bir kısmının bizi lâyıkıyla anlayamadığı görüşündeyiz, Filhakika, bazı Batı ülkelerin kamuoyunda ve basınında Türk Silahlı Kuvvetlerinin yönetime el koyduğu düşüncesi hâkimdir.

12 Mart 1971 tarihinden itibaren, kısmen Ankara'daki bazı diplomatların merkezlerini lâyıkıyla ve yeteri kadar aydınlatamamalarından, bilmeyerek ve daha çok kasıtlı olarak, memleket düşmanları tarafından bilerek işlenen ve yayılmaya çalışılan bu görüş, bu yanlış teşhis, Sayın Cumhurbaşkanı tarafından hükümet kuruluşunun bir parlamentere tevdi edilişi ile bir kez daha iflas etmiştir.

Kanaatimce Sayın Ferit Melen tarafından parlamentoya dayalı ve Sayın Erim Hükümetleri gibi Parlamento tarafından denetilen bir hükümet teşkili, bazı Batı(lı) müşahitlerin (gözlemcilerin) görüşleri hilafına Türk demokrasinin tehlikede olduğuna değil, bilakis tarih içinde en kritik günlerini yaşadığı zamanda dahi, Türk Devlet ve Milletinin, Türk Silahlı Kuvvetlerinin hür demokratik rejimden yana olduğunun yeni bir delilini vermiştir.

Ancak kendi iç meselelerimizi hallederken, 20. Asrın ikinci yarısında çok küçülmüş bir dünyada yaşadığımızı, memleketlerin dış âlem tarafından, haklarında koyulan teşhislere kayıtsız kalamayacaklarını kabul, bizim Türkiye olarak Batı camiasının anlayışında bir devlet ve uygarlık yolunda bulunduğumuzu her vesileyle dünya ve kamuoyuna anlatmakta fayda gördüğümüzü; hakkımızda yanlış teşhislerin üzerine yürümekte menfaat bulduğumuzu açıklamak isteriz.

Bu itibarla, memleketteki Cumhuriyetçi, hür parlamenter rejimin kaderi söz konusu olduğu zamanlarda, gerek dışarıda, ülkemiz idaresi hakkında konulan teşhislere

reaksiyon göstermekte, gerek içerde, memleket yüksek menfaatleri etrafında birleşmekte siyasi ve kanuni kuruluşların lider kadrolarının bir seneden beri göstermekte oldukları yüksek anlayışı bu defa da bugünkü şartlar altında kurulmuş olan yeni Hükümet programını incelemekte aynen göstermelerinde büyük milli faydalar olduğu kanaatindeyiz.

Sayın Senatörler, filhakika, 12 Mart 1971 Müdahalesi ile Cumhuriyet Türkiyesi parçalanmaktan, Anayasa rejimi değiştirilmek tehlikesinden kurtarılmıştır. Fakat Cumhuriyetin yeniden toparlanma gayretleriyle beraber, Devlet idaresinin ve kalkınma çalışmalarının içinden geçmekte olduğumuz bugünkü ağır bunalımdan bir hayli zarar gördüğünü de teslim etmemiz gerekmektedir. Bu itibarla parlamenter kişiler olarak, icra organı mensupları olarak ve nihayet kanuni teşekküllerin sorumlu liderleri olarak, bütün davranışlarımızda ve sözlerimizde kendimizi kontrole tâbi kılmamızın bir vatan borcu olarak her türlü endişenin üstünde büyük bir menfaat olduğuna kaniiz. Bahusus, 12 Mart Muhtırasının ışığı altında, Parlamento olarak ve İcra Organı olarak bu iki büyük devlet müessesesinde, klasik çalışma anlayışında kalındıkça birçok zorlukların doğup büyüyeceği dikkate alınmalıdır. Bu durumda yasama organı ile icra organı birbirlerini suçlama yerine, bugünkü çalışma şartlarının biran önce normal usullere dönebilmesinde yapacakları katkının gayreti içine girmeleri memleket hayrına olacaktır.”[86]

1972 yılında Fahri S. Korutürk’ün, Cumhuriyet Senatosu Kontenjan Grubu adına 1973 Bütçesi üzerine söz almışken,

[86] **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi***,* Cilt 4, s. 575–576.

siyasi partileri uyarması ve yeni bir dönemin başladığını vurgulaması gerçekten önemlidir:

“1973 yılı seçim yılıdır. Bu yıl, iki seneden beri içinde yaşadığımız olağanüstü durumun normal duruma çevrilmesini istediğimiz yıldır. (…) Bu defa şartların gerektirdiği askeri müdahaleden sonra, içinde yaşadığımız bu durumdan çıkışta da, normal yönetime geçişte de Türk Milletini yeni bir sınavın beklemekte olduğuna kani bulunuyoruz.

İçinde bulunduğumuz duruma uygun gayretlerle bu sınava dikkatli ve olumlu bir tarzda hazırlanmalarını beklediğimiz siyasi partilerimizin, 12 Mart 1971 askeri müdahalesinin sebeplerini, amaçlarını ve partilerimizin, Anayasa gerekleri ile birlikte daima göz önünde bulundurmaları ve iki yıldır yapılan reform çalışmalarını ve bunların sonuçlarını hiçbir surette boşa çıkarmadan mutlaka başarıya ulaştırmalarını tavsiyeye şayan buluyoruz.”[87]

Yasama Organının bir üyesi olarak; 3 Ağustos 1971 günü, Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Cemal Madanoğlu ve Osman Köksal’ın yasama dokunulmazlıkları tartışılırken, niçin bu iki senatörün (aynı zamanda eski silah arkadaşları) yasama dokunulmazlıklarının kaldırılması yönünde oy vereceğini açıklamıştır. Onun bu yöndeki kararına esas oluşturan gerekçesi; anayasal dokunulmazlık kurumunun, sonraki dönemlerde olduğu şekilde koruma zırhına dönüştürülmesinin sakıncalarına işaret etmesi bakımından ilgili literatürde belki en başarılı örnek olarak kabul edilebilir:

“(…) Bu oturumun konusu, 27 Mayıs 1960 milli ihtilalini tahakkuk ettiren ve memlekete 1961 Anayasasını getiren

---

[87] **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi***,* Cilt 9, s. 516–519.

Milli Birlik (Komitesi) üyelerinden bir emekli Korgeneral ile bir emekli Kurmay Albay, bugün getirdikleri Anayasayı değiştirmek amacıyla kurulu bir yeni örgütün içinde imiş gibi gösterilmekte ve bu töhmette bulunan 22 kişi arasında bulunmakla itham edilmektedirler ve bu konunun azameti ve ciddiyeti şüphesiz büyüktür.

Sayın Senatörler, bu isnat ve iddia cidden ağırdır ve memleketin içinde bulunduğu özel şartlar altında behemehâl bir açıklığa kavuşturulmak lâzımdır. Bu isnadın halen bugün delilleri üzerinde hukukçular arasında ciddi birtakım münakaşalar devam ederken, kamuoyunda uyandırdığı etki de çok büyüktür. İsnat ve iddiayı tahkik ve takibe tâbi tutmak isteyenlere siyasi bir maksat izafe etmek mümkün değildir. Her iki Sayın Senatörün de vatandaş hafızasında ve memleketin yakın tarihinde kazanmış oldukları büyük itibara ve şerefe en hafif manasıyla bir gölge, koyu bir gölge düşürülmüştür. Ben, 27 Mayıs 1960 tarihiyle, o ihtilâlle tarihi bir rabıtası olan eski bir asker olarak, bu ihtilalin tahakkukunda ön safta fiilen yer alan ve kendilerini Atatürk'e bağlı olarak tanıdığım bu iki arkadaşa saygısı olan bir senatör olarak, onlara, sapık devrimcilerle değil, hakiki Atatürk'e ve ona yakın kimseler olduklarını ispat ettirmek için, tarafsız bir yargıç önünde kendilerine bir müdafaa imkânı vermek fırsatını tanımak üzere, dokunulmazlıklarının kaldırılması yolunda oy vereceğimi açıklamak istiyorum. Bu yolda, Yüce Senato tarafından alınacak bir kararın onlar için bir mahkûmiyet kararı olmadığı elbette aşikârdır. Bilakis, böyle bir karar, kendilerine, atiye intikal edecek ve her türlü isnadı külliyen reddedecek bir men'i muhakeme kararı veya bir beraat kararı kazanılmasında onlara fırsat verecektir. En büyük

dileğim, kemali emniyetle arz ediyorum, önünde bu iddia ve isnatların külliyen aslı esastan ari bir hal olarak temizlenmiş olması ve bu kıymetli arkadaşlarımızı tekrar aramızda görmeyi arzu etmekten ibarettir.(…)"[88]

Kontenjan Senatörü Fahri S. Korutürk, Cumhuriyet Senatosu'ndaki yasama görevi boyunca, 1972 Yılı Dışişleri Bakanlığı Bütçesinde olduğu gibi, (konuşmasının ana teması NATO olmasına rağmen, dönemin koşulları gereği) özellikle son derece çarpıcı "iç siyaset" değerlendirmelerinde de bulunmuştur.

1960'lar biterken, Türkiye'nin karşılaştığı sosyal, ekonomik ve siyasi sorunlarına anayasa-dışı çözümler içindeki çevreleri ve "aşırı uçlar" diye bilenen kesimleri "kınayan" ve "liberal demokrasi" savunuculuğu yapan tarihi bir değerlendirmesi, Cumhuriyet Senatosu kürsüsünden kararlı ve sert "bir uyarı" olarak tutanaklarda şöyle yer almıştır:

"Sayın Senatörler, dış siyasetin etkili, itibarlı ve şahsiyetli olabilmesi, memleketin milli gücünün, milli bütünlüğünün, içteki siyasi istikrarının kudret ve vüsatine bağlıdır. Türkiye'nin özellikle 1960 ihtilalinden sonra büsbütün su yüzüne çıkmış, büyük sosyal ve ekonomik problemleri vardır. Çözüm yolu bekleyen bu problemlere görülüyor ki, parlamenter rejim yanında, sokak hareketleriyle, direnişlerle hal yolu arayanlar mevcuttur. Bazı düşünürlerin sokağın ve direnişin bazı meseleleri hallettiği fikrini savunmakta ve etrafa yaymakta oldukları görülmektedir.

Aşırı uçların birinde daha ziyade 'cennet vaadi' ve diğerinde sadece 'toplum yararı' düşüncesi hâkimdir. Aydını, işçisi, köylüsü ile Türk Milleti, hürriyetin ve

---

[88] **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, Cilt 6, s. 405–406.

özgürlüğün tadını tattığı için, meselelerini hür demokratik rejim içinde halletmek kararındadır. Halkın hissiyatını, gençliğin heyecanını elinde tutan siyasi parti liderlerinin, milletin nabzını elinde tutan lider kadrolarının, tarihi, büyük sorumlulukları vardır. Milli hisleri, milli heyecanları aşırı uçlar istikametinde tahrik etmemeli, onları bilakis teskin etmeye çalışmalıdır. Gerçi aşırı uçlar için Anayasa çeşitli barajlar kurmuştur. Ancak, iyi kontrol edilmezse aşırı cereyanların giderek bu barajları tahrip ettikleri ve çökerttikleri görülmüştür. Türk Milleti, büyük bunalımlar ve felâketler karşısında yekpare çelik bir kütle olmasını daima bilmiştir. Millet, tarihte her zaman gösterdiği bu büyük kabiliyetini, bugünkü bunalımlar bir felâket halini almadan evvel göstermelidir. Sosyal ve ekonomik meseleler ıslah edilmiş bir parlamento sistemi içinde ve kanunlar çerçevesinde çözüm yolu bulunmasında bütün milliyetçi güçler birleşmelidir.”[89]

Ne acıdır ki, 12 Mart 1971 Krizi’nden hemen önce onun ve diğer bazı şahsiyetlerin bu tür uyarıları anlaşılamamıştır. Daha sonra 1970’li yılların sonuna doğru Türkiye’deki kamu ve toplum düzeni, “aşırı uçların” birbirlerine karşılıklı olarak açtıkları bir tür “iç savaş” ortamına sürüklenmiştir.

Türkiye, binlerce genç evladını 12 Eylül 1980 öncesi kanlı çatışmalarda kurban olarak vermiştir.

(E) Amiral Fahri S. Korutürk, Cumhuriyet Senatosu’ndaki yaklaşık beş yıl süren görevi boyunca özellikle savunma ve dış politika konularında yasama sürecine hayli aktif ve son derece olumlu katkılar sunmuştur. 1961 Anayasası’ndan kaynaklanan yetkiyle Cumhurbaşkanı adına sürdürülen bu “çok özel” görevi, bir Kontenjan Senatörü olarak Fahri S.

---

[89] **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi***,* Cilt 63–1, s. 370–372.

Korutürk, tam hakkıyla ve büyük bir titizlikle yerine getirmiştir.

(E) Deniz Kuvvetleri Komutanı'nın yasama organındaki titiz çalışmaları ve herkesçe kabul edilen üstün performansı, şiddetli bir "devlet krizi" sürerken, bir gün aniden, "Korutürk" adı etrafında birleşilmesini ve "Amiral"in, parlamentoda çoğunluğun oylarıyla ve "tek turda" Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı seçilmesini sağlamıştır.

CUMHURBAŞKANI

6 Nisan 1979 günü, Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk, göreve başlamasının 6. yılı dolayısıyla Cumhurbaşkanlığı mensuplarını kabulünde, bu göreve seçilmesini şöyle anlatmıştır:

"Değerli Arkadaşlar,

Cumhurbaşkanlığı mensupları, vazifeye başladığım günün yıldönümü olması itibariyle 6 Nisan gününde beni tebrik etmeyi bir gelenek haline getirdiler. Bu güzel bir gelenek…

Aradan epey zaman geçti. Şöyle hatıralarımı tazeleyip, Cumhurbaşkanlığına nasıl seçildim, onu samimi birkaç sözle sizlere aktarmak istiyorum.

1973 senesi, 5 Nisan günü güneş doğarken, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı olacağım hakkında hiçbir düşünce kafamdan geçmiş değildi. Böyle bir hazırlık içinde de değildim. Ve herhangi bir teşebbüste de bulunmamıştım. İstanbul'daydım. O gün hayatta olan annemi ziyarete gitmiştim. Ve Ankara'ya dönmek üzere şahsen kendime bilet de almıştım. 5 Nisan gecesi, kendi özel odamda yatağa çekildiğim zaman da bu konuda hiç bir şey bilmiyordum. Sıhhatteydim ve zamanında da uyudum. Gece saat 01.30'da telefon sesiyle uyandım. 'Ankara'dan sizinle görüşmek istiyorlar,' dediler. 'Hayrola' dedim. 'Yarın sabah Ankara'ya geliniz,' dediler, 6 Nisan sabahı için. '6 Nisan günü Meclis'te toplantı yapılıyor. Bundan evvelki Mart

sonuna ait hikâyeyi Fahri Çoker söyledi. Siyasi partiler, kendi aralarından birini seçmek mi, yoksa hariçten mi birini bulup cumhurbaşkanı yapmak hususunu müzakere edip bir neticeye varamadılar. Binaenaleyh, sizin Ankara'ya gelmenizi istiyorlar,' dediler. Ben tek bilet aldırmıştım. Kendim dönecektim, ötekiler İstanbul'da kalacaktı. Sayın Rıza Akol, İstanbul'da Kuzey Deniz Saha Kumandanıydı. Hava Meydanına geldik. Ankara'da beni Sayın Çağlayangil karşıladı. 'Böyle böyle,' dedi, 'Sizi teklif edeceğiz, Cumhurbaşkanlığına'.

Şartları hiç bilmiyordum. Ne şekilde Cumhurbaşkanı olacağım, kim destekliyor? Çünkü Mart ayı münakaşalı geçmişti. 5–6 tur yapılmıştı. Bir netice çıkmıyordu. Sayın Çağlayangil, kendi arabasıyla beni Esenboğa'dan getirirken, 'Biz sizi teklif ediyoruz, Halk Partisi de sizi teklif ediyor,' dedi. 'Ben öyle iki partinin teklif etmesiyle Cumhurbaşkanlığını kabul etmem. Önce anlaşırsınız, hepiniz birden Cumhurbaşkanı olacak kişinin üzerinde karar verirsiniz, ancak öyle kabul ederim,' dedim.

(...) O gün, 6 Nisan günü saat 15.00'te Meclis toplandı. Sayın Sabit Osman Avcı Meclis Başkanıydı. İlk turda 360'tan fazla reyle Cumhurbaşkanlığı hakkında Meclis karara vardı. Bu suretle bugüne kadar devlet başkanlığı görevini ifa ettim."[90]

1973 Cumhurbaşkanlığı seçiminde parlamentodaki büyük siyasi partiler ve bazı ordu mensupları arasında adaylık tartışmaları nedeniyle bir "devlet krizi" doğmuştur. Bu "devlet krizi"nin bir nedeni de, seçimin 12 Mart 1971

[90] "Göreve Seçilişinin 6. Yıldönümü Dolayısıyla Cumhurbaşkanlığı Mensuplarını Kabulünde Yaptıkları Konuşma, 6 Nisan 1979", **Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk'ün Söylev ve Demeçleri III**, s. 217–218.

olağanüstü yönetiminden normal yönetime geçiş süreci koşullarında yapılmış olmasıdır. Cumhurbaşkanlığı seçimleri öncesinde siyasi partilerle bazı ordu mensupları arasında adaylık için sürdürülen uzun ve yorucu görüşmeler ve parlamentoda oylamalar yapılmıştır. Şiddetli bir “devlet krizi” baş göstermiştir. Bunların en sonunda, Cumhuriyet Senatosu Kontenjan Grubu Başkanı Fahri S. Korutürk’ün adı etrafında iki büyük parti lideri tarafından uzlaşılması, “devlet krizi”nin aşılmasında belirleyici olmuştur.

1 Nisan 1973 günü Milliyet Başyazarı Abdi İpekçi, bu şiddetli “devlet krizi”nin tarafları arasındaki gerginliği özgün bir üslupla şöyle değerlendirmiştir:

“Cumhurbaşkanı seçimi geleneksel güçler ile yeni güçler arasındaki mücadeleyi somutlaştıran bir olay niteliğini kazanmıştır. Bu olayın temelinde yönetimdeki ağırlıklarını korumak isteyen sivil-asker aydınlar, bürokratlar ile bu ağırlığa son vermeyi dileyenlerin çatışması vardır.”[91]

(E) Deniz Kuvvetleri Komutanı Fahri S. Korutürk’ün kişiliği ve askerlik, diplomatlık ve senatörlük yaşamındaki titizliği bu tür bir uzlaşmanın onun adı etrafında gerçekleşmesinin pek sürpriz sayılmaması gerektiğinin ipuçlarını vermektedir.

Cumhurbaşkanlığı oylaması sonucunu, Çankaya’da bir yakının evinde bekleyen Senatör Fahri S. Korutürk, televizyonda seçim sonucu açıklandığında, “hafifçe kızarmış” ve fakat “soğukkanlılığını hiç kaybetmediği” gözlemlenmiştir.[92]

6 Nisan 1973 günü, Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Oturumunda kullanılan 557 oydan 365’ini kazanan Fahri S.

---

[91] Abdi İpekçi, “Temeldeki Gerçek,” **Milliyet***,* 1 Nisan 1973.

[92] Ali Baransel, **Bıçak Sırtında***,* s. 34.

Korutürk, ilk oylamada, Türkiye'nin VI. Cumhurbaşkanı olarak seçilmiş ve and içtikten sonra nöbeti devralmıştır.[93]

Fahri S. Korutürk, Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Oturumunda, Cumhurbaşkanlığı yemin metnini okuduktan sonra yeni görevinde kürsüden ilk kez hitap etmiştir:

"Cumhuriyetimizin kurucusu Büyük Atatürk'ün her türlü sorunun çözüm yeri olarak işaret buyurdukları Yüce Meclisin, naçiz şahsıma gösterdiği ilgi ve güvene şükranlarımı arz ederim.

Bana tevcih buyurulan bu yüksek görevi, biraz önce içtiğim anda sadık kalarak, başta Yüce Meclis olmak üzere, bütün Milletimin ve Devlet kuruluşlarımızın desteği ile gereği gibi yerine getirmeye çalışacağım. Bu konuda rehberim andım olacaktır."[94]

Ertesi sabah, Fahri S. Korutürk, 7 Nisan 1973 günü, bir Deniz Yüzbaşısı olarak Atatürk'le ilk karşılaşmasından 38 yıl sonra, Anıtkabir'dedir.

Yine O'nun, Büyük İnsan'ın huzurundadır.

Bu kez, Cumhurbaşkanı göreviyle…

Türkiye Cumhuriyeti'nin VI. Cumhurbaşkanı, Anıtkabir Şeref Defteri'ne şunları yazmıştır:

"Ulu Önder Atatürk,

38 yıl önce henüz genç bir Subay iken mutlu bir tesadüfle bana; 'Biz bu memlekette Cumhuriyeti kurduk. Bir takım inkılâplar getirdik ve onları gençliğe emanet ettik. Bütün bunları gençlik koruyacaktır. Onlardan biri sensin! Sana, Korutürk soyadını veriyorum!' demiştin.

Bugün, Cumhurbaşkanı olarak göreve başladığım ilk gün, kulaklarımda ve kalbimde duymakta olduğum o müstesna

---

[93] **TBMM Tutanak Dergisi***,* Toplantı 12, 16. Birleşim, 6 Nisan 1973, Cilt 12, s. 224.

[94] **TBMM Tutanak Dergisi***,* Toplantı 12, 16. Birleşim, 6 Nisan 1973, Cilt 12, s. 225.

sesinin ve sözlerinin idraki içinde, huzurunda saygı ile eğiliyorum.

7 Nisan 1973
Cumhurbaşkanı
Fahri S. Korutürk
İmza"[95]

---

[95] **Anıtkabir Özel Defteri***,* Cilt 6, s. 393.

CUMHURBAŞKANI VE KRİZ YÖNETİMİ

Fahri S. Korutürk'ün Cumhurbaşkanlığı döneminde Naim Talu, Bülent Ecevit (üç kez), Sadi Irmak ve Süleyman Demirel (üç kez) tarafından toplam 8 hükümet kurulmuş; bunlardan 2'si güvenoyu alamadıklarından çok ciddi siyasi krizler baş göstermiştir. Cumhurbaşkanı bu süre içinde 8 Başbakan ve 229 Bakan atamasını gerçekleştirmiştir. Korutürk'ün Cumhurbaşkanlığı döneminde TBMM tarafından kabul edilen 598 Kanundan 11'i yeniden görüşülmek üzere TBMM'ne gönderilmiş; 587'si yürürlüğe girmiş; 5'inin iptali için Anayasa Mahkemesi'nde dava açılmış ve bu davalar olumlu sonuçlanmıştır. Cumhurbaşkanı, Anayasa gereği, 17 Kontenjan Senatörü atamış; yurtdışına 109 Büyükelçi göndermiştir. Hastalık ve başka nedenlerle 22 kişi hakkında özel af çıkarmıştır. Moritanya, Bulgaristan, Romanya, Yugoslavya Cumhurbaşkanı ile İran Şehinşahını Ankara'da konuk etmiş; kendisi de davet üzerine Pakistan, İran, Irak ve Finlandiya'ya resmi ziyarette bulunmuştur.[96]

Cumhurbaşkanı, 4 Aralık 1973 günlü konuşmasında 12 Mart 1971 askeri müdahalesi ardından yapılan 14 Ekim 1973 genel seçimleriyle 1971 olağanüstü dönemin sona erişini ilan etmiştir ve kendisi tarafından yürütülen "hükümeti kurma görüşmeleri" hakkında kamuoyunu bilgilendirmiştir.

[96] Fahri Çoker, **Bahriyemizin Yakın Tarihinden Kesitler**, s. 263.

Cumhurbaşkanı bu konuşmasında, 1961 Anayasasına göre devlet başkanlığı makamının anayasal düzendeki yeri ve rolü konusunda da önemli değerlendirmelerde bulunmuştur.

Bu konuşmanın asıl önemi, Cumhurbaşkanlığı makamı tarafından, 12 Eylül 1980 askeri müdahalesine giden Türkiye'de, siyasi liderliğin ve demokratik siyasal yaşamın vazgeçilemez unsurları olan siyasal partilerin ve diğer kurumların, neleri yapmamaları veya yapmaları konusunda 7 yıl önceden uyarılmasıdır. Cumhurbaşkanı'nın bu konuşması, Çankaya Köşkü'nün gözetimi altında bir siyasi krizin aşılabilmesi için siyasal parti liderleriyle yürütülen uzlaşma çabaları hakkında kamuoyunun bilgilendirilmesi; yurttaşların Cumhurbaşkanlığı makamına önerilerde bulunmaya davet edilmesi açısından da türünde "ilk" örnektir ve bir "siyaset kültürü" dersi niteliği taşımaktadır.

4 Aralık 1973 günü, Cumhurbaşkanı tarafından verilen bu "siyaset kültürü" dersi şöyle başlamaktadır:

"Siyasi partilerden bana gelen üç öneri vardır: Bunlardan birincisi sola karşı kuvvetli bir sağ koalisyon; ikincisi, bulduğu takdirde bir ortakla, olmazsa azınlık şeklinde bir sol iktidar; üçüncüsü erken seçim."

Cumhurbaşkanı, her üç önerinin değerlendirmesinden sonra, "ne yapmalı," sorusunu yanıtlamıştır:

"Ben fikrimi parlamentoda çoğunluğu elinde tutan iki büyük siyasi parti liderine etrafıyla açıkladım. Her iki siyasi parti lideri de, kendi düşüncelerini izah ederek, bunun imkânsız denecek kadar müşkül olduğunu izah ettiler. Ben bugünkü iç ve dış şartların Türkiye'de parlamentodan 'kuvvetli bir destek görecek bir iktidar ile' hükümet etmenin zaruretinin her türlü müşkülü yenmeye imkân vereceği

düşüncesinde olduğumu tekrarladım. Bu fikrimi el'an muhafaza ediyorum.

Cumhuriyet Halk Partisi ile Adalet Partisi Koalisyonun, filhakika resmi istişarelerde denenmesi sonucu mümkün olmadığı görülmüştür. Bu formüle tekrar dönmenin bir bakıma istişarelerin tekrar başlangıca dönmek gibi bir çalışma içine girdiği ileriye sürülebilir. Fakat ben öyle düşünmüyorum. Zira Cumhuriyet Halk Partisi ve Adalet Partisi Ortak Hükümet kurması istişarelerine, Parti Genel Başkanları 'Ben hükümeti kurmakla görevlendirildim; benimle ortak olur musunuz?' diye başlamışlardır. Programlarının içinde uyarlık ve ortaklık sağlayacak maddelerin mevcut olup olmadığı ele alınmadan istişareler kesilmiştir. Bir koalisyonun kurulması için bu tutum, meseleye bir çeşit yaklaşma usulüdür ve kendine göre belki bir mucip sebebi vardır.

Fakat görülmüştür ki, bu yaklaşış, meseleyi çözeme-miştir. Bu netice, Cumhuriyet Halk Partisi ile Adalet Partisi Koalisyonunun mutlak surette imkânsız olduğu manasını taşımaz. Memleket, parlamenter usullere göre bir hükümet, hem de parlamentoda kuvvetli desteği olan bir iktidar kurmak zorunluluğundadır. Büyük Partilerimiz Genel Başkanlarının 'Biz kendilerine vaat ettiğimiz hususları tahakkuk ettirtemeyecek bir iktidar kurarak seçmenlerimizi hayal kırıklığına uğratırız' demeleri de, belki bir bakıma doğrudur. Fakat her parlamento üyesi yalnız kendi seçmeninin değil, bütün memleketin temsilcisidir. Ve oya iştirak eden vatandaş kitlesinin yüzde 30'u bir partinin programına oy vermiş, fakat bu kitlenin yüzde 70'i bu programa iştirak etmemiştir. Diğer taraftan yine o vatandaş kitlesinin yüzde 33'ü bir diğer partinin

programına oy verdiği halde yüzde 67'si o partinin programına oy vermemiştir. Yapılacak hizmet ise, vatandaşın tümüne ve memleketedir."

Cumhurbaşkanı, İtalya ve Fransa siyasal yaşamlarından örneklerle, siyasette uzlaşmanın önemini vurgulamış ve şöyle devam etmiştir:

"1973 seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi ile Adalet Partisi, vatandaş oylarının müştereken yüzde 63'ünü almışlardır. Bu iki partinin birbirine karşı kıyasıya bir muhalefet mücadelesine girmeleri, memleket sathında vatandaşların üçte ikisini birbirinin karşısına geçirecektir. Bunun yerine, daha aydın insanlar olarak programlarındaki birbirine uygun hükümleri tatbik ve tahakkuk ettirmeye gayret etmek ve uygun olmayan prensipleri aydın hükümet ve erkânı arasında tartışıp halle çalışmak ve belki bazılarını, seçmen izin verirse, müteakip seçimden sonraya bırakmak, Batı'da zaman zaman görülen emsaline elbet daha uygun düşecektir. Günün şartları memleketin yüksek menfaatleri bunu gerektirmektedir.

Benim öğrenilmek istenilen fikirlerim bunlardır. Bunları kamuoyuna açıklıyorum. Bugün Cumhuriyet Halk Partisi ve Adalet Partisi lider kadrolarının, memleketin içine girdiği çıkmazdan çözüm yolu ararken, ümit ederim benim kadar objektif olamayacaklarını ve bilakis birer siyasi partiye mensup oldukları cihetle bütün mülâhazalarında, kısmen de olsa sübjektif kaldıklarını kabul ederek, düşüncelerini bir kez daha değerlendirmelerini rica edeceğim."

Cumhurbaşkanı, daha sonra atacağı adımı açıklamıştır:

"Benim için bundan sonra yapılacak iş, sadece ve sadece bütün siyasi partileri milli bir koalisyona davet etmek olacaktır. Yukarıda işaret ettiğim formül, hakikaten ve kat'i

bir şekilde kabule şayan görülmezse, o takdirde olağanüstü hallerde müracaat olunan 'Milli Koalisyon Usulü', bugün için demokratik parlamenter çözüm yolu olacaktır."

Cumhurbaşkanı, ilginç ve Türkiye için yeni bir de öneride bulunmuştur. Siyasi krizin çözümüyle ilgili görüşü bulunan "uyanık" vatandaşların önerilerini kendisine yazmaları çağrısı yapmış ve krizin aşılabilmesi için "karar" sürecine doğrudan katkılarını istemiştir:

"Hepimiz, partili ve partisiz bütün vatandaşlar, bugün tarihi ve vicdani bir sorumluluk içerisindeyiz. Parlamentoda grubu olan bütün siyasi parti liderlerinden ve grubu olmayanlarla parlamento dışında kalan siyasi partilerin genel başkanlarından bir hafta içinde yazılı olarak son önerilerini bekliyorum. Ayrıca, bütün basının ve mesleki kamu kuruluşlarının ve arzu eden uyanık vatandaşlarımın, iyi niyetle açıklayacakları ve bana yazacakları düşünceleri öğrenmekten bahtiyarlık duyacağım."[97]

Cumhurbaşkanı, 15 Aralık 1973 günü de, kamuoyuna daha önce yaptığı çağrı, sonrasındaki gelişmeler ve karar sürecinin çeşitli aşamaları sonunda ulaştığı "Milli Koalisyon" görüşünün gerekçelerini anlatmıştır:

"4 Aralık 1973 günü radyo ve televizyonda, hükümet kurma hususunda karşılaştığımız müşkülleri; bugünkü dünya durumu ve memleketin şartları muvacehesinde nasıl değerlendirdiğimizi, şahsi düşünceler olarak etrafıyla açıklamıştık. Biz, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin, kendi şahsi düşüncelerimize bağlı kalmayarak, Meclislerin bugünkü terekküp tarzına (oluşum şekline) göre nasıl kurula-

---

[97] "Hükümet Kurma İstişareleri Hakkındaki Konuşması, 4 Aralık 1973", **Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk'ün Söylev ve Demeçleri**, s. 58–59.

bileceğini siyasi partilerle beraber bütün mesleki kamu kuruluşlarına ve hatta vatandaşlarımıza sormuştuk.

Bugün artık, 1973 Türkiyesi'nde, Devlet Başkanından itibaren bütün siyasi partilerin, mesleki kamu kuruluşlarının ve genellikle çağrımıza uyan vatandaşlarımızın görüşleri belli olmuştur. Hepimiz, evet hepimiz, sorumluluklarımızı tarih önünde tescil etmiş bulunuyoruz.

Cumhuriyetimizin Ellinci Yılında, Hürriyetçi-Demokratik-Parlamenter sisteme inancını dünyaya ispat etmiş olan milletimizin, iki aydan beri hükümet kuramamış olması ve bu iki aylık istişare ve sonuçlara dair görüşleri tarihi bir belge olarak, bir kitapta toplamanın faydalı olacağını düşünüyorum[98]

Fakat her şeyden önce, düşünce ve önerilerini rica ettiğim siyasi partilerin, mesleki kamu kuruluşlarının, partili-partisiz vatandaşlarımın tümünün, çağrılarıma iyi niyetlerle katılıp fikirlerini, uygar toplumlara yakışır bir seviyede açıklamış olduklarından dolayı duyduğum memnuniyeti ifade etmeliyim.

Özellikle benim düşünce ve önerilerime uymayan düşünce sahiplerinin memleket yararına gördükleri şahsi mütalaalarını ortaya koyarken ileri sürdükleri mucip sebeplerde, bazı asabi çıkışlar dışında hemen kâmilen, suçlamalara sapmadan medeni münazara usullerine uygun bir üslup ve ifade içinde kalabilmiş olduklarının görül-düğünü memnuniyetle kaydetmeliyim. Bence, bu çok önemli olan bir teşhis ve tespittir ve toplumumuzun, karşı fikirlere sahip olsalar da birbirine saygılı ve birbirlerinin özel maksat ve hesaplara alet olmadan da zıt fikirler içinde, iyi

---

[98] Bu tarihi belgeler, Türkiye'de siyaset kültürünün anlaşılması açısından önemlidir/HÖ.

vatandaşlık hukukuna riayetkâr kalabilen fertlerden kurulmuş olduğunun delilini getirdiğindendir ki, cidden övünülecek bir sınav olmuştur. Bu itibarla, bana aykırı düşüncede olan vatandaşlarıma samimi takdirlerimi ifade etmek isterim.

Ayrıca, en aydınından en sade memleket evlâdına kadar geniş bir vatandaş kitlesinin düşüncelerimi paylaştıklarını görmek, vazifemizi en iyi niyetlerle yapmaya çalıştığımız şu günlerde, hakkımızda belirtmiş oldukları güven ve takdir hislerini öğrenmek, çok içten duygularla ifade ediyorum 'kuvvetimize kuvvet katmıştır'. Kendilerine şükranlarımı arz ederim.

Yaptığımız istişare ve tahlillerin nihayet terkibini ve bugünkü şartlar altında memleketin yüksek menfaatleriyle telifi mümkün olan formülü, artık daha gecikmeden açıklamak zorunluluğu içindeyim…

Cumhurbaşkanı, siyasi krizin aşılabilmesi için kendi formülünü şöyle açıklamıştır:

"İki ayı bulan hükümet bunalımı, rejim bunalımı haline sürüklenmeden, siyasi partilerimizin, bir formül üzerinde birbirlerine yaklaşmaları zaruretinin doğduğunu tespit etmekte birleşeceklerini ümit ediyorum.

14 Ekim 1973 seçimleri, tek bir siyasi partiyi iktidara getiremediği gibi partilerimizin şu veya bu şekilde bir koalisyonda da uyuşamadıkları bir tablo içinde olduklarını göstermiştir.

Parlamentoda bulunan partilerimiz ve şahsen ben de bu fikre iltihak ediyorum- Türkiye'de icra organının tayininde tek karar milletin hakemliğine müracaat zorunluluğu doğduğu teşhisinde birleşmişlerdir.

Milletin hakemliğine müracaatın, bugünkü Meclisin herhalde kanuni süresini doldurmadan bir erken seçime gitmekle kabil olacağı ve bu kararın alınmasının Meclisin kendi hakkı olduğu da meydandadır.

Yalnız, seçimlerin aynı veya benzer sonuçlar vermesi ihtimali de dikkate alınarak, belki Parlamentoda ekseriyet bulacak bazı kanun değişiklikleriyle birlikte bir erken seçim tarihinin tespitinde yarar olacağı görülecektir.

Bütün bu düşüncelerden hareket ederek, kanaatimce, 1973 genel seçimlerinde Mecliste grubu olan bütün siyasi partilerden mürekkep bir 'Milli Koalisyon Hükümeti' kurmayı denemek isabetli olacaktır.

İçte ve dışta beliren sorunların ağır bastığı bugünlerde o olağanüstü hallerin formülü olarak kabul ettiğimiz 'Milli Koalisyon' için gerekli şartlar doğmuş ve bu şekilde hür-demokratik-parlamenter sisteme sadık kalarak bir koalisyon zaruri olmuştur.

Bu mülahazalar altında, Cumhuriyet Senatosu Üyesi Sayın Naim Talu'yu hükümeti kurmaya memur ettim. Siyasi partilerimizi şu kısa açıklamalarım ışığında işbirliğine çağırıyor, yurdumuzun sürüklenmekte olduğu ağır bunalımlara karşı bütün partili ve partisiz vatandaşlarımı ellerini ve kalplerini birleştirmeye davet ediyorum."[99]

Cumhurbaşkanı, 11 Ocak 1974 günü Naim Talu'nun ikinci kez verilen hükümeti kurma görevinden affını rica etmesi üzerine düşüncelerini ve girişimlerinin (siyasi parti liderleri, senato ve meclis başkanları ile toplantısı) sonuçlarını, alınması mümkün dersleri ve cumhurbaşkanlığı

---

[99] "Milli Koalisyon Hükümeti Kurulması Hakkındaki Konuşması, 15 Aralık 1973", **Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk'ün Söylev ve Demeçleri** *I,* s. 60–62.

yeminine bağlı olduğunu kamuoyu ile yeniden paylaşmak gereğini duymuştur:

“Vazifemin gereği, Türkiye Büyük Millet Meclisi dışında bulunduğum cihetle, parlamento içinde cereyan eden birtakım siyasi parlamento taktiklerini bahis konusu yapmıyorum. Uzayıp giden hükümet kuramama sorununu bir çözüme bağlamak için, Türkiye Büyük Millet Meclisi içinden ve fakat Meclisten kuvvetli destek görecek bir hükümet çıkarabilmek yolundaki çalışmalara bir yön vermek üzere; 25 Aralık 1973 tarihinde bütün siyasi parti genel başkanlarını bir sohbet masası etrafında topladım. Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi Başkanlarının da davet edilmiş olduğu bu sohbet toplantısında, ‘Milli Koalisyon’ düşüncemin, filhakika, bütün siyasi partilerimizin iştirakiyle memlekette bir müddet için olsun bir siyasi mütarekeye (ateşkese) girmek ihtiyacından doğduğunu belirttim. Fakat bu kabil olmadığı takdirde; maksadımın, Meclislerimizden kuvvetli bir destek görecek mahiyette ve bugünkü tablosu ile bütün siyasi partileri kapsamasa dahi, ağırlığı ister sağda ister solda olsun, geniş tabanlı ve fakat herhalde Meclislerimizden kuvvetli bir destek görecek nitelikte bir hükümet çıkarmak olduğunu açıkladım. Evvelce tarafımdan bu cihetin kâfi derecede açıklanmamış olduğu tereddütlerini gördüğüm içindir ki, bu izahlarımla, Cumhuriyet Senatosu Üyesi Sayın Naim Talu’ya hükümet kurma çalışmalarına devam etmesi yolunda ricada bulundum.

Neticede, kamuoyu önünde cereyan eden ayrıntılarıyla yaptığım temas ve istişareler göstermiştir ki, siyasi partilerimiz, Parlamento-içi taktiklerden arınarak karşılıklı samimi bir anlayış havası içine girmedikleri takdirde, tek başlarına iktidarı alamadıkları gibi herhangi bir koalisyon da sağlayamamış ve bu durumda sağlayamayacaklardır. Başka

ülkelerden emsal (örnek) getirilen Azınlık Hükümetine gelince; bu, bizde desteklenmek şöyle dursun, siyasi partiler genellikle bu şekil hükümeti asla desteklemeyeceklerini kamuoyu önünde açıklamış bulunmaktadırlar. O halde 14 Ekim seçimleriyle vücut bulmuş olan bugünkü Türkiye Büyük Millet Meclisi, bir hükümet kurmak imkânından mahrum duruma girmiş görünmektedir.

Genç demokrasimizin bu vakıadan alacak pek çok dersleri vardır. Bu cümleden olarak:

1 – Nispi temsil sisteminin ıslaha muhtaç taraflarıyla birlikte memleket şartlarına uygun hale getirilmesi.

2 – Önseçim sisteminin, hep birlikte şikâyet konusu olan cepheleriyle memleket yararına uygun bir karara bağlanması.

3 – Siyasi partilerde gittikçe kuvvetlenen ve etkisi demokratik anlayışa daha çok zarar getireceğe benzeyen parti oligarşisine mani olunacak müeyyidelerin konulması.

4 – 16 küsur milyon oy sahibi vatandaş kitlesinin 5 milyon küsurunun siyasi hak ve vecibesinden uzak kalmasındaki şu veya bu sebeplerin izale edilmesi (giderilmesi), benzeri tedbirlerle, batı demokrasilerinde görülen emsalini ziyadesiyle aşan bugünkü durumun ilgililerce behemehâl olgunlaştırılması zaruridir.

Bilindiği gibi, bugün bizim Anayasamızda Devlet Başkanının seçimleri yenilemek hakkı yoktur. Vatandaşta beliren, bu verimsiz temas ve istişarelerden doğan bezginlik karşısında, hükümet kurulamamasından doğan sakıncalı bu durumdan nasıl çıkılabileceği yolunda istişarede bulunmak üzere, 11 Ocak 1974 tarihinde Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi Başkanlarını davet ettim. Konuşmamda, kendilerinden siyasi partilerimizden oluşan Türkiye Büyük Millet Meclisi içinden kuvvetli ve inandırıcı destek görecek bir hükümetin nasıl ve kimin başkanlığında kurulabileceğini

mümkün görüyorlarsa bana bu formülü getirmelerini rica edeceğim. (…)

Vazifeye başladığım tarihten itibaren her vesile ile açıkladığım gibi, ben de, hürriyetçi, demokratik parlamenter sisteme olan inancım içinde, 6 Nisan 1973 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi huzurunda verdiğim söze sonuna kadar sadık kalarak, üzerime aldığım görevi yerine getirmek için, bütün gücümle ve varlığımla çalışacağımı, Büyük Milletime bir daha tekrarlar ve hepinizi saygıyla selâmlarım.”[100]

[100] “Başbakan Naim Talu’nun İkinci Defa Görevden Affını İstemesi Üzerine Kamuoyuna Mesajı, 11 Ocak 1974”, **Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk’ün Söylev ve Demeçleri I***,* s. 89–91.

KIBRIS BARIŞ HAREKÂTI'NDAKİ ROLÜ

Cumhuriyet Türkiyesi'nde, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin uluslararası antlaşmalardan aldığı güçle, 1950'de katıldığı Kore Savaşı'ndan sonra ilk büyük askeri harekâtı, 20 Temmuz 1974'de Kıbrıs Adası'nın Kuzey Bölgesinde gerçekleştirilmiştir. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin, Ada Türklerini saldırgan Rum Milislerinin katliamlarından korumak için uluslar arası antlaşmalardan doğan haklarını kullanarak tümüyle insani yardım amacı taşıyan bu harekâtın sonunda, Ada'nın Kuzeyinde uzun süreli ve istikrarlı bir barış düzeni sağlanabilmiştir. Türk Silahlı Kuvvetleri'ne bağlı, Kara, Deniz ve Hava birliklerinin Kıbrıs'ın Kuzey Bölgesinde insani yardım amaçlı bir ortak harekât düzenlemeleri konusu, Milli Güvenlik Kurulu toplantısında tartışılmış ve Anayasa'ya göre kararlar alınmış ve uygulanmıştır.

16 Temmuz 1974 günü, Anayasa'ya göre Başkomutan ve Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk'ün Başkanlığında toplanan "tarihi" Milli Güvenlik Kurulu'na şu kişiler katılmışlardır:

Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk,
Başbakan Bülent Ecevit,
Genelkurmay Başkanı Orgeneral Semih Sancar,
Başbakan Yardımcısı Prof. Dr. Necmettin Erbakan,
Milli Savunma Bakanı Hasan Esat Işık,
İçişleri Bakanı Oğuzhan Asiltürk,

Dışişleri Bakanı Prof. Dr. Turan Güneş (görevli olarak yurtdışında),

Maliye Bakanı Doç. Dr. Deniz Baykal,

Ulaştırma Bakanı Ferda Güley,

Çalışma Bakanı Önder Sav,

Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Eşref Akıncı,

Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Kemal Kayacan,

Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Emin Alpkaya,

Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri Hava Orgeneral Nahit Özgür.

Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk, Kıbrıs'ta, Yunanistan'daki askeri yönetim yanlısı faşistlerin darbesiyle ortaya çıkan yeni kriz ve özellikle Rum Milislerin Kıbrıs Türklerine yönelik katliamlarının değerlendirildiği saatler süren bu "tarihi" oturumda "belirleyici" bir rol oynamıştır. Milli Güvenlik Kurulu Başkanı sıfatıyla, Cumhurbaşkanı, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin "insani yardım" amacıyla Ada'ya gönderilmesinin "tek seçenek" olduğunu şöyle vurgulamıştır:

"Beyler! Kıbrıs Türklerini korumak için bir şey yapmak istiyorsanız, sırası şimdidir; eğer, şimdi yapmazsanız bir daha hiçbir zaman yapamazsınız!"[*]

Başkomutan ve Cumhurbaşkanı Korutürk'ün bu çok hassas uyarısı ardından; Türkiye'nin uluslararası antlaşmalardan doğan haklarını kullanması ve hiçbir yabancı engellemeyi kabul etmemesi (çünkü Komutanlar, eğer daha önceden olduğu gibi, Kıbrıs'a yola çıkıp geri dönülecekse hiç yola çıkmayalım; Türk Silahlı Kuvvetleri

---

[*] (E) Hava Orgeneral Nahit Özgür ile Görüşme, 27 Eylül 2006, Saat 18.00–18.30.

onuruyla oynanmasını istemiyor, demişlerdir) koşuluyla şu karar alınmıştır:

"1-Türk Silahlı Kuvvetlerine ait birliklerin Genelkurmayca hazırlanan plana göre 20 Temmuz 1974 günü sabahı Kıbrıs'a çıkarılmasına;

2 - O zamana değin Başbakanın Londra'ya gidip İngiliz Hükümetiyle görüşerek, Antlaşma gereği birlikte hareket edilmesini önermesine, birlikte hareketi kabul etmezlerse Türkiye'nin yine antlaşma gereği tek başına hareket edeceğinin İngiliz Hükümetine bildirilmesine karar verildi."[101]

Milli Güvenlik Kurulu'nun "tavsiye kararı", Anayasa'da gösterilen esaslara uygun şekilde belirlenmiş bir süreçten sonra yürürlüğe konulmuş ve 20 Temmuz 1974 günü, Türk Silahlı Kuvvetleri, Kuzey Kıbrıs'a indirme ve çıkarma harekâtını gerçekleştirmiştir.[102]

Cumhurbaşkanı, 2 Ağustos 1974 günü, bu önemli kriz sürerken, Türk Milleti'ne seslenmiş, "barıştan savaşa geçiş" durumunu ve Kıbrıs çıkarmasının "barışçı" hedefini açıklamıştır:

"Bir milletin barıştan savaşa geçmesi, bir gün meselesi, bir ay meselesi, kısa bir zaman içinde demek istiyorum, alınabilecek bir karar ve olay olamaz. Öyle olursa başarılı olamaz.

Millet davasında haklı olduğuna inanmalıdır. Türk Milleti, Kıbrıs davasında haklı olduğuna, yediden yetmişe kadar, tümü ile inanmış bulunuyordu.

---

[101] Ferda Güley, **Kendini Yaşamak**, İstanbul, Cem Y., 1990, s. 531.

[102] Kocatepe'nin batırılması için bkz: Güven Erkaya-Taner Baytok, **Bir Asker Bir Diplomat**, İstanbul, Doğan Y., 2001, s. 111–129.

Barıştan savaşa geçmek için yalnızca haklı olmak da başarı sağlamaya yeterli değildir. Kavi (güçlü) olmak lâzımdır. (…)

Barıştan savaşa geçmek için haklı olmak, kavi (güçlü) olmak dedim; bunlar da başarı sağlamaya kâfi gelmeyebilir. Başarı sağlamakta, iç ve dış âlemdeki kamuoyunun davayı desteklemesidir ki, asıl her türlü engeli yıkarak haklıyı, kaviyi (güçlüyü) hedefine ulaştırmakta son ve kat'i etkiyi teşkil eder. (…)

Kaldı ki Cumhuriyet Hükümeti'nin Kıbrıs'a askeri müdahalesi, savaş için değil, Kıbrıs'a bozulmuş anayasa düzenini geri getirmek için bir barış müdahalesi idi. Ve bu müdahale uluslar arası anlaşmalardan doğan bir hak ve vazife duygusundan kuvvet alıyordu.

Cumhuriyet Hükümeti, senelerden beri kangren olmuş Kıbrıs yarasına tam zamanında gerekli neşteri vurmak zaruretini duymuş ve bu neşteri siyasi alanda, askeri alanda, başarı ile kullanmıştır."[103]

1974 Yazında Milli Güvenlik Kurulu'nun "tarihi" oturumlarına katılan Ulaştırma Bakanı Ferda Güley şunları yazmaktadır:

"Kıbrıs'a çıktığımız üçüncü gün çıkarma birliklerimize hareket olanağı verecek genişlikte ve derinlikte bir yerleşme alanına sahip olamadan (Birleşmiş Milletler) Güvenlik Konseyi'nin ateşkes kararına uymak zorunda kalmıştık. Ada'ya çıkardığımız ve havadan indirdiğimiz kuvvetler ve bu kuvvetleri desteklemek üzere Ateşkes'ten sonra yaptığımız ağır silâh ikmalleri adetâ bir torbanın içine doldurulmuş gibi üst üste yığılı, hareketsiz bekletiliyordu. Rumların ve Yunanlıların Cenevre'de görüşmelerin

---

[103] **Deniz Kuvvetleri Dergisi**, Sayı 538, Ekim 1987 Eki, s. 23.

uzamasından bir zararları yoktu. Tersine bu suretle ellerine geçen zamanı kendi hatları gerisinde kalan Türk köylerini yakıp yıkarak, silâhsız masum Türk halkını topluca öldürüp dozerlerle açtıkları hendeklere doldurarak; Yunanlılar da sürekli, Ada'ya asker ve silâh çıkararak değerlendiriyorlardı. Genelkurmay Başkanlığı, Ağustos ayının ilk haftası içinde, Hükümete gönderdiği 'gizli' yazıda, bu durumun yarattığı tehlikelere açıkça değiniyor, özetle ve öz olarak şu gerçekleri bildiriyordu: 'Yunanlılar asker ve silâh yığınağı yaparken ve Kıbrıs'a yakın adalarda hava alanları hazırlarken 15x20–25 km. çapında bir alanda, 30 bin kişilik bir kuvveti üst üste yığılı olarak artık bulunduramayız. Bu durum askerlik kurallarına tamamen aykırıdır. Ada'ya çıkardığımız Kuvvetlerimize Cenevre'de siyaset yoluyla güvenlik sağlanamıyorsa, Silahlı Kuvvetler olarak kendi güvenliğimizi sağlayacak önlemleri almamıza izin veriniz. Aksi takdirde doğabilecek tehlikeli sonucun sorumluluğu Türk Silahlı Kuvvetlerine ait olmayacaktır.' "

1974 Yazında Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk başkanlığında Milli Güvenlik Kurulu, Ağustos ortasında yeniden toplanmış ve bu defa birincisinden daha "ateşli ve sıcak" görüşmelere sahne olmuştur. İkinci toplantının ana konusu, Başbakan Bülent Ecevit'e, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Semih Sancar tarafından gönderilen bir ''gizli'' yazıdır. Cumhurbaşkanı, bu yazıda belirtilen hususlarda Türk Silahlı Kuvvetleri'nin haklılığını bilmektedir ve Hükümet'in anlayışlı davranmasını sağlamak için toplantıda bir "hakemlik" konuşması yapmıştır. Silahlı Kuvvetlerin eski bir komutanı ve deneyimli bir asker olarak, bu konuşmasının bitiminde, Alman Generali Moltke'nin, "Siyaset kansız bir savaştır; savaş ise kanlı bir siyasettir," sözünü aktarmış ve

böylece “siyaset adamının olduğu kadar, ordunun da söyleyecek sözleri bulunabileceği” gerçeğine ışık tutmuştur.[104]

Cumhurbaşkanı daha sonra, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin talebi doğrultusunda Milli Güvenlik Kurulu’nda alınan “tavsiye kararı”nın yaşamsal önemi nedeniyle bu kararın görüşüleceği Bakanlar Kurulu’na da başkanlık yapmış ve Alman Generalin sözlerini yinelemiştir. Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu’nda, daha önce Milli Güvenlik Kurulu’nda Başbakan ve Bakanlar Kurulu üyelerinin gösterdikleri anlayışın öteki üyeler tarafından da gösterilmesini sağlamıştır. Cumhurbaşkanı Korutürk’ün başkanlığında yapılan Bakanlar Kurulu toplantısında, Cumhurbaşkanı ayrıldıktan sonraki bir kısım tartışmaları Ulaştırma Bakanı Ferda Güley, şöyle aktarmıştır:

“Cumhurbaşkanı’nın ayrılmasından sonra görüşmeler, Başbakan’ın başkanlığında başlayınca, Birinci Harekâtın tersine, birçok Bakanın söz istediği görüldü. Konuşanlar Birinci Harekâtta antlaşmalardan doğan haklarımızı kullandığımız için dünya kamuoyunca alkışlandığımızı, ama Cenevre görüşmeleri sonuçlanmadan ateşkesi dinlemez, ikinci kez harekete geçersek, bunu Türk Ordusu’nun saldırısı olarak ele alacaklarını, lehimize olan dünya kamuoyunu yitireceğimizi söylüyorlardı. Bu savlar doğruydu. Fakat Türk Silahlı Kuvvetlerinin Genelkurmay Başkanının dile getirdiği gerçekler de doğruydu. Hem harekete geçmezsek Yunanlılar ve Rumlar 30 bin askerimizin içinde bulunduğu torbanın ağzını büzüp denize atmak tehlikesi olduğu için daha doğruydu.”[105]

---

[104] Ferda Güley, **Kendini Yaşamak**, s. 533.
[105] Ferda Güley, **Kendini Yaşamak**, s. 534.

Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk'ün çok "kritik" ve "yaşamsal" tartışmalarda "ölçülü" ve "dengeli" rolü konusunda Ulaştırma Bakanı Ferda Güley'in aktardıkları şöyledir:

"(…) Kendisinin asıl kişiliğini tanımak olanağını Kıbrıs Barış Harekâtları sırasında Cumhurbaşkanı olarak Milli Güvenlik Kurulu'na başkanlık yaptığı günlerde buldum.

Milli Güvenlik Kurulu'nun 16 Temmuz 1974 günü yaptığı ilk toplantıda sivil-asker hepimizde var olan ruhsal gerginlikten onda en ufak bir belirti görünmüyordu. Sivil Kurul Üyelerinin ileri sürdükleri bazıları kaygılı, bazıları atak görüş ve düşünceleri ve yapılan önerileri dinlerken rahat, görüşlerini bildirirken ivecenlikten ve en doğruyu kendisi söylüyor gibi görünmekten uzaktı. Bu görünümü, Kurul'un sivil-asker kanatları arasında, hatta sivil kanatta Hükümet ortakları arasında karar ve görüş beraberliği oluşmasına kolaylık getiriyordu. Kendisine egemen olan ölçü ve denge hepimize yansıyor, beklenmedik bir zamanda, Türkiye Cumhuriyeti Devleti olarak karşımıza çıkan bu olayı, sükûnetle değerlendirmemize, geçerli ve yararlı görüşlere ve kararlara ulaşmamıza yardımcı oluyordu.

Devletin ve Ulusun, belki de dünyanın yazgısıyla ilgili çok boyutlu bir olay nedeniyle toplanmış olan Milli Güvenlik Kurulu'nu yönetirken, o gün, yakından tanıdığım Fahri Korutürk'ü, AP ile el ele vererek Çankaya'ya çıkardığımız için bir CHP'li olarak ve eski bir asker olarak kıvanç duydum. Soyadını Atatürk'ün verdiği, Ordu'da Deniz Kuvvetleri Komutanlığına, sivil yaşamında Büyükelçiliklere değin yükselen, bütün düşünce ve davranışlarıyla Batılı bir kişiliğe sahip olan Emekli Oramiral Fahri Korutürk, içtenlikle ve inanarak söylüyorum, bana göre Atatürk ve İnönü'nden

sonra Çankaya'daki Köşkü dolduran 'Üçüncü Adam' olmuştur."[106]

[106] Ferda Güley, **Kendini Yaşamak***,* s. 536.

“MİLLİ BERABERLİK HÜKÜMETİ”

18 Eylül 1974 günü, Kıbrıs Adası’nda askeri ve diplomatik kriz sürerken, Başbakan Bülent Ecevit’in Cumhuriyet Halk Partisi - Milli Selamet Partisi Ortak Hükümeti istifa etmiştir.[107]

Cumhurbaşkanı, 10 Ekim 1974 günü, (bir yıl önce yaptığı gibi) yine kamuoyuna bilgi sunmaktadır ve bu defa baş gösteren krizin öncekinden farklarını da vurgulamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, bu kritik koşullarda yeniden bir siyasi krizle karşı karşıyadır ve yeni hükümet kurulamamaktadır:

“(…) Hükümeti yeniden kurma çalışmalarımızın dördüncü haftasına girdiği bu günlerde, hangi aşamada bulunduğumuzu anlatmak üzere sizlere hitap etmek istedim.

Tarihi bir vesika olsun diye tekrar ediyorum… Bildiğiniz gibi, 14 Ekim 1973 genel seçimleri sonucu; hiçbir siyasi parti tek başına iktidar olma imkânı vermemiş ve bu yüzden 100 günü aşkın bir çalışmadan sonra kurulabilen Cumhuriyet Halk Partisi ve Milli Selâmet Partisi Ortak Hükümeti, aralarında beliren uyuşmazlık nedeniyle 18 Eylül 1974 tarihinde istifa etmişti.”

Cumhurbaşkanı, önce mecliste en fazla sandalyeye sahip bulunan Cumhuriyet Halk Partisi Lideri’ne hükümet kurma görevini verdiğini ve fakat kendisinin gerekli desteği

---

[107] Menter Şahinler, **Türkiye’nin 1974 Kıbrıs Siyaseti***,* İstanbul, 1979, s. 69–75.

bulamadığı için görevi iade ettiğini; ardından Adalet Partisi lideri ile de aynı sürecin yaşandığını vurgulamış ve bu yeni krizin öncekinden farklarını anlatmak suretiyle açıklamasını sürdürmüştür:

"Bu durum karşısında, kamuoyunda beliren temayüle uyarak ve dış keza iç şartların zorlayıcı etkilerinden esinlenerek, istişarelerle geçecek zamandan kazanmak maksadıyla, Parlamentoda üyesi bulunan Siyasi Parti Genel Başkanlarıyla, Cumhuriyet Senatosu Milli Birlik ve Kontenjan Grupları Başkanlarını 8 Ekim 1974 günü saat 10.30'da Çankaya'da bir toplantıya davet ettim. Ve bu toplantıda Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi Başkanlarının da hazır bulunmalarını rica ettim.(…)

Beni böyle bir teşebbüse zorlayan sebepleri biraz daha açıklamakta fayda görüyorum. 1973 genel seçimlerini izleyen hükümet bunalımına kıyasla, bugünkü hükümet bunalımı arasında, memleketin yüksek menfaatleri açısından halen aleyhimize büyük farklar vardır. Şöyle ki, bugün olduğu gibi, 1973 genel seçimlerinden sonra da istifa etmiş bir hükümet mevcut idi. Fakat bu hükümet zor şartlar altında çalışmakla beraber kendi arasında devlet işleri yönünde bir ahenk içinde idi ve anlaşabiliyordu. Bugün ise, istifa etmiş bir hükümetin ortakları arasında açığa vurulmuş bir uyuşmazlık mevcut olup çok zaruri devlet işleri dışında, milli hayatı zamanla felce uğratacak çekişmeler belirmiştir. Bu bakımdan soruna mümkün olan en kısa zamanda demokratik yollardan bir çözüm yolu bulmak zarureti doğmuştur.

Ortada bir milli dava halini almış olan Kıbrıs sorunu vardır. Memlekette, dünyanın maruz kaldığı enflasyondan, hayat pahalılığından ve işsizlikten şikâyet etmekte olan

geniş halk kitlesi mevcuttur. Sadece bu iki faktör, Türk Milletinin her şeyden ileride ve en başta, öncelikle ilgilendiği meselelerdir.”

Çeşitli siyasi partilerin programlarında yazılı geniş kapsamlı çeşitli sosyal, siyasal ve ekonomik reformları ele almak elbette lâzımdır. Fakat sadece Türkiye Büyük Millet Meclisinin bugünkü bünyesinden, bu büyük problemlere el atacak tek bir siyasi parti hükümeti değil, hatta ortak bir hükümet çıkarmak dahi mümkün değildir.

O halde, programlarının bazı bölümleri aynı veya benzer veyahut telif kabul eder hükümleri kapsayan siyasi partilerle, beraberce acil işlere el atacak bir Milli Beraberlik Hükümeti kurmak akla ve mantığa uygun düşüyordu.

Bütün siyasi partilerin bir araya gelmesi şart değildi. Fakat Türkiye Büyük Millet Meclisinde, mesela aşağıda işaret edeceğimiz hususlarda birleşebilecek bir Milli Beraberlik Hükümeti kurmak, karşılıklı fedakârlıklar yaparak bu yola gitmek elbette mümkün idi. Bunu geçen sene de işaret etmiştik. Bir zamanlar İtalya’da Hıristiyan Demokratların Sosyal Demokratlarla, Fransa’da De Gaullecülerle Komünist Partilerin, şartlar zorunlu kıldığı zaman bir hükümette birleştiklerini görmemiş mi idik?

Çankaya’da 8 Ekim 1974 tarihli liderler toplantısında ‘Milli Beraberlik Hükümeti ne yapacaktır,’ diye soruldu. Milli Beraberlik Hükümeti, aşağıda işaret edeceğimiz hususları acaba tahakkuk ettiremez mi?

(…) Kıbrıs sorunu, Türkiye için milli bir dava olarak memleket mukadderatında ön planda dururken, bu davanın çözümünü, bir düzlüğe çıkarmada Milli Beraberlik Hükümeti’nin elbette büyük katkısı olacağına hiç kimsenin şüphesi olmamak lâzımdır.

İkincisi, iç siyasette, bütün dünyada etkisi görülen ve hükümetleri tedbir üstüne tedbir almaya zorlayan ekonomik ortamın doğurduğu hayat pahalılığı, enflasyon, işsizlik sorunlarının 'milletimize yüklemekte olduğu ağır şartların süratle karşılanmasını gerektiren acil tedbirlerde buluşmak,' Milli Beraberlik Hükümetinin başlıca hedef ve gayesi, pekâlâ olabilir.

Keza üçüncüsü, 1 Aralık 1974 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunulması gereken 1975 Mali Bütçesinin hükümet kurma çabalarının üç ayı aşacak kadar bir zaman zarfı yerine, günün hepimizce görülen ağır şartları karşısında, bir Milli Beraberlik Hükümeti içinde çalışmalarla çözümlenebilmesi, bir milli başarı acaba olamaz mı?

Dördüncüsü, halkımızın günlük hayatı ve genel yaşantısının esas itibariyle Belediyeler ve Mahalli İdarelerin başarılı çalışmalarına bağlı olduğu artık tartışma götürmez bir hale gelmiştir. Çarşı-pazar fiyat farkları, stokçuluktan trafik sorunlarına ve daha başkalarına kadar, halk, Mahalli İdareler ve Belediyelerle karşı karşıya bulunmaktadır. Ve bütün bu idareler, yetki ve mali kaynak yoksunluğundan şikâyetçidirler. Bu, şu veya bu partinin aczi veya başarısı değildir. Bu Türkiye'de, Belediyelerin ve Mahalli İdarelerin mevzuatındaki noksanlığın bir sonucudur. Milli Beraberlik Hükümeti, sadece bu sorunu çözmüş olsa, tarihe ismini altın harflerle geçirmiş olacaktır.

Beşinci noktayı öne sürüyorum: Batı ve Kuzey Avrupa demokrasilerinde takdirle izlediğimiz, nispi temsil seçimlerinde meydana gelen hükümet bunalımlarının, memleket çapında bir sarsıntıya meydan vermeden çözümlenmesi, bizde niçin mümkün olmuyor? Bu soruya Milli Beraberlik Hükümetinde çözüm aransa… Bunu

halletmek kolay değildir, biliyorum… Fakat bu yolda birkaç adım atılsa, bu bir başarı sayılmaz mı?

Altıncısı, İdareyi (Administration) seçimlerden, hükümet değişikliklerinden en az müteessir olacak bir hale sokmak konusu, bu, milli bir sorun değil midir? Bunu, tek bir parti iktidarı mı çözebilir, bir Milli Beraberlik Hükümeti mi çözer veya çözüm yolları arayabilir?

Sekizinci nokta, nihayet, günün sorunu olan erken seçim konusunu ele almak, netice itibariyle Parlamentonun hakkı olduğu için, bu müesseseye, en erken ne zaman başvurulabileceğini karara bağlamak ve bu kararı Parlamentodan geçirmek, bir milli çalışma değil midir?

Nihayet ilave etmeliyim ki, Milli Beraberlik Hükümeti'ne yönelen eleştirilerden birinde, böyle bir hükümetin demokraside lüzumlu ve zaruri olan muhalefetin vücudunu ortadan kaldıracağı keyfiyeti olmuştur.

Buna verilecek cevap şudur:

İleri sürülen Milli Beraberlik Hükümetinde, milli koalisyonda olduğu gibi mevcut bütün partilerin hükümete ortak olması şartı yoktur. İktidarın veya muhalefetin sadece ve yalnızca kendi partilerince sağlanabileceği inancı ve iddiasının yanlış olduğunu yakın tarihimiz göstermiştir.

Milli Beraberlik Hükümeti, çalışma devresi içinde dışarıda kalan veya bu hükümete katılan partilerin dışarı taşan veyahut yeniden teşekkül edecek olan üyeler ve partilerle demokrasinin isteğine uygun olan memleket pekâlâ çalışabilir. Yeter ki, seçmenlerin büyük ölçüde oyunu almış olan siyasi partiler ve bu partilerin idareci kadroları, işaret edilmiş olan milli sorunların, acil ihtiyaçların çözümünde bir devre olsun gerekli feragati göstererek bir milli beraberlik anlayışı içine girebilsinler.

İşte bu mülâhazalar altında, bir Milli Beraberlik Hükümetinin kurulması üzerinde liderlerle bir tartışmada fayda olacağını mülâhaza etmiştim.

Toplantıda görülen manzara şu olmuştur:

Cumhuriyet Halk Partisi, memleketin içinde bulunduğu iç ve dış sorunların kesin çözümü olarak en başta erken seçimi gördüğünü tekrarlamış ve bu ön şartla bir hükümete, evet diyeceğini belirtmiştir.

Buna mukabil Adalet Partisi, Milli Beraberlik Hükümetinin kurulması ve çalışması üzerindeki tered-dütlerini açıklayarak, kendi başkanlığında, sola karşı bir hükümetin, memleket sorunlarını çözmeye muvaffak olabileceği kanaatini ileriye sürmüş, müstafi hükümetin yenisi kurulana kadar, bu iş ne kadar uzarsa uzasın bizzarur (zorunlu olarak) vazifede kalması lâzım geldiği noktayı nazarında sabit kalmıştır.

Ayrıca, Adalet Partisi Genel Başkanı, her siyasi davranışın hesabının seçmenin oyu ile işbaşına gelen sorumlu partinin genel başkanınca karşılanması lâzım geldiğini, tarafsız bir başbakanın böyle bir zorunluluğu olmadığından, demokratik tatbikatta tarafsız bir başbakanın yeri olamayacağını belirtmiş, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı da aynı mütalaaya iştirak etmiştir.

Milli Selamet Partisi ile Demokratik Parti Genel Başkanları, Adalet Partisi Genel Başkanı dışında, tarafsız bir başbakan riyasetinde bir sağ koalisyon denenmesinde fayda gördüklerini belirtmişlerdir. Ve bu denemeye fayda mülahaza ettiklerinde ısrar etmişlerdir.

Cumhuriyetçi Güven Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi, bir Milli Beraberlik Hükümeti kurulmasındaki fayda ve zaruretleri açıklamışlar, hükümet bunalımının uzamasında,

kendilerinden ziyade parlamentoda en çok sandalyeye sahip iki büyük partinin sorumluluğuna işaret ederek bir an evvel bunalımdan çıkılması zaruretini belirten mütalaalarda bulunmuşlardır.

Türkiye Birlik Partisi Genel Başkanı ise, erken seçimin zaruretini ve memleketi, hükümet bunalımından biran evvel kurtarmak için Azınlık Hükümeti teşkilinin bugünkü şartlarda en uygun yol olduğu mütalaasında bulunmuştur.

Milli Birlik Grubu ve Kontenjan Grubu Başkanları, kendilerinden özellikle daha ziyade, cereyan eden müzakerelerin genel havasını hülasa etmelerini rica ettiğim cihetle, onlar bu yolda fikir ve mütalaada bulunmuşlardır.

8 Ekim 1974 Toplantısı, bu müzakereler mihveri etrafında sürmüş ve bütün liderler, evvelce çeşitli vesilelerle kamuoyuna intikal ettirdikleri fikir ve mukabil düşünceleri, keza daha kuvvetli gerekçelerle çürütecek delilleri vermişlerdir.

Ben şahsen bu toplantıda, bütün siyasi parti liderlerini fikir ve düşüncelerini karşılıklı mütalaa ve mülâhazalarla resmen tescil etmek imkânını buldum. Ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin, müşterek anlayışımıza göre, bu Parlamentonun bünyesi içinden çıkması lâzım geldiğine göre, liderlerimizin hep birlikte, toplantımızda mutabakata varılamayan yeni hükümeti kurmak için ne gibi karşılıklı fedakârlıklara kendilerini mecbur göreceklerini müşahede etmeleri imkânını getirmesi bakımından, bu müzakereleri yararlı buldum.

Netice itibariyle (…) Cumhurbaşkanı olarak, Anayasa gereğince, bana düşen görevin, yeni bir denemeye girişmek olduğu sonucuna vardım.

Karşısında bulunduğumuz şartların idraki içinde olduklarına inandığım siyasi parti genel başkanları ve yönetici kadrolarının bana yardımcı olacaklarına inancımı muhafaza ediyorum."[108]

Cumhurbaşkanı, bu düşüncelerle Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı Bülent Ecevit'i ikinci defa hükümet kurmakla görevlendirmiş fakat bir sonuç alınamayınca bu defa, 11 Kasım 1974 günü, Çankaya Köşkü'nde yeniden bir zirve toplamıştır. Cumhurbaşkanı, 26 Kasım 1974 günü, bu zirvenin sonuçları ve hükümet krizinin çözümü yolundaki yeni modelini kamuoyuna açıklamıştır:

"(…) Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi Başkanlarının hazır bulundukları bir toplantıda Millet Meclisinde grubu bulunan siyasi partilerin genel başkanlarını bu milli ve anayasal sorunu çözebilecek yolları tespit edebilmek için 11 Kasım 1974 tarihinde kendilerini görüşmeye davet ettim. Ayrıca izhar olunan (belirtilen) arzuya uyarak, siyasi parti genel başkanlarıyla aynı gün ayrı ayrı görüştüm.

Ortaya sürülen önerilere uyarak, bu çalışmalardan sonuç almaya en elverişli görünen çözüm yolunun, siyasi parti genel başkanlarının dışında bir Başbakan idaresinde bir ortaklık hükümetiyle, Meclisin mutabık kalacağı bir tarihte seçime gitmek olduğu neticesine vardım. Ve vakit kaybedilmeksizin, 12 Kasım 1974 günü, Cumhuriyet Senatosu Üyesi Ordinaryüs Profesör Doktor Sadi Irmak'a bu vazifeyi tevdi ettim (verdim).

Senatör Sadi Irmak, siyasi partilerle yaptığı ayrıntılı uzlaştırma gayretleri içinde uzun süren bir mesaiye rağmen sonuca varamadı. Siyasi partiler, kendi görüş ve düşünceleri

---

[108] "Hükümetin Kurulması Çalışmaları Hakkındaki Mesajı, 10 Ekim 1974", **Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk'ün Söylev ve Demeçleri I**, s. 112–118.

açısından sakıncalı bularak hükümete katılmadılar ve üye de vermediler. Profesör Irmak, memleketin hükümet kurmakta kaybettiği zamanı ve bütün Türk Milletinin içte ve dışta, zaman kaybından uğradığı zarar ve ziyanı dikkate alarak ve Anayasa çerçevesi içinde kalmaya büyük dikkat sarf ederek, kısmen Büyük Millet Meclisi üyelerinden ve kısmen de memleketin bu son derece nazik tarihi içinde, kendilerine vaki daveti kabul eden, siyasi bir gaye ile değil, sadece sınırlı bir süre zarfında millete hizmet etmek sorumluluğunu deruhte arzusunda bulunan değerli memleket evlatlarından kurduğu bir hükümeti parlamentomuz karşısına çıkardı.

Mecliste grubu bulunan siyasi parti genel başkanlarıyla hükümet bunalımını çözmek maksadıyla, 11 Kasım 1974 günü yapılan toplantıda ileriye sürülen görüşlerin zapt olunan kayıtları parti genel başkanlıklarına gönderilmiştir. Bu zabıtlar halen kurulmuş olan Hükümetin hangi görüşler ve hangi koşullar altında kurulmuş olduğu hakkında siyasi parti gruplarına ve mensuplarına gereken ışığı tutacaktır.

Açıklanan bu durum karşısında siyasi partilerimizin ve Yüce Meclisimizin en isabetli kararları alacaklarına olan inancımı belirtiyor ve böylece bütün vatandaşlarımı, milletimizin sağduyusuna olan güvenlerini korumaya davet ediyor, sevgilerimi sunuyorum.”[109]

Cumhurbaşkanı Korutürk’ün bu çağrısı hiçbir zaman sonuç vermemiştir.

---

[109] “Hükümet Kuruluşu İle İlgili Olarak Kamuoyuna Açıklamaları, 26 Kasım 1974”, **Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk’ün Söylev ve Demeçleri I**, s. 121–122.

29 Kasım 1974 günü yapılan güven oylamasında Sadi Irmak Hükümeti, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden onay alamamıştır.

HİZMET AKSATILAMAZ!

Cumhurbaşkanı, 9 Aralık 1974 günü, TBMM'nden güvenoyu alamayan ve istifa eden Ord. Prof. Sadi Irmak Hükümeti'nin kendi başkanlığında yapılan toplantısında şöyle konuşmuştur:

"Şimdi, evvelce olduğu gibi yeni bir hükümetin kurulması istişareleri içine girdik, çalışıyoruz… Parlamentomuz, ya parlamentoya dayalı ve güvenoyu verebileceği bir hükümeti, bünyesinden çıkaracak veya kendisini yenileme kararı verecektir. Hepimiz, şimdi bunu bekliyoruz.

Ancak, bu istişarelerin sürüp gitmesi, Yüce Meclisin, kendi bünyesinden bir hükümet çıkarma veya kendisini yenileme kararı alması için geçip giden zamanın milli menfaatlere ters düştüğünü gören vatandaşlardan pek çok mektup ve telgraf alıyorum. Vatandaş, üzüntülerini belirtiyor… Vatandaş önerilerde bulunuyor… Vatandaş kaygılarını açıklıyor.

Ben, Aziz Vatandaşlarımın bu üzüntülerine katılıyorum.

(Fakat) önerilerinin, maalesef büyük kısmına katılamıyorum… Çünkü benim anlayışım, devlet idaresinde, hürriyetçi-demokratik parlamenter sistemi hâkim kılmaktır.

Vatandaşlarımın kaygılarının ise, değerli heyetinizin alacağı kararlar ve tatbikat ile geniş ölçüde karşılanacağını ümit ediyorum.(…)

Hükümetiniz Meclisten güvenoyu almamasına rağmen hiçbir inkisara (kırılmaya) kapılmadan, 29 Kasım günü saat

16.30'dan sonra gece yarısına kadar 1975 yılı bütçesi üzerinde çalıştı. 30 Kasım günü, memleket güvenliği ile ilgili son derece hayati önemi haiz konuları, (Milli Güvenlik Kurulunda) görüştü, karara bağladı ve keza aynı gün gece yarısına kadar bütçe tasarını ikmale gayret etti ve bütçeyi bağlayıp Meclis Başkanlığına sundu.

Diğer taraftan bütün bakanlar, milletin acele çözüm bekleyen sorunlarına kendilerini hasrederek geceli gündüzlü çalışmaya koyuldular. Bu bakımdan Türkiye hükümetsiz değildir. Son derece memleket sevgisi içinde çalışan bir Bakanlar Kuruluna sahiptir. Vatandaş müsterih olmalıdır (güvensizliğe kapılmamalıdır). Onun acil sorunları üzerinde çalışan, yerine, hepimizin istediği gibi (Parlamentoya dayalı ve Parlamentodan güvenoyu almış bir hükümet gelene kadar çalışacak olan bir İcra Organımız vardır."

Cumhurbaşkanı, Kıbrıs'taki gelişmeler nedeniyle dış dünyaya da seslenmiştir:

"Dış âlem de, yanlış hesaba kapılmamalıdır. Türkiye'de, istifa etmiş olan hükümetin, milli davalarda arkasında, bütün Parlamento ve bütün Türk Milletinin, birlik halinde, yekvücut olduğunu dış âlem de bilmelidir."

Cumhurbaşkanı, bu tür siyasi krizlerde Cumhurbaşkanı'nın anayasal görevlerinin ve yetkilerinin yeniden ele alınması uyarısını da yapmıştır:

"Türkiye Cumhurbaşkanı, Devletin devamlılığının temsilcisidir. Vatanın ve milletin bütünlüğünün temsilcisidir. Bu itibarla Cumhurbaşkanları, bir evvelki hükümetin çalışma ve icraatı ile sonraki hükümetin çalışma ve icraatı arasında bir köprü hizmeti görür ve devlet işlerinin devamlılığını temin eder. Yalnız bu noktada şunu da açıklamalıyım ki, Cumhurbaşkanının yetkileri, yaşanan günlerin tecrübesinden yararlanarak yeniden ele alınmalıdır. Parlamentoda meselâ

‘bir hükümet çıkarma sorunu kilitlenirse’ bunda, millet ve cumhurbaşkanı sadece ‘bekle! gör!’ durumunda bırakılmamalıdır. Türkiye’de kanaatimce, Cumhurbaşkanının evvela Başkan olarak görev ve yetkileri, sonra Başkanlıktan sonraki durumları ve nihayet tabiat kanunları hükmünü icra edip de hayata veda ettiklerinden sonra toprağa verilişleri ve anılmalar[110] *gibi hususlar behemehâl yasal birtakım hükümlere kavuşturulmalıdır. Bunların tafsilatına girmenin şimdi şüphesiz sırası değildir. Ama bu konulara ne kadar çabuk eğilmek mümkün olursa, bunda o kadar yarar olduğu kanaatindeyim.*

Buraya kadar olan konuşmamda, hükümet bunalımından vatandaşın duymakta olduğu ve iştirak ettiğim üzüntülerine ve kaygılarına cevap vermek istedim. (…)

Türk Devleti kuvvetlidir. Bu tespitte, İcra Organının ve Yasama Organının bugünkü sıkıntıları ve geçici zaafları karşısında Yargı Organına büyük vazifeler düştüğünü belirtmek istiyorum. (…)

Bunu şunun için söylüyorum: Türkiye Cumhuriyeti’nin bugünkü hükümet bunalımı safhasında, icranın ve yasama organının sıkıntısı ve geçici zaafı; davranışları bütün dünyanın hayranlığını celbeden silahlı kuvvetlerin yanında; yargı organı, vicdanı, irfanı, efkârı hür hâkimler, cesur, memleket sever hâkimler elinde oldukça; yargı organı, tarafsız, bağımsız hâkimler elinde kanunları uyguladıkça; Türk Devleti kuvvetlidir. Ne içerde ve ne de dışarıda hiç kimse bu konuda yanlış hesaba kapılmamalıdır.

Sapık ideolojilere kapılmış veya çağdışı düşüncelere bel bağlamış talihsiz insanlar karşılarında daima Türkiye

---

[110] “Devlet Mezarlığı” ve “Anma Töreni” konuları daha sonra (1982’de) bir kanunla düzenlenmiştir/HÖ.

Cumhuriyeti Devleti'nin kanunlarını ve Türk Devleti'nin cesur, tarafsız ve bağımsız hâkimlerini bulacaktır."[111]

---

[111] "Başkanlıklarında Toplanan Bakanlar Kurulunda Yaptıkları Konuşma, 9 Aralık 1974", **Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk'ün Söylev ve Demeçleri I**, s. 125–126.

“CEPHELEŞME ZARARLIDIR”

Cumhurbaşkanı, bu kez bir “Milli Koalisyon Hükümeti” kurulması görüşündedir ve gerekçelerini açıklamaktadır:

“Toplumumuz, kendisini güven içinde yaşatacak, huzura, refaha kavuşturan esaslı kararlar alabilecek, parlamentoya dayalı, kuvvetli bir hükümetin özlemi içindedir. Dünyanın her yerinde siyasi partiler şüphesiz kendi inandıkları ve programlarında açıkladıkları ilkelerin, toplumu istenen düzeye kavuşturacağı kanısındadırlar. Ve kamuoyunu, kendi inançları istikametinde oluşturmaya, kazanmaya çalışırlar ve diğer siyasi partilerin görüşlerini çeşitli şekilde eleştirirler ve kendilerinden başkasının tutumlarını hatalı ve kusurlu bularak suçlarlar. (…)

Lâkin bugün bizde olduğu gibi, ulusal varlık, ciddi tehlikelerle karşı karşıya geldiği zaman, bütün siyasi partilerin duygusallıktan arınmaları; hiç olmazsa muayyen bir bunalım dönemini aşabilmek için birbirlerine yaklaşmaları zorunludur. Bunu anlamayan, yapmayan toplumların bağımsızlığında, bütünlüğünde derin çöküntüler meydana gelmesi, bunun kaçınılmaz birtakım felaketler doğurması tabiidir…

Biz, Türkiye olarak, özgür demokratik parlamenter sistemin toplumlar için her türlü zorluklarına ve kusurlarına rağmen en geçerli idare sistemi olduğuna inanmış bir devletin mensuplarıyız.

Ülkemizde istikrarlı bir hükümet kurup, özgür demokratik rejim içinde kalkınmaya geçmek için sarf ettiğimiz çabaya, kaybettiğimiz zamana ve hatta giriştiğimiz kavgalara bakarak üzülebiliriz… Fakat asla umutsuzluğa düşmemeliyiz… Türk Milleti, tarihin derinliklerinden gelen ve ebediyete kadar uzayıp gidecek, övünülecek karaktere sahip bir millettir. Çağın uygarlık düzeyi üstüne çıkabilecek her türlü imkân ve şartlara sahiptir, maliktir. Biz dine afyon ve dindara afyonkeş demeyiz… Tanrı'ya inanırız. Türkiye'de hiçbir zaman din elden gitmemiştir ve gitmeyecektir… Kafalarımızdan, ruhlarımızdan söküp çıkarmak istediğimiz şey, batıl inanışlarla dinin ve şeriatın dünya ve devlet işlerine karıştırılması oyunlarıdır… Türkiye'de, herkes din ve mezhep ayırımına bakılmaksızın kanun önünde eşittir. Devlete vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür ve hiçbir kişinin ve hiçbir sınıfın imtiyazı yoktur. Ve Türkiye'de imtiyazlı sınıflar yaratılmasına da asla imkân ve fırsat verilmeyecektir. (…)

Sözlerime böyle uzun bir başlangıç yapmaktan maksadım, bugün kuvvetle muhtaç olduğumuz siyasi istikrara bizi bir an evvel götürecek yolu, hep birlikte düşünmek ve belirtebilmek içindir.

1973 genel seçimlerinden sonra, siyasi partilerimizin genel başkanlarıyla ayrı ayrı ve toplu bir halde görüştüm. Fikirlerini defalarca aldım. Parlamentodaki siyasi parti gruplarının düşüncelerini dinledim. İlaveten pek çok sade vatandaştan, pek çok kuruluştan ve seçkin şahsiyetlerden de öneriler aldım. Evvela, hükümet bunalımından sıyrılabilmek için bana yardımcı olmak zihniyetinden hareket ettiklerine emin olduğum bu öneri ve girişimleri

için, bu yurtsever vatandaşlarıma şükranlarımı ifade etmek isterim.”

Cumhurbaşkanı, konuşmasının bundan sonraki kısmında şöyle devam etmiştir:

“Bütün bu temaslar hakkında çeşitli fırsatlarla yaptığım açıklamaları ve tuttuğum özel notları bir kez daha gözden geçirdim. Hemen açıklamalıyım ki, aralarında birbirine zıt düşen, birbirini çürüten teklifler de olmakla beraber, bütün bu önerilerde, siyasi partiler dahil, bütün vatandaşlar, milli birlik ve beraberlikten bahsetmekte birleşmişlerdir.(…) Lâkin her şeyden evvel, bugün memlekette siyasi istikrara ihtiyaç vardır. Bu siyasi istikrarı sağlamak için, bu aşamada, benim şahsen vardığım sonuç şudur:

1 – Siyasi partiler, evvela bir siyasi mütareke (ateşkes) içine girmeli ve vatan sathındaki tansiyonu, memleket bağı ve sevgisi içinde düşürmelidir. Parlamentomuzun bugünkü tablosundan, muhtaç olduğumuz, ömürlü bir hizmet hükümeti çıkarmak mümkün değildir; bunu, kabul etmelidirler. Zorlanarak çıkarılacak hükümetler, yakın bir gelecekte, tarihi yanılgılar olarak, Türk milletini daha keskin cephelere bölecek ve bundan siyasi partilerimiz de, hür demokrasimiz ve nihayet Devletimiz de zarar görecektir.

2 – Ülkemizde hür demokratik rejimi yerleştirmek için son yılların tecrübelerinden aldığımız dersleri, yasalarımıza geçirmekte, bu maksatla gerekli değişiklikleri yapmakta kesin bir zorunluluk vardır.

Bu itibarla, Türkiye Cumhuriyetinin dışta ve içte alacağı son derece önemli kararları, vatandaşları ayrı cephelere bölerek veya azınlık hükümetleri kurarak alabilmek, asla mümkün değildir. Bu şekilde hareket, milleti, vatanı

bölmekten, devletin gücünü azaltmaktan başka bir sonuç vermeyecektir; sorumluluğu ve günahı ağır olacaktır.

Siyasi kuruluşların, 'biz ayrı partileriz, görüşlerimiz ayrıdır, anlaşamayız, demokraside muhalefet şarttır' gibi, ileri sürecekleri mazeretlerin geçerli olduğu günler içinde değiliz. (…) 50 yıl evvel Ankara kapılarına kadar vatanımızı istila edenleri, arkalarında kan, ateş ve harabeler bırakarak yurdumuzdan sürüp çıkardıktan sonra, onlarla oturup anlaşabildiğimizi ve hatta onlarla nasıl ittifaklar kurabildiğimizi hatırlamalıyız. (…)"

Cumhurbaşkanı burada ilginç bir sorudan sonra, Cumhurbaşkanı'nın görev ve yetkileri üzerine bir değerlendirmede bulunmuş ve cumhurbaşkanı yeminini hatırlatmıştır:

"Bana harp içinde miyiz, diye sormayınız. Ben sizlere, bugün barış içinde miyiz, diye soruyorum ve bütün siyasi partileri ve bütün vatandaşları birleşmeye davet ediyorum.

Cumhurbaşkanının Anayasa'daki görevi, sadece hükümeti kurmak için bir Başbakan atamaktan ibaret değildir. Anayasamız, 102. maddesinde yer alan bu görevden önce 96. maddede Cumhurbaşkanına vazifeye başlarken ettirdiği yemin ile (Türk Devletinin bağımsız-lığına, vatanın ve milletin bütünlüğüne yönelecek her tehlikeye karşı koyma) görevini bana vermiştir.

Cumhurbaşkanı bu görevini nasıl ifa edecektir? Edebilecektir? Bunu, vatandaşlarımın vicdanlarında temiz yürekle değerlendirmelerini istiyorum. (…)

Benim aylarca sabırla yürüttüğüm çalışmalar sonunda vardığım anlayış budur.

Sizlere memleket durumunu ayrıntılarıyla açıkladım. Bu açıklamaların ışığı altında varılacak en isabetli karar

etrafında, sağduyu sahibi olanların birleşebileceğine asla şüphe etmiyorum.

Bu karar, yaptığım açıklamaların sonucunda, yukarıda üç madde üzerinde hülasa ettiğim amaçlar istikametinde çalışacak ve bu amaçları gerçekleştirecek bir Milli Koalisyon Hükümeti kurmaktır. Demeçlerinde daima milli birlikten ve barıştan bahseden siyasi partilerimiz ve parlamentomuz mensuplarını, içinde bulunduğumuz koşullarda duygusallıktan arınarak, bu düşünceler altında birleşmeye davet ediyorum."[112]

---

[112] "Milli Koalisyon Hükümeti Kurulması Hakkında Konuşmaları, 1 Mart 1975", **Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk'ün Söylev ve Demeçleri I**, s. 134–139.

CUMHURBAŞKANI'NIN YETKİLERİ

14 Ağustos 1975 günü Cumhurbaşkanı Korutürk, eski Hatay Cumhurbaşkanı Tayfur Sökmen'in Suadiye'deki evinde Prof. Nihat Erim, Ord. Prof. Hikmet Bayur ve ev sahibi Tayfur Sökmen buluşmuşlardır. Korutürk, bu ev ziyaretinde cumhurbaşkanlığı ile hükümet ve parlamento ilişkileri hakkında anayasaya göre kendi durumunu anlatmış ve kararnamelerin imzalanması konusunda (a) Hükümet ısrar eder ve istifa eder. Hükümet bunalımı çıkar; (b) Ya Hükümet istifa eder, Devlet Başkanı bunalımı çıkar. Şu günlerde her ikisi de faydalı olmayacağını düşündüm, diye konuşmuştur.[113]

1961 Anayasası, hükümet krizinde bir çözüm için Cumhurbaşkanına neredeyse hiçbir yetki tanımamıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin Cumhurbaşkanınca yenilenmesi başlıklı 108. madde, bunun için 18 günlük bir süre içinde Bakanlar Kurulunun üç defa güvensizlik oyu alması koşulu getirmiştir.

(E) Amiral ve Hukukçu Fahri Çoker, "Bu hükmün uygulanma kabiliyeti olmadığı açıktır," diye yazmıştır.[114]

VI. Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk, kendi dönemindeki hükümet krizleri karşısında Cumhurbaşkanı olarak bir çözüm bulmak için olağanüstü bir çaba göstermiş, çırpınmıştır. Fakat hiçbir zaman etkili olamamıştır.

---

[113] Nihat Erim, **Günlükler 1925–1979**, II. Cilt, s. 1146.
[114] Fahri Çoker, **Bahriyemizin Yakın Tarihinden Kesitler**, s. 165.

1982 Anayasasında, herhangi bir suretle 45 gün içinde yeni bir hükümet kurulamadığı veya kurulduğu halde güvenoyu alamadığı takdirde, Cumhurbaşkanına seçimlerin yenilenmesine karar verme hakkı tanınması gibi kesin bir yetki, Korutürk dönemindeki acı deneylerin bir sonucudur.[115]

Bir defasında, 12 Mart 1977 günü, Yüksek Yargı Organları temsilcileriyle görüşen Cumhurbaşkanı –Basın Danışmanının deyimiyle- içini dökmüştür:

"Bugün ülke; komünizmin, emperyalizmin, teokrasinin, mezhepçiliğin ve şeriatçılığın tehdidi altındadır. Bir de Kürtçülük var. Eskiden bunlar fısıltı halinde konuşulurdu. Süper Devletler hep kendi çıkarlarına uygun bunalımlar yaratırlar. İşte Türkiye'nin de kuvvetli olması istenmemektedir. Güncel olarak bunalıma karşı çıkabilmek için cumhurbaşkanının yetkilerinin kullanılması ileri sürüldü ve bunlar yeterli görüldü. Ben bu görüşe kolaylıkla evet diyemem, Örneğin neden Batı'da cumhurbaşkanlarına parlamentoyu feshetme yetkisi tanınmıştır? (…)

Arkadaşlar ben çocuk oyuncağı değilim! Her hükümet düştüğünde memleket iktisadı da alt üst olur. Bunu da unutmamak gerekir. Meclis her hükümete güvenoyu vermez. Bu da akılda tutulmalıdır. İşte Meclis, hükümet veremediği zaman, başka ülkelerde olduğu gibi feshedilebilmeli.

Ben emir-ül müminin olacak bir cumhurbaşkanı değilim! Ben bu konuda tarafsız değilim. Ben Marksist bir Türki-

---

[115] Kanımca bu yetki de yetersizdir; 21. Yüzyılda, teknolojik gelişmenin bu kadar hızlandığı ve her saat baş döndürücü iç ve dış gelişmelerin yaşandığı bir çağda bir ülkenin 45 gün hükümetsiz bırakılması ekonomi, piyasalar ve güvenlik açısından çok büyük sorumsuzluktur/HÖ.

ye'nin cumhurbaşkanı olamam. Ben Nasyonal Sosyalist bir Türkiye'nin başkanı olamam. Benim düşüncelerim bunlar. Bu hükümeti beğenerek iktidara getirmedim. Bu hükümeti başından beri beğenmiyorum. Bunları açıkça söylemek istiyorum, ama söyleyemem. Ben nasıl, Türkiye'de demokrasi işlemiyor, yargı sıkıntıda derim. Dış âlem hemen istismara başlar.

Erken seçime ihtiyaç vardır. Pekiyi tarafsız hükümeti nasıl kuracağız? İki büyük partiye, ulus yararına anlaşmaları için nasıl zemin sağlayacağız? Ben dört yıl tecrübe ettim, bütün münakaşa imkânlarını kullandım. Tutumlarını yumuşatmaya imkân bulamadım. Sizler toplantıdan sonra ahbaplarınıza da anlatın ve uğraşın bakalım yumuşamayı sağlayabilecek misiniz?"[116]

Bir başka kere şöyle konuşmuştur:

"Bu meyanda hükümet kurulmasında bir 'işaret' veya hiç değilse bir 'ağırlık koyma' isteğinde olanlar mevcuttur. Her şeyden önce bunun aslını bilenlerin bilmeyenlere anlatmasını rica edeceğim ve ilâve edeceğim ki, bugünkü Devlet Başkanı, Cumhuriyetimizi kuran ve onu takip eden Cumhurbaşkanı gibi, başında meydan muharebelerinin zafer tacını taşıyan ve milletin makûs talihini yenen ve hatta elinde parlamentoda büyük bir siyasi çoğunluğa nüfuz kudreti bulunan bir Devlet Başkanı değildir."[117]

Cumhurbaşkanı Korutürk'ün, anayasadaki yetkilerinin sınırı konusunda çabaları, (eski) Başbakan Nihat Erim'in günlüğüne de yansımıştır:

"16 Şubat 1977"

---

[116] Ali Baransel, **Bıçak Sırtında**, s. 172–173.
[117] Ali Baransel, **Bıçak Sırtında**, s. 204.

"Cumhurbaşkanı çağırmıştı. Cihat Alpan ile birlikte Çankaya'ya gittik. Saat 11.00'den 13.15'e kadar konuştuk. Önce, Cumhurbaşkanı 40 dakika kadar konuştu, Durumu anlattı. Yargı Organları Başkanlarıyla görüşmelerine değindi. Herkesin erken seçimi ve tarafsız bir başbakan ile seçim hükümeti istediğini ama bunun nasıl sağlanacağını belirtemediğini söyledi. Yargı Organları temsilcilerinden birinin Anayasa'nın farkında olmayarak, parlamento dışından başbakan tavsiye ettiğini anlattı. Sonra bize sordu. Önce ben konuştum. Yurdumuzun içinde bulunduğu ortamın tablosunu çizmeye çalıştım. 12 Şubat günü Senato'da yaptığım bütçe konuşmasındaki gibi anlattım. Cumhuriyet döneminde sıkıntılı dönemlerde bütün gözlerin Çankaya'ya döndüğünü, oradan tedbir beklediğini, 'Atatürk'ten beri millet buna alışıktır. İnönü, Bayar zamanında da bu böyle sürdü,' dedim. 'Şimdi de herkes Çankaya'ya bakıyor. Oradan yükselecek sesi bekliyor, direnişi gözlüyor. Anayasa'ya göre Cumhurbaşkanı'nın yetkisinin sınırlarını kimse düşünmüyor. Parlamenter rejimin inceliklerini kimse bilmiyor. Çankaya'dan umduğunu bulamayınca da sizin zaafınıza hükmediyorlar. Sizin itibarınız sarsılıyor.' (Burada İstanbul'dan yeni gelen bir arkadaşım, Orhan Kabibay orada şöyle dendiğini anlatmıştı: İstanbul'da Ahmet İsvan, Ankara'da F. Korutürk diyorlar, demişti. Yani bu aczin simgesi. Ben bu kadarını Cumhurbaşkanı'na nakletmedim.) Anayasa'ya göre gerçekten yetkiler sınırlı. Ama liderler üzerinde baskı, inandırma gibi yollarla denenebilir, dedim. (…)"[118]

---

[118] Nihat Erim, **Günlükler 1925–1979**, II. Cilt, s. 1150.

TERÖR TIRMANDIRILIYOR

Çankaya Köşkü'nde, 5 Şubat 1977 günü saat 09.30'da Cumhurbaşkanı Korutürk'ün başkanlığındaki danışma toplantısına (o sırada) Türkiye'deki 18 üniversitenin rektörleri veya rektör vekilleri katılmıştır. Cumhurbaşkanı, katılımcılara sağ-sol çatışmasına son vermek için ne gibi önlemler alınmasını istediklerini sormuştur. Saat 13.20'ye kadar süren toplantıda sıkıyönetim ilanı; bir milli birlik hükümeti kurulması; siyasi partilerin anarşik olaylara karşı birlikte mücadele edeceklerine dair kendileri tarafından bir bildirinin yayınlanması ve bu gerçekleşmediği takdirde Cumhurbaşkanı'nın bundan kimlerin sorumlu olduğunu kamuoyuna açıklamasını; tarafsız bir başbakanın kuracağı seçim hükümeti kurulmasını veya erken seçime gidilmesini; Cumhurbaşkanı'nın acilen Milli Güvenlik Kurulu'nu toplamasını isteyenler olmuştur.[119]

Cumhurbaşkanı Korutürk rektörler toplantısında ileri sürülen görüşleri özetlerken şu hususları vurgulamıştır:

"Siyasi partilerimizi teröre ve anarşiye karşı mücadelede müşterek bir noktada birleştirmem ve Milli Güvenlik Kurulu'ndan bu yönde bir 'karar' çıkartmam istendi. Böyle bir karar çıkmaz çünkü tüm parti başkanları kendi görüşlerinde ısrarlıdırlar. Böyle bir toplantıda ben azınlıkta kalırsam ne yaparım? Kurulun oturumunu nasıl kapatırım? Aynı husus Bakanlar Kurulu için de varittir. Toplantı

---

[119] Erdil K. Akay, **Korutürk'lü Yıllarım**, s. 54-55.

sonrasında kamuoyuna ne derim? Sözü edilen milli protokol için siyasi parti liderlerimizle toplanıp, bu husus gerçekleşmeyince kimin 'suçlu' olduğunu bildiri ile açıklamam istendi. Ama ben bu yola gittiğim takdirde ülkede büyük bir buhran doğacaktır. Ben Türkiye'nin aczini dünyaya nasıl ilan ederim? Ben Türkiye'ye nasıl kıyarım? Meclis'i feshetmem ve bir Kurucu Meclis'i toplantıya çağırmam önerildi. Bunlar ise ihtilâllerden sonra başvurulan yöntemlerdir. Bugünkü ortamda benden istendiği gibi siyasi partilerimize emirler de veremem."[120]

Cumhurbaşkanlığı Basın Danışmanı Ali Baransel'in sözleriyle, 1977'den sonrası, "umutla girilen her yıl bir önceki yıla" rahmet okutmuştur.[121]

1 Mayıs 1977 Olayı'nın hemen ardından Cumhurbaşkanlığı Özel Kalem Müdürü (E) Büyükelçi Erdil K. Akay'ın anılarında aktardığı çok önemli bir ayrıntı şöyledir:

"6 Mayıs 1977 akşamı büromdan tam çıkmak üzereyken CHP'nden aradılar. Ana Muhalefet Partisi Başkanı Bülent Ecevit acele randevu istiyordu. Korutürk o gün yüklü bir program uygulamıştı. Alışılagelmiş çalışmalarına ilaveten, Ankara'ya gelmiş olan Budapeşte'deki Büyükelçimiz (ve Korutürk Moskova'da büyükelçi iken, kendisinin elçi-müsteşarı olan) Eftal Deringil'i kabul ederek görevli bulunduğu ülke ile ilişkilerimiz hakkında bilgi almış; Başbakan Süleyman Demirel'i kabul ederek görüşmüş; en sonunda da Ferit Melen'i kabul etmişti. Saat sekize geliyordu. Durumu arz ettim. 'Yemeğe oturuyoruz. Saat 21.30'da gelsin,' dedi. Bülent Ecevit her zamanki gibi tam saatinde geldi. Ertesi gün İzmir mitinginde, 'Bir kısmını

---

[120] Erdil K. Akay, **Korutürk'lü Yıllarım**, s. 55.
[121] Ali Baransel, **Bıçak Sırtında**, s. 202.

kendi başbakanlığı döneminde edindiği ama artık kesin olduğuna inandığı bazı bilgileri açıklayacağını ve bu konuda da Cumhurbaşkanı'na ön bilgi sunmak ihtiyacını hissettiğini ve bu bilgilerin, 'Devlet içinde fakat Devlet'in kontrolü dışındaki kuvvetlere dair olduğunu' sonradan öğrendim."[122]

Erdil Akay'ın notlarına göre; 5 Haziran 1977 genel seçimlerinden 213 sandalye kazanan CHP liderine hükümet kurma görevi verilmesinden sonra Cumhurbaşkanı Korutürk, 16 Haziran 1977 günü İhsan Sabri Çağlayangil'i ve 18 Haziran'da da Bülent Ecevit'i kabul etmiş ve kendilerine CHP – AP Koalisyonu için diyalog tavsiyesinde bulunmuştur. Bu çerçevede 19 Haziran'da Ecevit – Demirel buluşmasından bir sonuç alınamamış ve Bülent Ecevit'in azınlık hükümeti bu şekilde kurulmuştur:

"21 Haziran Salı günü Ecevit tekrar geldi, bir süre görüştükten sonra çıkıp genel sekreterin odasına gitti. Orada kabinesinin taslağını yazdı ve tekrar Korutürk'ün huzuruna çıkarak Bakanlar Kurulu'nu onaya sundu. (…)

21 Haziran'da ayrıca Fransız Büyükelçisi Emile Cazimajou'nun 'güven mektubu' sunma töreni vardı. Bu nedenle İhsan Sabri Çağlayangil de köşkteydi. Tören bitip, büyükelçiyi uğurladıktan sonra Çağlayangil bir süre daha Korutürk'ün yanında kaldı. Gitmesinden sonra yere bir kâğıt düşürdüğünü fark edip, kağıda aldım ve merakımdan nedir diye bakınca, şunların yazılı olduğunu gördüm: 'Hükümetin güvenoyu alabilmesi şartı Anayasamızın amir hükmüdür. Güvenoyu hesabı sayıya dayanır. Gerekli çoğunlukla ümitlerle değil, sayıyla elde edilir. Ecevit, 229'u elinde tutan partilerle anlaşamamıştır. Bu partilerin bazı milletvekilleriyle anlaştıysa, bunları açıklamalıdır. Hükümet zar atar

---

[122] Erdil K. Akay, **Korutürk'lü Yıllarım***,* s. 66.

gibi kurulmaz. Millet Meclisi test laboratuarı gibi kullanılamaz. Ne hükümet ne de meclis kapris veya ihtirasların aracı değildir.' Çağlayangil'in düşürdüğü notu mühürlü zarf içinde kendisine ulaştırdım. Çağlayangil'in bunları veya benzer fikirleri Cumhurbaşkanına arz edip etmediğini bilmiyorum. Ancak, Çağlayangil'in kehaneti doğru çıktı ve Ecevit'in azınlık hükümeti, TBMM'nde 3 Temmuz'da yapılan oylamada güvenoyu alamayınca, aynı gün istifa etti. Ecevit 4 Temmuz'da saat 17'de geldi ve istifasını Korutürk'e sundu. İçeride 25 dakika kadar kaldı. Ecevit hükümetinin güvenoyu alamamasına üzülen Cumhurbaşkanı, demokratik kurallar gereği hükümeti kurma görevini 4 Temmuz'da Ecevit'ten sonra, saat 18'de kabul ettiği Süleyman Demirel'e verdi ve II. Milliyetçi Cephe Hükümeti böylece kurulmuş oldu. (…)"[123]

25 Ekim 1977 günü Çankaya Köşkü'nde yabancı büyükelçilerin güven mektuplarını sunma töreninde bir fırsat olmuş ve Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil Cumhurbaşkanına, Başbakan Yardımcısı Necmettin Erbakan'dan şikâyet etmiş ve koalisyon hükümetinin sonuna kadar yürüyeceğine inanmadığını söylemiştir:

"Korutürk de cevaben: 'Ben size bunları kaç defa söylemiştim. Şimdi dedikleriniz gerçekleşir ve MSP ile hükümetiniz yürümezse, ne öngörüyorsunuz?' diye sordu. Çağlayangil'in yanıtı ilginçti: 'Ya AP – CHP koalisyonu olur veya Ecevit azınlık hükümeti kurar ya da askeri darbe olur. Biz Ecevit'e gidip, 'Sizin partiniz CHP'nin parlamentoda 10 eksiği var. Biz sizi dışarıdan desteklemeye hazırız. Kabineyi siz kurun,' demeyi öngörüyoruz. Kendi içimizdeki aksi görüşe sahip bir-iki arkadaşımızı ikna edince, bunu

---

[123] Erdil K. Akay, **Korutürk'lü Yıllarım**, s. 76-77.

yapacağız,' dedi. Korutürk gene taşı gediğine koydu: Ben bunların hepsini size ve Sayın Demirel'e önceden defaatle söyledim, ama dinletemedim. "[124]

31 Ekim 1977 günü saat 17.00'de Cumhurbaşkanı yeni atadığı kontenjan senatörlerini (Prof. Hüseyin Nail Kubalı, Prof. Safa Reisoğlu, Metin Toker, DPT eski Müsteşarı Kemal Cantürk, İstanbul eski Valisi Namık Kemal Şentürk) Çankaya Köşkü'ne davet etmiştir. Bu toplantıda ayrıca, Genel Sekreter Haluk Bayülken, Başyaver Çetin Ersarı, Hukuk Danışmanı (E) Amiral Fahri Çoker, Basın Başdanışmanı Ali Baransel ve Özel Kalem Müdürü Erdil K. Akay da hazır bulunmuşlardır. Akay'ın notlarına göre Cumhurbaşkanı şöyle konuşmuştur:

"Yürürlükteki 1961 Anayasası birtakım yeni müesseseler kurmuş ve uygulama bazı yeni gelenekler doğurmuştur. Tarihimize baktığımızda cumhurbaşkanlarımızın kişiliklerinde bariz farklılıklar görürüz. Birincisi tarihe mal olmuş bir kahramanımızdır. Cumhuriyeti, O kurmuştur. Niyetleri dahi emir telakki edilmiştir. İkincisi otoriterdi ve Cumhuriyetin kurucularındandı. Üçüncüsünün arkasında siyasi partisi vardı ve cumhurbaşkanlığını bir bakıma parti merkezi haline getirmişti. Dördüncüsü askeri ihtilâlle işbaşına gelmiştir. Beşincisinin arkasında ordu vardı. Benim arkamda ise sadece yeminim ve halkın aydın kesimi var. Yetkilerim sınırlı. Örneğin göreve başladığımdan beri tüm gayretlerime rağmen bir Trafik Kanunu'nu dahi çıkaramadım.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde de sadrazamlar, nazırlar, valiler ve sefirler arasında paşalıktan gelen pek çoktur. Ama bu makamlara amirallikten gelen pek azdır.

---

[124] Erdil K. Akay, **Korutürk'lü Yıllarım**, s. 90.

Orta Asya'dan kalkıp kımız içe içe buralara gelmişiz. Fakat üç bir yanımızın denizle kaplı olduğunu unutup, Anadolu'da kapalı kalmışız. Denizle ilgili meseleler hep ikinci planda kalmıştır. Cumhuriyet'ten sonra siyasi hayatımıza zaman zaman girip çıkan bir tek Rauf Orbay olmuştur.

Demek istediğim şudur: Cumhurbaşkanlığı bakımından üç yenilik vardır: Anayasanın getirdiği yenilikler, şahsiyetlerin kişiliğinden doğan yenilikler ve deniz subaylığından gelmiş bir kimsenin cumhurbaşkanı olması.

Ben 5 yıl senatörlük yaptım. Ancak toplantılara muntazaman katılan, en devamlı senatördüm. Ayrıca toplantılarda denilenleri hep dinlerdim. Bu nedenle 10 senatörlük yapanlar kadar tecrübeliyim. Şunu gözlemledim ki, siyasi partilere mensup senatörlerin durumu biraz değişikti. Şöyle ki, sadece kendileri konuşur ve karşıt görüşü dile getiren meslektaşlarını dinlemeden salondan ayrılırlardı. (…)

Bana devamlı olarak başkumandan olduğum, Milli Güvenlik Kurulu Başkanı olduğum, yürütmenin başı olduğum hatırlatılır… Müşavirlerimin sözünden çıkmadığım ileri sürülerek tenkit edilirim. Ben mesai arkadaşlarımın fikirlerinden yararlandığımı yalanlamıyorum. Ama aldığım her kararda sorumluluk sadece bana aittir. Böyle olmasına hem alışığım hem de böyle olmasında iddialıyım. Tenkitleri buradan dinleyip, içime atıyorum. Tartışma ve eleştirileri cevaplamak için grup başkanlarını buraya çağırıp tenkit edilen konulara dair mülahazalarımı söyledim ve cevaplarını, fikirlerini istedim. Sustular… Bizim politikacılar bir bakıma Rus bürokratlarına benziyor. Hep dinlerler, fikir beyan etmezler. Çünkü parti başkanlarından talimatları bulunmadıkça ağızlarından bir söz çıkmaz. Parlamenter

demokrasiye saygımız var. Ama bugünkü işleyiş ne var ki böyledir. (…)

Sizlerle daha sık temas imkânı arayacağım. Gerektikçe, benimle olmasa da, yakın mesai arkadaşlarımla konuşun. Bürokrasi neticesi Mersin'deki bir karargâhın ihtiyacı için alınacak salçanın mukavelesinin yenilenmesi veya feshi için bile benim imza atmam gerekiyor. Bu itibarla pek zamanım olmayabiliyor. (…)

Metin Toker söz alarak şöyle konuştu: 'Yersiz tenkitlere uğradığınızda cevap verebilmemiz için bizlerle daha sık temas kurmanız gerekir diye düşünüyorum. Benim fikirlerimi yazılarımdan biliyorsunuz. Başbakan ile yardımcısı arasındaki uyuşmazlık nedeniyle gazetede yazdığım gibi, başbakandan sual sormanızı beklerdim. İşin esasına olmasa bile kamuoyunda etkileri olurdu. (…)

Korutürk şu yanıtı verdi: 'Cumhurbaşkanının başbakan ve yardımcısı arasındaki ihtilâfta haklıyı haksızı tespit edip, bunu kamuoyuna açıklaması her zaman kolay değildir. Dünya kamuoyunu da unutmamak gerekir. Başbakan ve yardımcısı arasındaki ilişkinin gevşekliğini yabancı aleme açıklamak, onları adetâ yabancılara çekiştirmek bana sert geliyor, ağır geliyor. Televizyonda koalisyonun yürümediğini, yürüyemeyeceğini açıklamamı öneren pek çok arkadaşım var. Lakin ben belirli ölçüler içinde şikâyetlerimi kamuoyuna açıklıyorum. Ama bu önerilere uyup daha açık konuşursam, Türkiye Cumhuriyeti'nin zaafını yabancı âlemin önünde tescil etmiş olurum. Bu da bana çok ağır geliyor. Tanrı müsaade eder, bir gün senatoya dönersem, bu hususları açıklayacağım.' "[125]

---

[125] Erdil K. Akay, **Korutürk'lü Yıllarım**, s. 86-89.

Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk'ün görev süresinin ikinci evresinde, terör olayları her anlamda büyük bir tırmanış göstermiştir. Özellikle İstanbul Taksim'deki 1 Mayıs 1977 Olayı ve sonrasında, Türk Ulusu, artan bir hızla 12 Eylül 1980 günü gerçekleştirilen askeri müdahaleye kadar, en seçkin evlatlarını, güvenlik görevlilerini ve sivil insanlarını birbiri ardı sıra kanlı terör saldırılarına kurban vermiştir. Cumhurbaşkanı'nın 1 Ocak 1979 günlü yeni yıl mesajı da, -1978 Kahramanmaraş Olayından hemen sonra- Türkiye'nin içinde bulunduğu dehşet ortamında kardeş kavgasının yol açtığı derin ve onarılmaz acıların yankılanmasına bir örnektir:

"1978 yılının son günlerinde ulusça hepimizi büyük acılar içinde bırakan bir olay yaşadık. Yıllardan beri Türk Ulusu'nu kardeş kavgasına sürüklemek için türlü tertip ve girişimler içinde bulunanlar, nihayet Kahramanmaraş'ta kardeşkanı akmasına sebep olmuşlardır. Bundan duyduğumuz elem, şüphesiz derindir. Memleketlerini düşman kuvvetlerinin saldırılarına karşı hep birlikte tek vücut halinde, kahramanca savunmaları nedeniyle illerinin adına Kahraman sıfatının eklenmesine hak kazanan Maraşlılar, sanki düşman iki ayrı ulusun fertleriymiş gibi birbirlerinin canına kastedebilmişlerdir. Bu hazin ve hazin olduğu kadar da ibret verici olayın memleketimizdeki son kardeş kavgası olmasını yürekten dilerim.

Olayın bu boyutlara ulaşması, yılların birikiminin sonucudur. Ulusumuzun birlik ve beraberliğini bozmak isteyen iç ve dış düşmanlar, her defasında mezhep ayrılıklarından yararlanmayı denemişlerdir. Ne yazık ki, bu ateşle oynamanın korkunç tehlikelerini kestiremeyen ya da kestirmek istemeyen bazı kişi, kuruluş ve politikacılar da siyasi çıkar

için el altından mezhep ayrılıklarından yararlanma yoluna gitmişlerdir. Bu tehlikeli yolun yolcuları bugüne kadar belki yasaların boşluklarından yararlanarak, kendilerini cezai sorumluluktan kurtarabilmişlerdir. Ama hiçbir zaman Türk Ulusu'nun vicdanında mahkûm olmaktan kurtulamayacaklardır. Bu vatan topraklarında yaşayan bütün fertlerimiz hiçbir mezhep ayrımı söz konusu olmaksızın, ulusal kıvanç, kader ve tasada ortak, aziz evlatlarımızdır.

Kahramanmaraş'taki bu elem verici olaydan aydınlarımızın, öğretmenlerimizin, siyaset adamlarımızın ve bütün vatandaşlarımızın gerekli dersi almış olmalarını temenni ederim. Aksi hal, bu maceralı yollarda devam etmek erkeği-kadını, genci-yaşlısı, sivili ve askeriyle, kahraman milletimizin emsalsiz fedakârlıkla kurmuş olduğu bu devleti büyük tehlikelere maruz bırakmak demek olacaktır."[126]

1978 Ocak ayında Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nde yapılan tüm haftalık değerlendirme toplantılarında Cumhurbaşkanı üç konu hakkında çalışma arkadaşlarından özellikle bilgi istemiştir: Ülkenin iktisadi durumu (memur maaşları ödeme sıkıntısı vardır) sıkıyönetim uygulamasında asker ve sivil arasındaki eşgüdüm mü yoksa koordinasyon mu olması gerektiği konusunda iktidar ve muhalefet arasındaki sakıncalı tartışmanın yankıları ve İran'daki siyasi gelişmeler…[127]

29 Ocak 1978 Pazartesi günü saat 16.30'da önemli bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Kahramanmaraş Olayları hakkında önce Kahramanmaraş Senatörü Adnan Karaküçük izlenimlerini sunmak için randevu talep etmiş; fakat

---

[126] **Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk'ün Söylev ve Demeçleri III**, s. 122–123.
[127] Erdil K. Akay, **Korutürk'lü Yıllarım**, s. 140-141.

Cumhurbaşkanı ilin tüm milletvekilleri ve senatörleri ile birlikte toplanmayı uygun bulmuştur. Yapılan toplantıya; ilin iki senatörü (CHP'li Ali Rıza Akgün ve AP'li Adnan Karaküçük) ve yedi milletvekilinden, Hüseyin Döğün (CHP), Mehmet Yusuf Özbaş (MHP), Orhan Sezal (CHP), Oğuz Söğütlü (CHP) ve Mehmet Şerefoğlu (AP) katılmışlardır. Hasan Seyithanoğlu (MSP) mazeretsiz ve Avrupa Konseyi Toplantısı için Strazburg'da bulunan Hasan Evliya (AP) mazeretli olarak katılmamışlardır. Cumhurbaşkanı ile birlikte Genel Sekreter Haluk Bayülken, Başyaver Çetin Ersarı, Özel Kalem Müdürü Erdil K. Akay, Hukuk Danışmanı İlhan Öztrak ve Basın Başdanışmanı Ali Baransel toplantıda hazır bulunmuşlardır.

Cumhurbaşkanlığı Özel Kalem Müdürü Erdil K. Akay, "Toplantıda anlatılanlar ürkütücü ve dehşet vericiydi. Maalesef karşılıklı suçlamalar da oldu," diye kendi izlenimini aktarmaktadır. Bütün parlamenterler konuştuktan sonra Korutürk üzüntüleri dile getirmiş ve şunları söylemiştir:

"Aradan bir buçuk aya yakın bir vakit geçmesine rağmen sizlerin izlenimlerinizi ve hissiyatınızı dile getirirken duyduğunuz heyecanı görünce, gitmemiş olmamın daha isabetli olduğunu şimdi görüyorum. Söylediklerinize göre, durum tek kelime ile faciadır. Olaylar bir mezhep kavgasına yöneltilmiştir. Bundan sonra yapılması gereken ve sizlerden yapmanızı beklediğim, asgari müşterekte birleşip, etrafa buna göre müştereken telkinde bulunmanız, ortak tavır sergilemenizdir… Mezhep, etnik ayrılıkların ve dış düşmanların icat edeceği başka farklılıkların oyununa gelmeyin… Bugün bütün dünyanın gözü Türkiye'dedir. Herkes, 'Böyle bir yangın bölgesinde Türkiye nasıl

demokrasi ile yaşıyor?' diye merak etmektedir. Evvelden beri zaten Rusya'nın yanında geceleri nasıl rahat uyuyoruz diye merak ederler. Biz böyle uyumaya alıştık. Ama bu demokratik bir anlayış içinde olmalıdır. İran'daki benzer olayların gelişmesine asla müsaade edilmemelidir. Demokrasi zor, intibakı zaman alan bir rejimdir. Demokrasiyi hazmetmemiz lâzımdır. Suçluların cezalandırılması bittabi elzemdir. Artık Türkiye 50 yıl öncesinin Türkiyesi değildir. Şeyh Sait Olayı'nın bastırılmasındaki bütün zorluklar bugün biliniyor. Bizde rejim açıktır. Tehlikeler de ortadadır. Bunları aşacağız. Cumhurbaşkanı olarak benim yapabileceğim hususları mesai arkadaşlarım kaydettiler. Ben bunları değerlendireceğim. Cumhurbaşkanı'nın anayasal yetkileri dahilinde bunların üstüne gideceğim. Bana düşen vazifeleri yapacağım. Bu hususta müsterih olun."

Cumhurbaşkanı, Kahramanmaraşlı parlamenterlerin beklenti, dilek ve şikâyetlerini dile getiren bir notu 2 Şubat 1978 günü haftalık ziyaretinde Başbakan Bülent Ecevit'e vermiştir.[128]

5 Şubat 1978 günü Çankaya Köşkü'nde gerçekleştirilen iç toplantıda Cumhurbaşkanı Korutürk şöyle konuşmuştur:

"Ben bu yıl İnönü'nün vefatının yıldönümünde kabrindeki törene katılmadım. Çünkü iki yıldır devlet protokolü bu konuyu ele alıp, bir düzene soksun diye bekliyorum. Ben dâhil bir cumhurbaşkanı ölürse ne yapılacağı belli değil. Biz eski bir devletiz. Eski cumhur-başkanlarının ölümlerinin yıldönümlerinde nasıl bir mera-sim uygulanacağı yazılı olarak belirlenmeli. Bu konuyu takip ediniz."

---

[128] Erdil K. Akay, **Korutürk'lü Yıllarım**, s. 141-142.

Aynı toplantıda Cumhurbaşkanı'nı ziyaret etme talebinde bulunan bir grup AP'li parlamenterin başvurusu da değerlendirilmiştir. Cumhurbaşkanı, onların yerine Genel Başkan Süleyman Demirel'in davet edilmesini uygun bulmuştur.[129]

14 Ekim 1979 günü yapılan ara seçimde Süleyman Demirel'in Adalet Partisi (AP) büyük bir zafer elde etmiştir. AP yenilenen 50 senatörlükten 33'ünü ve boş bulunan 5 milletvekilliğinden tamamını kazanmıştır. Cumhurbaşkanı, hükümetin 16 Ekim 1979 günü istifasını sunan Başbakan Bülent Ecevit'e parlamentodaki en büyük partinin lideri sıfatıyla yeniden hükümeti kurma görevi vermiş; fakat Ecevit kabul etmemiştir. Ecevit'in ayrılmasından sonra Cumhurbaşkanı özet olarak şunları aktarmıştır:

"Ecevit'e 'seçimlerin ardından siz gelerek istifa etmek istediniz. Size üç günlük bir düşünme süresi tanıdım. Şimdi Meclis'te en fazla sandalyesi olan siyasi partinin başkanı olarak hükümeti kurma görevini almaya hazır mısınız?' dedim. Yanıtı, 'hayır. Şimdi görevi kabl etmek benim için siyasal intihar olur,' oldu. Ben de ona, 'bu cevabınız görevi ikinci büyük partinin başkanına vermem için yolu açıyor,' dedim. Ecevit de, 'verin, biz de yardımcı olmaya çalışırız,' dedi. Ben de, 'yardımcı olun ki, AP, MHP ile işbirliği halinde, MSP ile ortaklığa mecbur kalmadan hükümeti teşkil edebilsin,' dedim."

Aynı gün, saat 17.00'de AP Genel Başkanı Süleyman Demirel Çankaya Köşkü'ne çıkmış ve bir saat kalmıştır. Cumhurbaşkanı, Genel Sekreter Haluk Bayülken, Başyaver Çetin Ersarı, Basın Başdanışmanı Ali Baransel ve Özel Kalem

---

[129] Erdil K. Akay, **Korutürk'lü Yıllarım**, s. 142-143.

Müdürü Erdil K. Akay'ı bir değerlendirme toplantısı için çağırmış ve kendilerine şu ilginç açıklamayı yapmıştır:

"Demirel'e 23 Ekim Salı sabahı önce MSP Başkanı Necmettin Erbakan, ardından da MHP Başkanı Alparslan Türkeş'le istişare edeceğimi bildirdim ve kendisini de 24 Ekim sabahı tekrar davet edeceğimi söyledim. Görüşmemizde kendisine hükümeti kurma görevi vermedim. Demirel'i çok tedirgin gördüm. Askerlerin 12 Mart muhtırasına benzer bir muhtıra vereceklerinden endişeli. Kendisine, '20 yıldır bu çeşit müdahalelerin çok acısını çektik. Hem millet, hem ordu çekti. Ben bu yöndeki tahriklere kapılmayacağım. 6 Nisan'a kadar memleket gemisini kazaya uğratmadan görevimi sürdüreceğim,' dedim. Ayrıca, 'yabancı basın Ecevit'in seçimleri kaybetmesini terör ve anarşiyle mücadelede başarılı olamamasına bağlıyor. Bu değerlendirmeler herhalde dikkatinizden kaçmamıştır,' dedim. 'Gördüm,' demekle yetindi."

Bundan sonraki gelişmeler tamamen Cumhurbaşkanı'nın aktardığı şekilde cereyan etmiştir. 12 Kasım 1979 Pazartesi günü AP lideri Demirel liderliğinde ve MSP ile MHP'nin dışarıdan destekledikleri AP azınlık hükümeti görevi devralmıştır.[130]

[130] Erdil K. Akay, **Korutürk'lü Yıllarım**, s. 155-156.

KOMUTANLARIN MEKTUBU

Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk'ün, ani ortaya çıkan bir krizi yönetim becerisi, titizliği ve kriz boyunca devlet organları arasındaki ilişkilere gösterdiği dikkat ve özen, onun görev süresinin bitimine az bir süre kala karşılaştığı "Komutanların Mektubu" olayında da gözlemlenmektedir.

27 Aralık 1979 günü, Genelkurmay Başkanı, Kuvvet Komutanları ve Jandarma Genel Komutanından gelen, "Türk Silahlı Kuvvetlerinin Görüşü" başlıklı belgede yer alan "gerekli tedbirlerin müştereken tespiti amacıyla tüm anayasal kuruluşlar ve siyasi partilerin bir kere daha uyarılması" talebi karşısında; büyük bir soğukkanlılıkla izlediği yol, onun tüm görev yılları boyunca, devlet organları arasındaki anayasal ilişkilerin ve hiyerarşik düzenin korunmasına gösterdiği dikkat ve özenin –belki- en son kanıtıdır.

27 Aralık 1979 gününü ve izleyen birkaç günün gelişmelerini Cumhurbaşkanlığı Özel Kalem Müdürü şu şekilde anlatmaktadır:

"(…) Saat 17.00'de Genelkurmay Başkanı'nın olağan haftalık ziyareti vardı. Başbakan'ın ve Genelkurmay Başkanı'nın geliş gidişlerinde karşılanıp uğurlanmaları başyaverin ve özel kalem müdürünün görevleri arasında olduğu için ikimiz de Köşk'teydik. Evren saatinde geldi. Bir saatten fazla içeride kalmıştı (…) Başyaverle birlikte uğurladık. Korutürk içeride bir süre daha çalıştı. Dış küçük salonda başyaver, ben ve Ali Baransel, kendisini bekliyorduk ki, çok düşünceli bir yüz ifadesiyle ve elinde bir

dosyayla odasından çıktı, bizleri selamladı ve merdivenleri ağır ağır tırmanarak üst kattaki konutuna yönlendi.

28 Aralık Cuma günü, Basın ve Halkla İlişkiler Danışmanı Ali Baransel, 1 Ocak'ta yayınlanacak 'yeni yıl' mesajını imzaya sundu ve bizlere de bilgi için dağıttı. Korutürk bunda gene siyasi partilerimize ciddi bir uyarıda bulunuyor ve şöyle sesleniyordu: 'Ulusumuzun içtenlikle özlediği huzur, güven ve refah ortamının yaratılmasına yönelik etkin önlemlerin alınması ve eksiksiz bir şekilde uygulanması hususunda başta değerli TBMM üyelerinin ve Anayasal kuruluşlarımızın gecikmeksizin birleşmelerinin bir zorunluluk olduğuna inanıyorum.' Bu mesaj esasında Evren Paşa'nın 27 Aralık ziyaretinden önce hazırlanmıştı.(…)"[131]

Cumhurbaşkanı, 27 Aralık 1980 günü haftalık olağan görüşmesinde Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in bir ön yazıyla sunduğu ve ekinde beş komutanın imzaladıkları "Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Görüşü" başlıklı iki sayfalık bir yazı bulunan tarihi belgenin üzerine iki ayrı günde iki not eklemişlerdir:

"27.XII.79. Komutanlarla birlikte görüşmek ve ondan sonra harekete geçmeyi uygun görüyorum. 1 Ocak'ta onlarla görüşeceğim. 2.I.80."

2 Ocak 1980 günü ise, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri aynı belgenin üzerine kırmızı mürekkepli kalemle şu notu eklemiştir:

"S.Cumhurbaşkanımız, mektup ve eki 'Türk Silahlı Kuvvetlerinin Görüşü' metinlerinin asıllarını kendilerinde

---

[131] Erdil K. Akay, **Korutürk'lü Yıllarım**, s. 161-162.

alıkoymuşlar, işbu fotokopiyi Genel Sekreterliğimize havale buyurmuşlardır. HB.2/I/1980."[132]

Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri'nin bu notundan, "Komutanların Mektubu"nun 2 Ocak 1980 günü kendisine ulaştırıldığını söylemek mümkün. Cumhurbaşkanı en yakın çalışma arkadaşına (Genel Sekreter) ilgili evrakı hemen havale etmemiş, konumu gereği yapması gereken görüşmelerde elinde bulundurmak amacıyla evrakın aslını da kendisinde alıkoymuştur. Cumhurbaşkanı, "bir denizci" titizliğiyle aniden karşılaşılan bu yeni "kriz" ile ilgili olarak fırtınalı denizde yeni bir "rota" belirlemiştir. Yeni "rota", gerçekte onun yedi yıllık cumhurbaşkanlığı görevi süresince devletin anayasal kuruluşları arasındaki ilişkilerin ve hiyerarşik düzenin korunmasına gösterdiği azami dikkat ve özenin en son ve en çarpıcı kanıtıdır.

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in mektubunda Ordu içinde bir durum saptaması ve buna bağlı olarak bir karar alındığı vurgulanmıştır. Ayrı olarak Milli Güvenlik Kurulu Başkanı olan Cumhurbaşkanı'ndan bir de talepte bulunulmuştur:

"Kuvvet Komutanları ile beraber yaptığım son gezilerimde Ordu ve Kolordu Komutanı seviyesindeki General ve Amirallerle görüşmelerimde milli birlik ve beraberliğe en çok ihtiyaç duyduğumuz bu dönemde süratle bir sonuca ulaşabilmek için gerekli tedbirlerin müştereken tespiti amacı ile tüm anayasal kuruluşlar ve siyasi partilerin bir kere daha uyarılması bütün Komutanlarca müştereken dile getirildi.

---

[132] "HB." kısaltması Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Haluk Bayülken'e aittir/HÖ.

Bu karar ışığında Türk Silahlı Kuvvetlerinin görüşlerini, Milli Güvenlik Kurulu Başkanı olarak zatıâlilerine sunuyorum.

Gereğini yüksek takdirlerine arz ederim."[133]

Bu tarihi mektup ekinde bulunan, "Türk Silahlı Kuvvetlerinin Görüşü" başlıklı iki sayfalık belge; Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Nurettin Ersin, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Bülent Ulusu, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Tahsin Şahinkaya ve Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Sedat Celasun tarafından imzalanmıştır.

Bu belgede, Komutanların "ısrarla" vurgulamak gereği hissettikleri talepleri şöyledir:

"Türk Silahlı Kuvvetleri; İç Hizmet Yasası ile kendisine verilen görev ve sorumluluğun idraki içinde ülkemizin bugünkü hayati sorunları karşısında siyasi partilerimizin bir an önce milli menfaatlerimizi ön plana alarak, Anayasamızın ilkeleri doğrultusunda ve Atatürkçü bir görüşle bir araya gelerek anarşi, terör ve bölücülük gibi, Devleti çökertmeye yönelik her türlü hareketlere karşı bütün önlemleri müştereken almalarını ve diğer anayasal kuruluşların da bu yönde yardımcı olmalarını ısrarla istemektedir."[134]

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren daha sonra yayınlanan anılarında, aynı gün gece geç vakit, Cumhurbaşkanı Korutürk'ün kendisini aradığını yazmıştır:

"Gece saat 23.00'e yakın bir saatte evde yatmak üzere iken telefon çaldı. Telefonu açtığımda Cumhurbaşkanı'nı telefonun öbür ucunda buldum: 'Mektup meselesini düşün-

---

[133] **Cumhurbaşkanlığı Tarihi**, (Ankara, Cumhurbaşkanlığı Y., 2006), s. 222.
[134] **Cumhurbaşkanlığı Tarihi**, s. 224.

düğünü, iki üç gün sonra hem yurtta hem de dünyada yılbaşının kutlanacağını, yılbaşının yurtta tedirginlik yaratmadan kutlanmasını temin ve dünya kamuoyunu da bu yılbaşında Türkiye'ye yöneltmemek için mektubu yılbaşını takip eden günde muhataplarına vermeyi uygun bulduğunu, bunda bir mahzur olup olmayacağını' soruyordu. Hiçbir mahzur yoktur. Biz yılbaşını düşünmemiştik. Kendilerince nasıl tensip ediliyorsa öyle yapılabileceğini belirttim. Bunun üzerine '31 Aralık saat 17.00'de Genelkurmay'a geleceğim. Orada Kuvvet Komutanları ve Jandarma Genel Komutanı da bulunursa beraber görüşürüz,' dediler. Ben de emredersiniz dedim ve yattım.

Ertesi gün, cereyan eden bu durumu Kuvvet Komutanları ve Jandarma Genel Komutanı'na anlattım.

30 Aralık (1979) Pazar günü sabahı Cumhurbaşkanı beni tekrar telefonla aradı ve '31 Aralık saat 17.00'de kendisinin Genelkurmay'a gelmesinin doğru olmayacağını, bizim 1 Ocak 1980 günü saat 16.00'da Cumhurbaşkanlığı Köşkü'ne gelmemizi istediler."[135]

Cumhurbaşkanlığı Özel Kalem Müdürü anılarında şunları yazmaktadır:

"1 Ocak Pazartesi öğleye doğru nöbetçi yaver telefon ederek saat 17.00'de genelkurmay başkanının beraberinde kuvvet komutanları olduğu halde geleceğini bildirdi. Cumhurbaşkanı'nın tatil günleri ziyaretçi kabul etmesi istisnai idi. Bir gariplik vardı ama neydi? Bildirilen saatte genelkurmay başkanı ve kuvvet komutanları Korutürk'ü

---

[135] Kenan Evren, **Zorlu Yıllarım 1**,İstanbul, Milliyet Y., 1994, s. 109.

ziyaret ettiler. İçeride bir buçuk saat kaldıktan sonra ayrıldılar."[136]

Orgeneral Kenan Evren anılarında komutanlarla birlikte 1 Ocak 1980 günü Cumhurbaşkanı Korutürk'ü ziyaretlerini şu şekilde anlatmaktadır:

"1980 Ocak ayının ilk günü, Cumhurbaşkanı Korutürk'ün isteğine uyarak Kuvvet Komutanları ve Jandarma Genel Komutanı ile birlikte saat 16.00'da Çankaya Köşkü'ne gittik. Cumhurbaşkanı benim 27 Aralık'ta kendisine verdiğim mektup konusunda Kuvvet Komutanları ile Jandarma Genel Komutanı'nın da fikirlerini öğrenmek istemiş olacak ki, bu toplantıyı yapmak ihtiyacını duymuş. Onlar da aşağı yukarı benim söylediklerimi başka ifadelerle dile getirdiler. Silâhlı Kuvvetlerin yönetime el koymak gibi heves içinde olmadığını, ancak Türkiye'nin her geçen gün biraz daha kötüye gittiğini, böyle devam ederse bir iç savaşın da kaçınılmaz olabileceği, bütün partiler ve anayasal kuruluşlar el ele verirlerse ancak o takdirde bu durumun altından kalkılabileceği inancında olduğumuzu, Hükümetin görevden ayrılmasını düşünmediğimizi, esasen bir aylık bir Hükümetten böyle bir istekte bulunmanın haksızlık olacağını ifade ettikten sonra yazılı olarak tekliflerimizi takdim ettim.

Cumhurbaşkanı, hepimizi dinledikten ve yazılı teklifimizi aldıktan sonra, Silahlı Kuvvetlerin yönetime el koymasının birçok problemleri de arkasından getireceğini, içinde bulunduğumuz ekonomik durumun da ne kadar feci olduğunu hepimizin gözleriyle gördüğünü, akaryakıt alacak döviz bulunmadığından vatandaşların çektiği sıkıntıyı hepimizin bildiğini, böyle bir durumda müdahalenin işleri

---

[136] Erdil K. Akay, **Korutürk'lü Yıllarım**, s. 167.

daha da kötüleştireceğini, parlamenter bir sistem içerisinde bunların hallinin daha doğru olacağını söyledi ve Başbakan ile Ecevit'i beraber çağırarak mektubu kendilerine vereceğini, aynı zamanda öğle ajansında radyodan okutturacağını belirtti ve toplantıyı böylece bitirmiş oldu.

2 Ocak günü saat 11.00'de Cumhurbaşkanı, Başbakan Demirel ile Ecevit'i beraber çağırmış ve mektubu kendilerine vermiş. Her ikisi Cumhurbaşkanı'nın yanında 35 dakika kadar kalmışlar."[137]

Başbakan'la birlikte Ana Muhalefet Partisi liderinin Cumhurbaşkanı tarafından kabulü ve sonrasındaki gelişmeler hakkında Özel Kalem Müdürü'nün anılarında şu bilgiler yer almıştır:

"2 Ocak 1980 Çarşamba günü, Köşk'e aynı saatte davet edilen Başbakan Süleyman Demirel ve Ana Muhalefet Partisi CHP'nin Genel Başkanı Bülent Ecevit saat 11.00'de geldiler. 11.35'te çıktılar. İkisinin de suratları asıktı.

Onların ayrılmasından sonra Korutürk, 11.45'te kütüphanede Bayülken, Ersarı, Öztrak, Baransel ve benle iç çalışma yaptı. Hepimizin önünde birer dosya vardı. (…)

Korutürk söze şöyle başladı:

-Askerler dün de 27 Aralık'ta bana Sayın Genelkurmay Başkanı'nın verdiği mektuptaki görüşleri teyit ettiler. Hatta görüşlerini bildirmekte geç kaldıklarını söyleyenler oldu. 'Biz demokratik rejime riayetkârız. Milli Güvenlik Kurulu Başkanı olarak siz uyarın. Çünkü uyarıyı biz yaparsak, müdahale sayılır,' dediler. 27 Aralık Perşembe günü Genelkurmay Başkanı haftalık olağan ziyaretini yaparken, 'yurtiçi teftiş gezilerinde kumandanların bizlere duyurdukları görüşleri yazılı olarak sizlere sunmak istedik. Bazı

---

[137] Kenan Evren, **Zorlu Yıllarım 1**, s. 111–112.

arkadaşlar derhal bu görüşlerimizin radyodan okunmasına taraftardı. Vazgeçirdim,' dedi.

Bu sabah mektubun örneklerini Sayın Başbakan'a ve Sayın Ecevit'e verdim. Sanki Demirel fazla alınmış gibi göründü.

Konu daha çok mayalaşmadan, mektubu basına ve kamuoyuna bugün açıklamalıyım. Askerlerin girişimini gizli tutmak yanlış tefsirlere (yorumlara) yol açar.

Dün Komutanlara, 'Bana yazıyla bildirdikleriniz doğru. Ancak benimle konuşmadan mektubu önüme getirmeniz, benim için sürpriz oldu. Bana Milli Güvenlik Kurulu Başkanı olarak hitap etmeyi de iyi bulmuşsunuz,' dedim. 'Ama aynı asker ocağından yetişmiş bir kimse olarak bana önceden danışmalıydınız!' diye de ekledim.

Genel Sekreter Bayülken'den askerlerin kendisine sundukları ve aslında ciddi bir uyarı mektubu mahiyetindeki belgenin birer örneğini Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosu ve Parlamentoda temsil edilen diğer siyasi parti başkanlarına aynı gün elden ulaştırılmasını, Baransel'in de TRT ve basına açıklamasını istedi."[138]

Özel Kalem Müdürü, Cumhurbaşkanı'nın daha sonraki bir toplantıda yeniden bu konuya döndüğünü yazmaktadır:

"7 Ocak Pazartesi günü saat 16.30'da, Bayülken, Ersarı, Öztrak, Baransel ve benimle yaptığı olağan iç çalışma toplantısında askerlerin mektubu konusuna geri döndü:

-Bana gelen bilgilerden anlıyorum ki, ordudaki bazı mihraklar mektubun bana tevdi edilmesini değil, doğrudan doğruya kamuoyuna açıklanmasını istemiş. Komutanlar ise, beni devre dışı bırakmamak istemişler. Ben de 3 Ocak Perşembe günü saat 17.00'de mutad haftalık ziyaretini

---

[138] Erdil K. Akay, **Korutürk'lü Yıllarım**, s. 167-169.

yapan Sayın Genelkurmay Başkanına 'Hemen hareket etmek yerine, teemmül etmeyi (ayrıntılarıyla düşünmeyi) tercih ettim. Mektubun asıl muhatabının siyasi partiler olduğu neticesine vardım ve buna göre hareket ettim, dedim. Ayrıca, 'Benimle önceden istişare etmemelerinden dolayı iğbirar duyduğumu (gücendiğimi) ' tekrar belirttim.

2 Ocak'ta Başbakan Demirel ve CHP Başkanı Ecevit'i birlikte kabul etmek kararını alırken biraz zorlandım. Sanki şapla şekeri birleştirmeye çalışmak gibi bana biraz anlamsız geldi. Fakat birlikte çağırmak fikrim galebe çaldı. Bereket toplantı olaysız geçti. Önümde münakaşa etmediler. 'Çok dikkatli davranmaları konusunda ikisini de ikaz' ettim. Burada 7 yılda bazen ne kıyametler koptu! Bir defasında Demirel çantasını toplayıp, kalkıyordu, zorla oturttum. Fakat o gün, sonuna kadar neredeyse ağzını açmadı! Ecevit ise, sadece 'Zaten tedbirleri parti olarak desteklediklerini' söyledi, dedi.

Aynı toplantıda, memleketin içinde bulunduğu ağır şartlar ve vatandaşın çektiği ıstıraplar ortada iken, 'yeni yıl' resepsiyonlarını yapmayacağını açıkladı. Ayrılışındaki devir-teslimin kusursuz cereyan etmesini teminen genel sekreterin nezaretinde çalışmaların yapılmasını; görevden ayrılışının ve halefiyle yapılacak devir-teslim töreninin gayet ayrıntılı bir şekilde kâğıda dökülmesini istedi.[139]

"Komutanların Mektubu"nun televizyon ve radyo aracılığıyla açıklanması, iç ve dış kamuoyunda doğal olarak büyük yankı bulmuştur. Tartışmalar, önce mektubun siyasi muhatabının kim (Adalet Partisi mi, Cumhuriyet Halk Partisi mi) olduğu konusunda yoğunlaşmıştır. Kısa süre sonra, Cumhurbaşkanı'nın uyarı mektubunu bir haftaya yakın süre

---

[139] Erdil K. Akay, **Korutürk'lü Yıllarım**, s. 169-170.

niçin beklettiği, siyasi parti liderlerini niçin hemen Köşk'e davet etmediği veya Milli Güvenlik Kurulu'nu toplantıya davet etmediği sorulmuştur.

Cumhurbaşkanı, siyaset ve basın çevrelerinde bu yeni krizdeki tutumu hakkında tartışmalar yapılırken Genel Sekreterine şunları söylemiştir:

"Sayın Bayülken, 4–5 gündür çektiğimi bir ben bilirim, bir de Allah. Sayın Genelkurmay Başkanının 27 Aralık'ta getirdiği mektup, bana da bir sürpriz oldu. 28 Aralık Cuma günü Başbakan Sayın Demirel'in bana yaptıkları mutat normal ziyaretlerinde bu konuyu kendisine açmadım. Çünkü 'memleket menfaati bakımından en iyi şekilde nasıl hareket etmeliyim,' diye, üzerinde düşünüyordum. Başbakan'a sadece Ordu'nun tedirgin olduğunu anlatmakla yetindim. 29 Aralık Cumartesi günü dairede çalışırken sizin burun kanaması geçirdiğinizi, GATA'ya kaldırılıp, tedavi gördükten sonra evde mutlak istirahata tabi tutulduğunuzu öğrendim. Size, 'geçmiş olsun,' diye telefon ettim. Rahatsızken, sizi de üzecek bir konuyu görüşmeye gönlüm elvermedi. Bu arada yeni bir yıla girerken memleketi karamsar bir havaya sokmak istemedim."[140]

Cumhurbaşkanı, "Komutanların Mektubu" adlı belgeyi bekletme nedenini de Basın Danışmanına şu şekilde açıklamıştır:

"Kamuoyuna, 'Yılbaşına gölge düşürmemek için' dedik. Gerçi pek de iyi bir gerekçe bulamadık ama esas neden başkaydı. Önce, Komutanların görüşünü alayım istedim. Bu Komutanlar hakikaten hepsi bu muhtıranın etrafından birleştiler mi, yoksa değişik görüşler var mı? Muhtırayı sadece hükümete verdiğin zaman, ordu ile hükümet

[140] Ali Baransel, **Bıçak Sırtında**, s. 252.

arasında bir ihtilâf yaratıyorsun. Muhtırayı bütün siyasetçilere yayabilmek için biraz bekledim. Bekletmemin sebebi budur.”[141]

Cumhurbaşkanlığı Özel Kalem Müdürü Erdil K. Akay’ın anılarında bu konuda aktardığı ayrıntı ise son derece önemlidir. Cumhurbaşkanı, Özel Kalem Müdürü’ne bu konuyla ilgili en kapsamlı açıklamasını “tarihi bir belge olarak” şu şekilde yazdırmıştır:

“8 Ocak Salı günü saat 12.00’de hem dış gelişmeler hakkındaki olağan haftalık sunuşumu yapmak, hem bazı yazılarımı imzalatmak için makamına gittim. Sunuşumu bitirdikten sonra ayrılmak üzereyken; ‘Görev süresinin sonunda ayrılırken yanında götüreceği kendi dönemine ait belgelerin toplanmasının ne safhada olduğunu’ sordu. Tamamlamak üzere olduğumuzu söyledim. Bunun üzerine,, ‘Şimdi diyeceklerimi iyi not edin. Bunun metnini de götüreceğim evrak arasına koyun,’ dedi ve şunları söyledi:

27 Aralık’ta mektubu bırakan Sayın Genelkurmay Başkanına, ‘Mektup ve söyledikleriniz doğru. MGK Başkanı olarak bana hitap etmek şeklini iyi bulmuşsunuz. Ancak bunları benimle konuşmadan önce önüme getirmeniz sürpriz oldu. Aynı asker ocağından yetişmiş kimse olarak, bana önceden danışmalıydınız,’ dedim. 27 Aralık’ta Sayın Genelkurmay Başkanı sadece artık sizlerin de bildiğiniz mektubu ve ekini bırakmadı. Bana ayrıca, ‘Askerlerin gidişattan hiç memnun olmadıklarını’ söyleyip; ‘çok ciddi şekilde yönetime el koymayı tezekkür ettiklerini, benim hem yaşça hem kıdemce en büyükleri olmam hasebiyle Cumhurbaşkanlığında kalmamı rica etmeyi derpiş ettiklerini (öngördüklerini) ve zamanı geldiğinde bu istikametteki

---

[141] Ali Baransel, **Bıçak Sırtında**, s. 253–254.

teşebbüsleri (girişimleri) için müsaademi almak istediklerini' bildirdi. Ben cevaben, 'Yeminimde Anayasa'yı savunacağıma söz verdiğimi, yeminime sonuna kadar sadık kalacağımı, askeri girişimlerin faydaları kadar zararları da olduğunu düşündüğümü, benim görev süremin 3 ay sonra nihayete ereceğini, yedi yıllık süremin hitama ermesinden sonra bir gün dahi makamımda kalmayı düşünmediğimi, aynı kazandan yemek yiyen silah arkadaşları olarak, benim yeminime sadık kalmama yardımcı olmalarını' istedim ve Anayasa'ya göre 'Başkomutanları olduğumu' hatırlattım. Ayrıca, 'Şayet ihtilal yapmaya kararlı iseniz, ben hemen istifa etmeye hazırım,' dedim. 28 Aralık'ta Başbakan Sayın Demirel'in ziyaretinin kısa sürmesi işime yaradı, çünkü memleketin âli menfaatleri bakımından ne şekilde hareket etmeliyim diye çalışıyordum. Başbakana sadece, 'Askerlerin çok tedirgin olduklarını' söylemekle yetindim. 29 Aralık Cumartesi günü dairede mektup üzerinde çalışırken, genel sekreterin şiddetli bir burun kanaması geçirdiğini, Gülhane'ye gittiğini öğrendim. Onu rahatsız etmek istemedim. Evren Paşa'yı arayarak, 'Mektubunu yılbaşı ertesinde açıklayacağımı, çünkü vatandaşlarımı ailece bir arada kutladıkları böyle bir gecede tedirgin etmek istemediğimi' söyledim. O da, 'Nasıl emredersiniz,' dedi. Mektup üzerinde çalışmaya devam ettim. 1 Ocak'ta biliyorsunuz, Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanları davetim üzerine akşamüstü birlikte geldiler. Hepsi memleketin çeşitli yerlerinde yaptıkları teftişlerden dönmüşlerdi. Kendileriyle memleketteki güvenlik ve asayiş mevzuları hakkında tafsilatlı fikir teatisinde bulunduk. Bu ziyaretlerinden bilistifade. Komutanların mektup hakkında başkaca fikirleri varsa, bunları tespit etmeye gayret ettim.

Mektubu geçen Çarşamba (2 Ocak) Başbakan'a ve Ana Muhalefet Partisi Başkanı'na aynı anda tevdi etmemin sebebi ise; şayet sadece Başbakan'a verseydim, o takdirde mektubun muhatabı siyasi partilerdi. Sadece kısa süre önce işbaşına gelen Demirel Hükümeti değil. Bu sebeple ikisini birlikte Köşk'e çağırdım. 'Mektubun muhtevasını lütfen iyi değerlendirin. Gereğini de acilen yapın,' dedim.

"Bir an önce çok müessir tedbirlere ihtiyaç vardır. Bunu temin edecekler ise, iktidar ve ana muhalefet partileridir. Ben mektubu onlara vermekle ordunun haklı şikâyetlerini parlamentoya kanalize etmiş oluyorum."

2007'de yayınlanan anılarında Özel Kalem Müdürü şöyle devam etmiştir:

"Odama dönüp, dikte ettiklerini kendim daktilo makinesinde yazıp, onayını da aldıktan sonra, görev süresinin sonunda ayrılırken götüreceği belgeler arasına koydum."[142]

12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi üzerinden yaklaşık bir buçuk sonra, 31 Ekim 1980 Cumartesi sabahı, 6. Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk, (Eski) Basın Danışmanı Ali Baransel ve Gazeteci Beyhan Cenkçi tarafından Sıhhiye Orduevinde ziyaret edilmiştir. Bu ziyaret sırasında Ankara Gazeteciler Cemiyeti Başkanı Beyhan Cenkçi'nin bir sorusu üzerine, Korutürk, eski Cumhurbaşkanı sıfatıyla şunları söylemiştir:

"Komutanlar bana uyarı mektubu vermek için geldiklerinde, 'Bu işler böyle gitmiyor. Siz yaşça ve kıdemce bizden büyüksünüz. Hepimizin Komutanısınız. Geniş tecrübe sahibisiniz. Gelin başımıza geçin, Türkiye'yi içine düştüğü badireden kurtaralım!' demişlerdi. Ben de, 'Haklısınız

---

[142] Erdil K. Akay, **Korutürk'lü Yıllarım***,* s. 170-172.

ülkemizin büyük sıkıntıları var. Ancak askeri rejimle bunların halledilmesi mümkün olmayabilir. Dış kamuoyunun tepkileri Türkiye'yi güç durumda bırakabilir. Yalnızlığa sürüklenebilirsiniz. Ama sizler ihtilâl yapmaya kararlıysanız, ben bu işte yokum, isterseniz şimdi istifa etmeye de hazırım,' şeklinde düşüncelerimi ifade etmiştim. Gerçekten bu isteklerini yerine getiremedim. Anayasa'ya bağlı kalacağıma yemin etmiştim. Demirel ve Ecevit'i çağırdım. Mektubu onlara verdim, işin ciddiyetini anlattım. Bu önemli gelişmeyi hemen formüle bağlayarak, çözümü için demokratik yollardan parlamentoya havale ettim. Yıllarca büyük zahmetlerle yürüttüğümüz demokrasi ağacı şiddetli bir fırtınayla sarsılmış, eğilmişti. Ben bu fırtınayı yeniden parlamentoya kanalize ettim. Fırtınanın şiddetini durdurup, demokrasi ağacının yeniden doğrulmasına parlamentonun katkı sağlamasına imkân tanıdım. Aslında benim dönemin, Anayasa ve Kanunlara bağlı bir Cumhurbaşkanının neler yapabileceğini gösterir. Hukukçular, Aydınlar bu durumu değerlendirmeli, Cumhurbaşkanının görev ve yetkilerini ona göre düzenlemelidirler."[143]

Cumhurbaşkanı'nın görev ve yetkilerinin arttırılması için Korutürk'ün çabaları, daha sonra, 1982 yılı Mayıs ayında yeni anayasa çalışmaları sırasında da sürmüştür. Yeni anayasa hazırlıkları için (eski cumhurbaşkanı olarak) görüşlerine başvurulduğunda düşünce ve önerilerini Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu Başkanlığına yazılı olarak bildirmiştir. Burada özellikle cumhurbaşkanının yetkileri üzerinde durduğu; cumhurbaşkanının veto yetki-

[143] Ali Baransel, **Bıçak Sırtında**, s. 250–251.

sinin sınırının belirlenmesini istediği ve Milli Güvenlik Kurulu'nun oluşumu konusuna değindiği açıklanmıştır.[144]

[144] **Milliyet**, 27 Mayıs 1982, s. 8.

…VEDA KONUŞMASI

Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk’ün, 7 yıllık görev süresinin bitiminde, 7 Nisan 1980 günü yaptığı konuşma; 1977’den beri tırmandırılan kanlı terörün ve sürekli hale getirilen ve sonunda bir “devlet krizi”ne dönüştürülen siyasi krizin derin izlerini taşıyan hazin bir muhasebedir:

“Göreve başladığım günden bu yana ülkemizde sekiz hükümet kurulmuş, bunlardan güvenoyu alamayan ikisi ile Millet Meclisi’nin güvenine mazhar olan diğer altısı değerli vazifeler ifa ede gelmişlerdir. Bunlardan bir kısmı çok kısa ömürlü olmuş, en uzun görev ifa eden iki hükümet yaklaşık iki yıl iktidarda kalabilmişlerdir. Böylece, hükümetlerimizin parlamentoda yeterli çoğunluğa dayanarak uzun müddet görev başında kalamamış olması, bu karşılaştığımız sorunlara köklü çözümler getirilmesi imkânından yoksun kalmıştır. Oysa bugün artık gerçek ve gerekli çözüm, siyasal kadrolarımızın içinde bulunulan ve yaşadığımız olaylara hep iktidarda ya da muhalefette kalacakmışçasına ayrı ayrı değil, bir arada bir teşhis koymaya çalışmaları, bunun için fedakârlıkta bulunabilmeleri; kendi dünya görüşlerinden, siyasal, sosyal ve ekonomik anlayışlarından mutlaka taviz verme anlamına gelmeyecek olan bir birleşme noktasını müştereken bularak devlete ve rejime birlikte sahip çıkmaları ile mümkün olacaktır.

Bu birleşme noktasının bulunmasının, partiler içi demokratikleşmenin gelişmesi oranında kolaylaşacağına inanıyorum."[145]

"Cumhurbaşkanı olarak görev yaptığım yedi yıl içerisinde olumlu-olumsuz pek çok eleştiri yapıldı. Ben, isabetli hükmü zaman içinde Tarih'in vereceğine kaniim.

Anayasamızın öngördüğü sürenin sonuna geldiğimiz bugün, siz Sevgili Vatandaşlarıma veda ederken uzun yıllar boyunca sadece andıma ve vicdanımın sesine uyarak vermiş olduğum tüm kararlardan ötürü büyük bir gönül rahatlığı içinde olduğumu, açık kalplilikle ifade etmek isterim. Bütün tutum ve kararlarımda andım, rehberim olmuştur."[146]

---

[145] **Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk'ün Söylev ve Demeçleri III**, s. 206–207.

[146] "Veda Mesajı, 5 Nisan 1980", **Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk'ün Söylev ve Demeçleri III**, s. 207.

ATATÜRK'ÜN YOLUNDA

Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk, Çankaya Köşkü'ndeki yedi yıllık görevinde laik düzeni tehdit eden gelişmeleri büyük bir titizlikle izlemiştir. Bu açıdan Cumhurbaşkanı'nın 31 Mayıs 1976 günü Diyanet İşleri Başkanlığı'nda yaptığı bir değerlendirme, din ve laiklik alanındaki duyarlılığını göstermesi kadar, o dönemin bazı sıkıntıları ve yaklaşık 20 yıl sonra da, 28 Şubat 1997 Krizi öncesinde baş gösteren önemli bir tartışmanın arka planının anlaşılması bakımından önemlidir. Cumhurbaşkanı Korutürk, büyük bir öngörüyle bu değerlendirmesinde, Türkiye'nin, Hükümetlerin, İmam-Hatip Okulları konusunda yanlış uygulamaları nedeniyle, kaçınılmaz olarak bir toplumsal ve siyasal krize sürükleneceğini işaret etmiştir:

"Amacımız, tek mescidi veya camii bulunan en küçük köyden itibaren bütün kentlerimizde imam-hatip okulu mezunu din adamı görevlendirmektir. Dünyanın bir tarafında kanlı din kavgaları ülkeleri parçalamakta, diğer bir tarafında aynı peygambere inanmışlar arasındaki çatışmalar insanları kırıp geçirmekte, ideolojik çarpışmalara ilaveten, ırk, renk ve etnik bölünmeler toplumları felâkete sürüklemektedir. Cumhuriyet İdaresi, din görevlilerimizi öğretmenlerimizle muhtarlarımızla el ele vererek yurt kalkınmasında halkımızı gerçek aydınlığa kavuşturmak istemektedir.

İmam-Hatip Meslek Liseleri, Anayasa'nın 153. maddesinde, Devrim Kanunları arasında sayılan 430 Sayılı Kanunda belirtildiği gibi 'imamet' ve 'hitabet' gibi dini hizmetlerin yerine getirilmesiyle yükümlü memurlar yetiştirmek amacıyla kurulabilir. Bu itibarla sayıları, bu amacı gerçekleştirecek kadar sınırlandırılmalı ve bu okullardan mezun olanlardan yüksek öğrenim yapmak isteyenler, yine bu kanun hükmüne göre, ihtiyaç nispetinde İslâm Enstitüleri ve İlâhiyat Fakültelerinde öğrenime yöneltilmelidirler. Bu düşüncem, diğer meslek liseleri için de geçerlidir. Ancak bu takdirdedir ki, meslek liselerinden beklenen yarar elde edilebilecek ve memleketimiz, cidden muhatap olduğu kaliteli meslek adamlarına kavuşa-bilecektir. (…)"[147]

Cumhurbaşkanı'nın görev süresi boyunca laiklik konusunda Milli Selamet Partisi'nden kaynaklanan bazı tutum ve davranışlardan da rahatsızlık hissettiği çeşitli kaynaklarda kaydedilmiştir.

Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'in aktardığına göre; Korutürk'e, İran ziyareti hazırlıkları sırasında her partiden parlamentodaki güçleri oranında temsilci almasını önermiş, fakat Cumhurbaşkanı, "Milli Selamet Partisi'nden almam," şeklinde yanıt vermiştir. İhsan Sabri Çağlayangil'in o partiden de bir temsilci almasının niçin gerekli olduğunu anlatması üzerine, İran heyetine bir MSP'li Senatör dâhil edilmiş; fakat Köşk'teki tanışma toplantısında bu Senatör, Bayan Korutürk'ün elini sıkmayınca, Cumhurbaşkanı,

[147] "Diyanet İşler Başkanlığını Ziyaret Ettikten Sonra Basına Verdikleri Demeç, 31 Mayıs 1976", **Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk'ün Söylev ve Demeçleri** *II*, s. 184.

Senato Başkanı'na, "Ben sana demedim mi," diye sitemde bulunmuştur.[148]

Cumhurbaşkanı Korutürk'ün Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'e hitaben daha önce de; Erbakan ve Milli Selamet Partisi ile ilgili olarak; "Milli ahlâk onların tekelinde değildir. Bizim de ahlakımız var. Dine gelince, biz herkesten çok dine sahibiz…" diye konuştuğu duyulmuştur.[149]

Cumhurbaşkanı Korutürk'ün, Milli Selamet Partisi lideri Necmettin Erbakan ve arkadaşlarının Atatürk ilkeleri, laiklik ve özellikle kadın hakları konusundaki tutumlarından rahatsız olduğu (E) Başbakan Nihat Erim'in not defterine de yansımıştır:

"30 Mayıs 1977

Korutürk bizi dertleşmek için çağırmış. MSP'nin, Erbakan'ın Atatürk ilkelerine karşı tutumundan yakındı. 'Bunun önünde herkes susuyor. Ölü toprağı mı serpildi bu memleket üzerine? Adam kadın haklarını fırsat bulursa kaldıracak. Gazetelerde körpecik kız çocuklarının umacı gibi giydirilmiş başörtülü resimleri çıkıyor. Kimse aldırmıyor. Kontenjan Senatörleri niçin susuyor? Siz, niçin sesinizi yükseltmiyorsunuz? Bana Kontenjan Senatörü olmak için 200 kişi müracaat etti. Adam kitap yayınlamış bana gönderiyor. Senatörlük istiyor. Olup da ne yapacak: Gelip susacak değil mi?' dedi.

Sonra bana hitap ederek, 'Nihat Bey sizin gibi iyi yetişmiş kaç kişi var? Değil Türkiye'de Avrupa'da bile az bulunur sizin gibi devlet adamı. Siz sesinizi yükseltseniz etki yapar. Sadi Irmak nerelerde?' dedi. 'Ben kararlıyım, Atatürk'ün eserinin yıkılmasına seyirci kalmayacağım.

---

[148] Tanju Cılızoğlu, **Çağlayangil'in Anıları**, s. 98.
[149] Erdil K. Akay, **Korutürk'lü Yıllarım**, s. 62.

Demeç verecektim, müşavirlerim, seçimden önce yapma, tarafsızlığını bozdu derler, diye tavsiye etmediler,' dedi. Benim 12 Mart'ta çok güzel, cesaretli davrandığımı, kendisinin bunu her zaman takdir ettiğini söyledi. (…) Cihat Alpan da seçim sonra yeni hükümet kurulurken, Korutürk'ün hem koalisyon protokolünü hem de kabine üyelerini beğenmezse veto etmesini telkin etti."[150]

1974 yılında Bülent Ecevit'in kurduğu Cumhuriyet Halk Partisi ve Milli Selamet Partisi Ortak Hükümeti'nde Başbakan Yardımcısı olarak görev alan MSP lideri Prof. Dr. Necmettin Erbakan ile Cumhurbaşkanı Korutürk arasında geçtiği söylenen bir konuşma hayli ilginçtir:

"Sizi Anıtkabir'de göremedim, neredeydiniz?

Ben annemin cenazesine gitmedim görevimden geri kalmamak için..."[151]

Bir başka defa, Başbakan Yardımcısı Prof. Dr. Necmettin Erbakan'ın "ağır sanayi" konulu toplantısına Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Semih Sancar ile Kuvvet Komutanları ve Jandarma Genel Komutanı davetli olmalarına rağmen katılmamışlardır.[152]

Cumhurbaşkanı'nın bu davete tepkisi sert olmuştur:

"Sadece siyasi amaçla yapılacak bir brifinge ayıracak zamanım yok. Ayrıca bu kadar kısa süre önce bildirmemesi gerekirdi. Beni davet etmeyi cidden düşünüyorlar ise, önceden tarihi için bana danışmaları gerekirdi. Cumhurbaşkanı'na tarih empoze edilemeyeceğini bilmesi gerekirdi."

Özel Kalem Müdürü'nün aktardığına göre; Korutürk, görev süresi içinde Erbakan'a karşı hep soğuk davranmıştır.

---

[150] Nihat Erim, **Günlükler 1925–1979**, II. Cilt, s. 1155.
[151] Müşerref Hekimoğlu, "Ölenler Görebilseydi…", **Cumhuriyet**, 23 Ekim 1987.
[152] Ali Baransel, **Bıçak Sırtında**, s. 173.

“Erbakan’ın saygılı davranışlarını samimiyetten uzak ve gerçek düşüncelerini saklar tutumlar” olarak değerlendirmiştir.[153]

[153] Erdil K. Akay, **Korutürk’lü Yıllarım**, s. 57-58.

“EKİP ÇALIŞMASINA YABANCIYIZ”

Cumhurbaşkanı, “Kıbrıs Barış Harekâtı’nın bütün aşamalarında son derece etkili olmuş, ancak (ekip çalışmasının gereği) olayın arkasında gizli ve sessiz kişi olarak kalmıştır”.[154]

Askeri harekâtın hemen ertesinde yayınlanan bir kitapta yer alan değerlendirmeler Cumhurbaşkanı Korutürk’ün bu sessizliğinin ve ekip çalışmasına gösterdiği özenin bir sonucudur.[155]

Cumhurbaşkanı Korutürk’ün ekip çalışmasına gösterdikleri özen, 22 Temmuz 1974 günü Kıbrıs’la ilgili olarak basına yaptığı açıklamada da belli olmaktadır:

“Sayın Başbakan, Kıbrıs hakkında geniş çapta basına bilgi vermiştir. Ben kamuoyuna sadece bu münasebetle müşahedemi ifade etmekle yetineceğim. Ne gibi zorunluluklardan doğduğu belli olan Kıbrıs müdahalesinin bize gösterdiği en açık, en itiraz edilmez sonuç, Türk Milletinin gerektirdiğinde tek bir vücut ve tek bir kafa halinde nasıl bir irade ve nasıl bir güç olduğunu dünyaya göstermiş olmasıdır.

Çeşitli vesilelerle belirttiğim gibi, Türkiye’nin en büyük kudreti kendi nefsinde ve kendi birliğinde toplanmaktadır. Kıbrıs müdahalesinde Türk Milleti’nin tutumu her türlü temenninin ve her türlü hayalin üstüne çıkmıştır. Türk

---

[154] Ali Baransel, **Bıçak Sırtında***,* s. 46.

[155] Mehmet Ali Birand, **30 Sıcak Gün***,* İstanbul, Milliyet Y., 1975, s. 21 ve 25.

Milleti bütün vatan sathının birlik içinde toplanmasının nasıl mümkün olduğunu gene dünyaya açıkça göstermiştir.

Aldığım telgraflarda malını, mülkünü bu uğurda ortaya koyanlar değil, Kıbrıs'ta ön hatta ateş altında vazife alıp orada ölmek ve orada şehit olmak yolunda bütün vatandaşlarımızın büyük bir yarış içinde bana başvurduklarına şahit oldum.

İdarecilerimizin, askerlerimizin ve komutanlarımızın ateş karşısında kılları dahi kıpırdamazken, bu vatandaşlarımızın bu hamiyet yarışı bu memleket sever olmak aşkı, gözleri yaşartmaması imkân haricinde kalan bir müşahede olmuştur.

Kıbrıs'ta Türk müdahalesi, Türk Milletinin gücünü dünyaya göstermekte, dosta ve düşmana karşı bu gücü kabul ettirmekte, tarihi misallere yeni ve canlı bir örnek ilave etmiştir. Kanaatim ve müşahedem budur."[156]

Cumhurbaşkanı, 14 Ağustos 1974 günü, bir başka açıklamasında da önemli bir uyarıda bulunmuştur:

"Kıbrıs konusunda bugüne kadar, gerek Türk kamuoyuna, gerek dünya kamuoyuna, gerek Ankara'da, gerekse Cenevre'de, Türkiye tarafından söylenecek ve açıklanacak söz söylenmiş ve açıklanmıştır.

Kıbrıs konusunda Türkiye'nin bu haklı sözleri, bu haklı tutum ve davranışları karşısında, şimdi dünya milletlerinden kimlerin bizi, haklı ve hakikati anladıklarını veya bize, hakka ve hakikate karşı olduklarını, gene milletçe ve beraberce izlememize sıra gelmiştir.

Her türlü düşmanca söz ve hareketi, milletçe ve beraberce göğüslemeye hazır olmalıyız. Vatandaşlarımız-

---

[156] *Kıbrıs, Bildiriler,* **Demeçler ve Basın Konferansları***,* Ankara, Ağustos 1974, s. 20.

dan serinkanlı olmalarını ve bu davanın çözümünde gönüllerini ve kulaklarını Hükümet'e vermelerini bekliyorum."[157]

Cumhurbaşkanı bir keresinde şunları söylemiştir:

"Devleti yönetmeye talip olanların ağızlarından çıkan sözleri önce kendileri iyi değerlendirmelidirler. Politikacı eğer bir görüş açıklayacaksa, o konu üzerinde çok detaylı bir şekilde çalışmalı, uzmanlardan, akademisyenlerden görüş almalıdır. Herkesin her şeyi bilmesi mümkün değildir. Bizim en büyük zaafımız ekip çalışmasına yabancı olmamızdır. Görüş almayı, ortak düşünce üretmeyi, doğruları kabul etmeyi zaaf olarak gören politikacılar ülkede çoğunluktaysa bu üzüntü vericidir. Bir cumhurbaşkanı, bir başbakan ya da ana muhalefet partisi başkanı; iyi bir dış politika uzmanı, iyi bir şair, iyi bir ekonomist, iyi bir hukukçu, iyi bir asker olabilir. Ama bu durum, uzman olduğu alanda her şeyi en iyi bilen kişi olduğu sonucunu doğurmaz. Biz askerler önemli kararlar öncesi, karargâhtaki en küçük rütbedeki bir subayın bile görüşünü, önerisini dinleriz. Böyle bir kültürden geldiğim için bu çalışma usulünü, görüyorsun Köşk'te tatbik ediyorum. Sen çocuğum yaşında kabiliyetli bir gençsin, önerdiğin doğru ve yararlı düşünceleri aynen benimsemekte tereddüt etmiyorum."[158]

---

[157] *Kıbrıs,* **Bildiriler, Demeçler ve Basın Konferansları***,* s. 60.
[158] Ali Baransel, **Bıçak Sırtında***,* s. 71.

"ASKERLİKTE GÖREV SEÇİLMEZ!"

Amiral Korutürk, İstanbul'da bir gün, eşiyle birlikte ve sivil kıyafetle, bir tramvayda önü açık bir subayla karşılaşmıştır. Subay'a, "çok mu sıcak geliyor," diye sormuştur; "evet çok sıcak" yanıtını alınca hayli sinirlenmiş, ancak Subay'a bir şey söylememiştir.[159]

Amiral, bu olayın da etkisiyle olmalı, daha sonra, "Genç Subaylarla Bir Musahabe" başlıklı denemesinde şunları yazmıştır:

"Bizce genç subay, iç âlemi ne kadar zengin olursa olsun başlangıçta harici görünüşü ile üniformasını usul ve erkânına uygun bir hürmetle taşıması nispetinde arkadaşları arasında hususi yerini bulacaktır. (…) Mesela, resmi beyaz elbisenin yakasının üst kopçalarını sıcakta fora etmek, siyah elbise yakasını soğukta kaldırmak; mafevk önünde iliklenmiş düğme ile dururken madun karşısında bir iki düğme açık olarak emir vermek veya yalnız bulunuyorum diye ceketin bütün düğmelerini çözmüş olmak; bizce üniformaya veya subayın kendi şahsına karşı bir saygı noksanıdır. Madunun selamını eli cebinde olarak almak; taburda maiyetiyle konuşurken muhataplarına lâyık oldukları kıymeti vermeyen bir his ifade eden hal ve tavırla tebligat yapmak; lumbarağzından elinde sigara ile inip çıkmak; nöbetçi subayı palaskası belinde olduğu halde sıcağa ve güneşe büyük bir teslimiyet içinde yorgun argın

---

[159] Derya Köse, **VI. Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk 1903–1987**, s. 202.

vardevele zincirlerine dayanmak, babalara oturmak bizce askeri edvarda (davranışlarda) laubalilik ve üniformaya karşı derin bir saygısızlık ifadesidir."[160]

1950'lerin başında Denizaltı Filosu Komutanı iken Amiral Korutürk'ün Emir Subaylığını yapan Üsteğmen (sonra Amiral) Necdet Şenergün'ün, Komutanıyla ilgili bir anısı şöyledir:

"1953 baharında planlanıp sonbaharında icra edilen Randez-Vous Tatbikatının Komutası, NATO Şapkası altında Türk Denizaltı Filosu Komutanına verilmişti. O zaman henüz NATO bünyesinde Güney Bölgesi Deniz Saha Komutanlıkları teşekkül etmemiş, CINCSOUTH, dışında Akdeniz'de CINCAFMED ismi ile Malta'da konuşlanmış Ana Komutanlık mevcuttu. Denizaltı harekâtı sorumluluk alanı Gibralta'dan başlayıp tüm Akdeniz'i ve Karadeniz'i kapsıyordu. Denizaltı Filosu Komutanı (…) Tuğamiral Fahri S. Korutürk, Harekât Şubesi görevini geçici olarak yürüten Yüzbaşı Rıza Akol (Tümamiral Rıza Akol), Muhabere Şubesinde geçici görevli Üsteğmen Necdet Şenergün (aynı zamanda Filo Komutanı'nın Emir Subayı) Harekât Şubesinde hepimizin 'Saim Efendi' dediğimiz, Başgedikli Saim Siklon (Astsubay Kıdemli Başçavuş) vardı. (…)

Randez-Vous Tatbikatı için Denizaltı Filosu Harekât Kontrolüne 17 Denizaltı Gemisi ile 4 adet MP uçağı tahsis edilmiş, Denizaltı harekâtının Gölcük'te Donanma Komutanlığı Karargâhından sevk ve idare edilmesi ve RUGBY VLF İstasyonunun harekât için tahsisi öngörülmüştü. Tatbikatın ana konsepti Gibralta'dan geçerek Türkiye ve Yunanistan limanlarına kadar koruma altında yardım malzemesi getirecek bir müttefik konvoyuna bu seyri

---

[160] Fahri S. Korutürk, "Genç Subaylarla Musahabe", s. 12.

boyunca Akdeniz'de, kırmızı kuvvetleri temsil edecek denizaltı gemileri ile muhtelif darbeler vurularak müttefik konvoyunun tahrip edilmesi şeklinde tertiplenmişti. MP uçakları bu harekâtta konvoyu keşfedip denizaltı gemilerini yeni karakol sahalarına kaydırabilmek için etkili bir keşif unsuru olarak öngörülmüştü.

Tatbikat planlamasına o zamanki 4 NATO Akdeniz ülkesi ve İngilizler katılmış, Planlamacılar çoğu hanımları ile beraber Orduevinde misafir edilmişlerdi. Çalışmalar Gölcük Orduevi üst kat salonunda üç gün sürmüştü. Toplantıya Amiral Fahri S. Korutürk başkanlığında (…) büyük çoğunluğu ileriki yıllarda amirallik rütbesine ulaşmış benim de aralarında bulunduğum denizaltıcı arkadaşlar katılmıştı. (…) Randez-Vous Tatbikatının bu üç günlük planlama toplantısı, Sayın Filo Komutanımız Korutürk'ün ecnebi temsilcilerin hemen büyük saygısını toplayan, samimi ama mesafeli, zaman faktörüne çok titiz başkanlığı ile başarı ile sona ermişti. Planlamaya katılan bir İngiliz Delegenin, Sayın Korutürk'ün 'bu zamana titiz başarılı yönetiminden' toplantı sonunda sitayişle bahsedişini hatırlıyorum.

Sonunda toplantı bitmiş, ecnebi delegasyon ayrılmış, karargâhı desteklemek üzere katılan denizaltıcı arkadaşlarda asli görevlerine dönmüş, Rıza Akol'a, bana ve Saim Efendi'ye de toplantı zabıtlarını ve yapılan görev bölümü çerçevesinde ecnebi delegasyondan arkadaşlarımız tarafından alınan adres vb. bilgileri havi notları toparlayıp, TCG Erkin gemisinin iki küçük kamarasına sığışan Harekât ve Muhabere Şubesine taşımak kalmıştı.

Long-Step Tatbikatına Lascaris Karargâhı'nda katılıp, oradaki Harekât Odası çalışma esaslarını dönüşte aynen

uygulanmak üzere Filomuza da mal etmiş olmamız ve NATO bünyesinde uygulandığını gözlemlediğim ve "Denizaltı Tatbikat Emrine" aşina hale geldiğim için olmalı ki, Sayın Filo Komutanımız bana, 'Efendim ben Randez-Vous Tatbikatı Denizaltı Harekât Emrini sizin yazmanızı istiyorum. Orduevinde planlamaya katılan arkadaşlardan da her türlü desteği alırsınız, buyurdular.' Kimden destek alacaktım? Sınıf arkadaşım olan ikisi hariç hepsi benim çok büyüğüm idi, ayrıca herkes gemilerine, işine gücüne dönmüştü, nasıl gider kime neyi sorardım. Velhasıl, Komutan boyumdan büyük bir iş vermişti bana.

Gibralta'dan Akdeniz'e girerek Suda Limanı ve İskenderun Limanına kadar büyük bir NATO Su Üstü Destek Kuvveti koruması altında Akdeniz'i geçecek olan bir yardım konvoyuna 17 denizaltı gemisi ile taarruzlar tertip-leyecektik. Ve denizaltı gemilerimizi bilgilendirmek ve zaman zaman yeni karakol sahalarına kaydırabilmek için de Filomuz taktik kontrolüne tahsis edilen 4 adet MP uçağını kullanacaktık.

Gece gündüz çalışarak harekât emrini bir ay içinde 'Hava Eki' hariç, tamamlayabilmiş, İngilizce düzeltmeleri de Makine Binbaşı Niyazi Serdaroğlu yapmıştı. Bir türlü Komutana, 'emir hazır' diyemiyordum. Çünkü evvelâ Deniz Kuvvetlerimizde Deniz Hava Kuvveti yoktu, hiçbirimizin bu hususta bilgisi de yoktu, ayrıca ben Long-Step Tatbikatı sırasında doğrusu MP uçaklarının kullanılması ile hiç ilgilenmemiştim zira her vardiyada İngiliz Havacı Subaylar vardı ve sabah brifinglerinin bu kısmını onlar verirdi. Gölcük'teki planlama toplantısına katılan denizaltıcı arkadaşımız da maalesef gelen İngiliz Hava Subayından

adresleri de dâhil hiçbir bilgi almamıştı, ben de bunu ecnebiler gittikten sonra fark etmiştim.

Tatbikata üç ay kalmıştı, Ankara, Donanma Komutanı Sayın Koramiral Kemâlettin Bozkurt'u, o da Filo Komutanımızı sıkıştırıp Denizaltı Harekât Emrinin gönderilmesini istiyor, Komutan da, 'tamamlanınca göndeririz, henüz hazır değil efendim,' diye cevaplıyordu. Tabii arkadan bana dönüp 'Harekât Emri tamamlanmadı mı,' diyordu. (…) Komutan bir gün yine bana, 'Efendim Harekât Emri hala hazır değil mi,' diye sorunca, 'Efendim planlama toplantısında görev bölümü yapılmıştı,' dedim. Sözümü bitirir bitirmez, Komutan ilave bir şey söylememe meydan vermeden, 'Efendim, siz komutan olunca organizasyonu iyi yaparsınız, buyurun,' dedi. Ben neye uğradığımı şaşırmış olarak kamarasından çıktım. Erkin'in sancak tarafında ağlamaklı bir halde, belki bir saate yakın volta ettim. MP uçaklarının sevki idaresi hakkında baştan sona herkesin bilgisizliği, planlama toplantısında bu bölümle görevli arkadaşımızın işin nüansını kavrayamamış olması ve ihmali, başta Filo Komutanı ve sonra beni sıkıntılı duruma sokmuştu. Komutan'ın emir eri bir süre sonra gelerek, 'Komutan, motorunun hazır olmasını emretti efendim,' dedi. Komutan, Yüzbaşılar Mahallesi'nde kira ile oturduğu evine her akşam motorla gider, sabah gelirdi. Bende onu Erkin'de sancak taraf iskele tavasında uğurlar ve karşılardım. Benim motorla Yüzbaşılar Mahallesi'ne kadar gidip gelmemi istemezdi. Arkadan ben de Kavaklı Vapur İskelesi'nden küçük körfez vapuru ile İzmit'te evime giderdim. Motoru hazır olunca Komutana, 'Motorunuz hazır komutanım,' diye rapor ettim. O önde ben arkada iskele tavasına kadar yaklaştık. Bu defa her zamankinden

farklı olarak bana 'Buyurun,' diyerek motora binmemi işaret etti, Motor, Erkin'in kıçından feneri geçince Değirmendere tarafına döneceği zaman Serdümene, Kavaklıdere Vapur İskelesi'ne gitmesi emrini verdi. Oraya yaklaşınca Körfez vapurunun kalkmak üzere olduğunu fark eden Komutan, bu defa benim hayret ve şaşkın bakışlarım arasında motoru vapura aborda ettirerek beni vapura yetiştirdi. Sözlerimi yanlış anladığını sonradan fark etmiş. (…)."[161]

Denizaltı Filo Komutanı Amiral Korutürk'ün, Gölcük'te ve öteki sivil yerleşim merkezlerinde sık sık karşılaştığı yurttaşlarla ilişkileri konusunda Emir Subayı'nın gözlemleri şöyledir:

"Sayın Korutürk'ün dış hayatta sosyal yaşantısında sergilediği resim ise daha başka idi. Sevimli, sevecen, karşısındakinin seviyesine kolayca inen, konuşkan ve mütevazı bir komutan görürdüm. (…) Komutan, Filo Komutanlığına pek uzak olmayan Yüzbaşılar Mahallesinde bir evde kira ile otururdu. Cuma akşamları refikaları Emel Hanımefendi ile birlikte İstanbul'da Moda'daki evlerine trenle giderler ve Pazartesi sabahları yine trenle dönerlerdi. Ben genellikle kendilerini ve Emel Hanımefendi'yi Gölcük ordu evi iskelesinden motorla alır, Tütünçiftlik tren istasyonuna götürür, pazartesi sabahları da yine aynı şekilde karşılardım. Tren beklerken, istasyon şefi ve makasçısı ile sohbet ederlerdi, dönüşte onlara muhakkak ufak bir hediye getirirlerdi, bu bazen Kuru Kahveci Mehmet Efendi'den alınmış, çekilmiş birer paket kahve olurdu.

[161] (E) Amiral Necdet Şenergün'ün Tümamiral A.Can Erenoğlu'na 9 Haziran 2005 Tarihli Mektubu.

İstasyon personelinin yüzlerine yansıyan mutluluklarını size tarif edemem."[162]

Amiral'in Denizaltı Filo Komutanlığı dönemiyle ilgili olarak Emir Subayı'nın gözlemleri şöyle devam etmektedir:

"Sayın Amiral Korutürk Türkçe'ye çok hâkimdi, natıkdı yazılı ifade tarzı çok akıcı ve kolay anlaşılırdı. Kitleye hitaben yapacağı konuşmaları daima kendileri hazırlar ama konuşmalarını okuyarak değil, hazırladıklarına arada bir göz atarak yapar herkesin dikkatle dinlemesini sağlardı. Kendisine 'Paşam' diye hitap edilmesinden hiç hoşlanmazdı. Amiralim veya Komutanım diye hitap edilmesini tercih ederdi. Mesai arkadaşlarıyla arasına daima belirli bir mesafe koyar, sakin fakat dimdik duruşu ile personeli üzerinde saygıya ve sevgiye dayalı büyük bir disiplin sağlardı. Konuşmalarında Sayın Korutürk, 'teşekkür ederim' ile 'çok teşekkür ederim' sözlerini çok titizlikle ayıran hayatımda tanıdığım yegâne insandır. Bir hafta sonu, TCG Erkin Denizaltı Ana Gemisi, aynı zamanda Filo Karargâhının bulunduğu gemide subay salonunda otururken, telefonla, Filo Komutanı Sayın Amiral Korutürk'ün (kendileri o hafta sonu İstanbul'a gitmemiş, Yüzbaşılar Mahallesi'nde kira ile oturduğu evinden arıyordu), Filo Nöbetçi Amirini aradığı rapor edildi. Nöbetçi Amiri Binbaşı (…) telefona seğirtti, ben de hemen yanında idim. Bir süre ne söyledi ise Komutanı dinledi ve sonunda, 'Endişe buyurmayın Paşam' dedi ve demesi ile yüzü kıpkırmızı oldu ve telefonu kapadı. Bana dönüp, 'yahu sen Komutanla nasıl konuşup anlaşıyorsun', dedi ve Komutanın konuşmanın sonunda 'endişesi fazla deyip telefonu yüzüne kapadığını', söyledi. Komutan, hem 'Paşam' hitabından

---

[162] (E) Amiral Necdet Şenergün'ün 26 Ağustos 2006 Tarihli Mektubu.

hoşlanmamış, hem de 'Ben Komutan olarak emrederim ve verdiğim emirden de endişe etmem,' demek istemişti. Kelimelerin yerli yerinde kullanılmasını isterdi."[163]

Deniz Kuvvetleri Komutanlığı döneminde genel sekreteri Albay Şemsi Bargut bir gözlemini, Amiral, "acele kararlardan ve özellikle oldu-bittilerden kesinlikle hoşlanmazdı" şeklinde aktarmıştır.[164]

Amiral'i, Deniz Kuvvetleri'ndeki genç subaylık yıllarından beri tanıyan yakın dostu ve çalışma arkadaşı (E) Amiral ve Hukukçu Fahri Çoker'in değerlendirmesi şöyledir:

"Doğruluğu, dürüstlüğü, özel ve resmi yaşamında ciddiyeti, vakarı, ağırbaşlılığı, ölçülü davranışları, etraflı düşünüp az ve öz konuşması, vardığı sonuçta kararlılığı, okuma zevki, dil bilgisi ve geniş kültürü kendisini yakından tanıyanların gözledikleri meziyetleridir.

Sayın Korutürk, kayırma nedir bilmemiş, herkese muamelesi eşit düzeyde olmuştur. Hayatında pişmanlık diye bir sorun yoktur. Bu kelimeden hoşlanmaz. Pişmanlık duyacağı söz ve hareketi söylemek ve yapmaktan kaçınır."[165]

"Amiral"in portresini tamamlayan öteki tanıklıklar şöyledir:

27 Mayıs 1960'tan önce Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a bir başyaver aranmaktadır. Bu görev için adı geçen Fethi Gürel'in, "donanmada sevilen, sayılan, çok üstün nitelikleri ve kendisini herkese kabul ettiren bir kişiliği vardır". Fakat Fethi Gürel, kendisine önerilen bu görevi istememektedir.

---

[163] (E) Amiral Necdet Şenergün'ün 26 Ağustos 2006 tarihli mektubu.
[164] Şemsi Bargut, "Anılar: Oramiral Fahri S. Korutürk", s. 59.
[165] Fahri Çoker, **Bahriyemizin Yakın Tarihinden Kesitler**, s. 163.

Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Korutürk'e başvurduğunda şu yanıtı almıştır:

" - Askerlikte görev seçilmez. Verilir. Emrederim gidersiniz."[166]

Yine Albay Şemsi Bargut'un aktardığına göre; "Oramiral Korutürk'ün en büyük titizlikle incelediği belgeler belki de kendi yolluk bordrolarıdır. Yapmadığı herhangi bir masraf ve iş için yanlışlık yapılmamasını ve fazla tahakkuk hatasına düşülmemesini ısrarla takip, hep takip etmiştir. Resmi denetleme gezilerinde bile orduevi hatta çay hesaplarının mutlaka kendisi tarafından ödenmesini istemiştir."[167]

Oramiral Korutürk hakkında Kontenjan Senatörü Sadi Koçaş'ın aktardığı bir gözlem; Paris'te, Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçiliğinde, 1960 askeri müdahalesinden kısa süre sonra Büyükelçi'nin, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Ragıp Gümüşpala, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cevdet Sunay ve Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Fahri S. Korutürk onuruna verdiği kabul töreninde yaşanmıştır. O sırada bir toplantıda olduğu için Oramiral Korutürk resepsiyona biraz gecikmiştir. Büyükelçi, Oramiralin Moskova Büyükelçiliğine atanması ile ilgili bir haber duyduklarını, bunun doğruluğunu Genelkurmay Başkanı Ragıp Gümüşpala'dan öğrenmek istemiş; fakat kesin bir yanıt alamamıştır. Bunun üzerine Büyükelçi:

"Sayın Korutürk'ü uzun zamandır tanırım. Dışişleri Bakanı olduğu açıklanınca çok sevinmiştim Ama Moskova gibi bir merkeze Büyükelçi olması da çok isabetli bir karar olur. Çok kibar, bilgili bir zat. Çok iyi bir diplomat olur,

---

[166] Sadi Koçaş, **Atatürk'ten 12 Mart'a… Anılar**, 2. Cilt, s. 522.
[167] Şemsi Bargut, "Anılar: Oramiral Fahri S. Korutürk", s. 59.

dedikten sonra (biraz durmuş ve) hiç askere benzer tarafı yok, diye bitirmişti cümlesini.

Şaşırıp kalmıştım. Bu bir iltifat mı, yoksa küçümseme mi idi? Bir Kuvvet Komutanı hakkında Genelkurmay Başkanına söylenince, böyle bir görüşün, onun üzerinde tepkisi ne olacak, diye Sayın Gümüşpala'ya baktım. Hiç oralı değildi. Bayan Alpan'la göz göze geldik. O da şaşırmış gibi idi. Yan yana oturduğumuz için bana doğru eğilerek, hafifçe:

Çok iyi bir insandır Büyükelçi. Galiba maksadını tam anlatamadı, diyerek nezaketle elçilerini savunmaya çalışmıştı.

Ben de bunu bir dil sürçmesi veya gerçekten maksadını tam anlatamama şeklinde değerlendirmiş, hele Büyükelçinin bu sözleri söyler söylemez susuşundan, kırdığı potu anladığı zehabına kapılmıştım. Fakat Sayın Büyükelçi, bizim bu düşüncelerimizi tekzip edercesine konuşmasına devam ediyordu.

-Öyle değil mi Paşam? Hiç askere benzer yanı var mı? Daha çok bir diplomata benzemiyor mu? Kibar, bilgili, temsil kabiliyeti mükemmel bir insan, deyince:

Sayın Korutürk aynı zamanda çok iyi bir askerdir, Sayın Büyükelçi, aynı zamanda bu saydığınız nitelikler sadece diplomatlara mahsus da değildir. Her meslekte de, orduda da pek çok kimse var aynı nitelikleri olan demek üzere idim ki, Sayın Gümüşpala ile göz göze geldik. O susarken benim konuşmam askeri geleneklere aykırı idi. Masadan kalkıp gitmeyi tercih etmiştim."[168]

Türk Deniz Kuvvetleri'nin Komutanı olarak Oramiral Korutürk, Türk veya yabancı kendisini yakından tanıyanlar arasında her zaman saygı ve hayranlıkla anılmıştır.

[168] Sadi Koçaş, **Atatürk'ten 12 Mart'a... Anılar**, 2. Cilt, s. 672–673.

Fahri S. Korutürk, Deniz Kurmay Binbaşı iken, önce Roma, ardından Berlin Büyükelçiliğimiz nezdinde Deniz Ataşeliği görevlerini yaparken, Alman Deniz Kuvvetleri Komutanı Büyük Amiral Raeder'in takdir ve sevgilerini kazanmıştır. O kadar ki, aradan uzun yıllar geçtikten sonra Oramiral ve Türk Deniz Kuvvetleri Komutanı olarak Alman Deniz Kuvvetlerini ziyaret ettiğinde, Büyük Amiral Raeder'in çok yaşlı ve hastanede olduğunu öğrenmiş ve kendisine Genel Sekreteri Albay Şemsi Bargut ile Komutan'ın Emir Subayı Binbaşı Kamil Özçelik tarafından "Oramiral adına" bir çiçekle birlikte iyi dileklerinin iletmesini istemiştir. Bu durum, Oramiral'in refakatine verilen Alman İrtibat Subayı aracılığıyla ilgililere bildirilmiş ve hastaneden izin alınmıştır. Bu ziyaret sırasında yatar bir koltukta oturan Büyük Amiral'in üzerinde pijama ve dizlerinde battaniye vardır. Oramiral Korutürk'ün çiçeğinin kendisine takdiminde, "bir dakika" dedikten sonra zile basmış ve hemşireyi çağırmış, onun yardımı ile ayağa kalkmış ve çiçeği ayakta kabul etmiştir.[169]

Cumhurbaşkanı Korutürk'ün, İran ve Pakistan ziyaretine katılan Adalet Partili Senatör Cevdet Aykan'ın şöyle bir anısı vardır:

Cumhurbaşkanı, Pakistan Cumhurbaşkanı onuruna bir yemek vermiştir. Ardından kahve içilmektedir. İki Cumhurbaşkanı bir kanepede, Başbakan Bhutto ve Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil bir başka kanepede oturmaktadırlar. Başbakan Bhutto'nun yanı boştur ve Çağlayangil'in işaretiyle Senatör Cevdet Aykan yanına oturmuştur. Başbakan Bhutto'nun ayak ayak üstüne attığını gören Senatör Aykan da aynı şekilde davranmak

---

[169] Şemsi Bargut, **Bir Plesisor'un Bahriye Anıları**, s. 82.

gereğini duymuştur. Daha sonra Pakistan tarafı misafir oldukları için ayrılmışlardır. Senatör Cevdet Aykan da ayrılmak için ayağa kalktığında Cumhurbaşkanı kendisine seslenmiş ve "Otur bakalım. Bhutto ile ne konuştun, anlat…" demiştir.

Senatör Cevdet Aykan bundan sonrasını şöyle aktarmıştır:

"Cumhurbaşkanımıza, önce huzurlarında ayak ayaküstüne attığım için beni bağışlamasını söyledim. Cumhurbaşkanı, yine sevecen haliyle, 'evet, ben de gördüm, ama bir anlam veremedim,' dedi. Ben bu tavrımın gerekçesini şöyle anlattım. 'Bhutto huzurunuzda ayak ayaküstüne atmıştı. Ben de benzerini yaparak, bu hareketini zatıâlinize yönelik bir saygı kusuru olarak anlamadığımızı ifade etmek istedim.' (…)"[170]

Korutürk'ün Büyükelçiliği döneminde, 1962 Nisan ayından itibaren Moskova'da yanında Elçi-Müsteşar olarak görev yapan (E) Büyükelçi Semih Günver şunları aktarmaktadır:

"Amiral Fahri Korutürk, orta boylu, zayıf sayılabilecek kadar ince, fakat zarif elbiseleri içinde spor yaptığı belli olan adaleli bir vücuda sahip, siyah kalın kaşları altında zeki ve parlak bakışlı gözleri, yüzünden eksik etmediği sınırlı ve kontrollü tebessümü ile muhatabına derhal saygı telkin eden insandı. Hafif sesle ve sözcükleri vurgulayarak telaffuz ederek konuşuyordu. Ses tonunda hafif bir titreme hissediliyordu. Kelimeleri itina ile seçiyor, kanaatlerini, düşüncelerini yumuşak ve yanlış olarak müteredditmiş intibaını verecek şekilde nezaketli ifade ediyordu. Fakat kısa

---

[170] Cevdet Aykan, **Demokratik Süreç ve Anılar**, (Ankara, Grafiker Y., 2003), s. 301.

bir tecrübe denemesinden sonra bu munis ifade tarzının kuvvetli bir iradeyi ve eşine ender rastlanan bir otoriteyi gizlediği ortaya çıkmaktaydı.

Uzun askeri meslek hayatı, özellikle Deniz Kuvvetlerinde en yüksek mevkilerde geçirdiği tecrübe yılları Amiral Korutürk'e, disipline ve protokol kaidelerine bağlılığı, sivil hayatta ve dışişleri mesleğinde bile alışılmamış bir düzeyde aşılamıştı. Büyükelçi Korutürk, Amiral Korutürk olduğunu, Cumhurbaşkanlığı görevini büyük bir vakar ve sorumlulukla yüklendiği yıllarda bile, hiçbir zaman unutmayacak ve icabında bunu maiyetindekilere açıkça hatırlatacaktı. Kendisine Sayın Büyükelçi veya Beyefendi diye hitap edilmesinden hoşlanmaz, 'Amiralim' denilmesini ister ve bunu kadın-erkek herkese uygulatırdı."

(E) Büyükelçi Semih Günver'in Moskova yılları ile ilgili gözlemleri şöyle devam etmektedir:

"(…) Mesleklerden kopmak çok zor ve imkânsızdır. Meslek, duvarı saran sarmaşık gibi insanı kollarının arasına alır ve bir daha bırakmaz. İnsan, yeni bir mesleği daima yadırgar. Ve eski geleneklerini, çalışma yöntem ve üslubunu beraberinde taşır, geçmişi şuur altında yaşamaya devam eder. (…)

Amiral Korutürk, Büyükelçiliği, Donanmanın okul gemisini idare eder gibi yürütüyordu. Her şey muntazam, programlı, disiplinli idi. Ben günde iki defa belirli saatlerde odasına girebiliyordum. Askeri Ataşeleri, haftada bir, Perşembe günleri saat 11.30'da üniformalı olarak kabul ediyordu."[171]

---

[171] Semih Günver, "Amiral Fahri Korutürk Moskova Büyükelçisi", **Milliyet**, 19 Ekim 1987.

Korutürk'ün Cumhurbaşkanlığı döneminde yakın tanıklardan Ali Baransel'in aktardıkları şöyledir:

"Korutürk asker kökenli bir cumhurbaşkanıydı. Hayatı hep disiplin içinde geçmişti ve insan ilişkilerinde hayli mesafeliydi. Bana bir gün, 'disiplin ve ilişkilerde mesafe kaybolursa, insanın otoritesi ve saygınlığı ortadan kalkar. Bu konularda ne çok sert ne de çok yumuşak davranacaksın, belirli bir dengeyi bulacaksın,' demişti."[172]

Cumhurbaşkanlığı Özel Kalem Müdürü (E) Büyükelçi Erdil K. Akay ise şunları yazmıştır:

"Fahri S. Korutürk son derece düzenli bir insandı. Vakur ve çok kibardı. İlk bakışta katı bir protokol uyguluyor izlenimi verirse de, aslında bu tutum hiç olmazsa devletin en üst makamında her şeyin en itinalı, mümkünse kusursuz ve alaturkalıktan uzak bir tarzda yapılması gereğine inancından kaynaklanmaktaydı. Bu tutumunda haklı olduğunu gerek o günler, gerek günümüzde cereyan eden bazı olaylar göstermiştir."[173]

---

[172] Ali Baransel, **Bıçak Sırtında***,* s. 162.
[173] Erdil K. Akay, **Korutürk'lü Yıllarım***,* s. 22-23.

ÇANKAYA'DAN NOTLAR

(E) Oramiral Fahri S. Korutürk, 1973 İlkbaharında Cumhurbaşkanı olarak göreve başladığında, üniversiteye devam eden iki çocuğu için bir araba satın almış ve çocuklarını hiçbir şekilde resmi araçlardan yararlandırtmamıştır. Çankaya Köşkü sakinlerinin tanıklığına göre; Cumhurbaşkanı Korutürk'ün görev süresi içinde hükümet ve kamu yetkililerinden "özel" hiçbir isteği olmamıştır. Yalnızca bir keresinde, Üsteğmen iken meslekten ayrılan bir sınıf arkadaşının sıkıntılarını bildiren mektubunu, "kendi imkânlarınızla bir şey yapabilirseniz memnun olurum," sözleriyle bir çalışma arkadaşına iletmiştir.[174]

Özel Kalem Müdürü Erdil K. Akay'ın tanık olduğu bir olay ise, Cumhurbaşkanı Korutürk'ün bir yakınına (oğlu) yönelik bir ayrıcalık girişimi karşısındaki hiddeti "sert" hatta "kırıcı" ve fakat "nadir" tepkisinin bir kanıtıdır:

"Henüz acemiliğim üzerimdeyken, bir öğle sonrası nöbetçi yaverlikten telefon edilerek Cumhurbaşkanı'nın beni emrettiği bildirildi. Not defterimi alıp hemen gittim. Huzuruna kabul edildiğimde makam odasında, ellerini arkasına kavuşturmuş, ileri-geri yürüyordu; (acemiliğim azaldıkça, bir şeye canı sıkıldığı zaman bu şekilde yürüdüğünü öğrenecektim). Bir süre o yürüdü, ben ayakta bekledim. Sonra makamına geçip oturdu. Bana 'oturun' demediği veya bu anlamda bir işaret vermediği için ayakta

---

[174] Fahri Çoker, **Bahriyemizin Yakın Tarihinden Kesitler**, s. 164.

bekliyordum. Bana yıllar gelen bir süre de böyle geçti. Ben bir emir beklerken, 'Bana derhal Çağlayangil'i telefonda bulun' emrini verdi. Bu emrini yerine getirmek için dışarı çıkıyordum ki, 'Masamdaki telefondan arayın!' diye ekledi. Hemen telefonu açıp, nöbetçi yaverlerden Çağlayangil'in bulunmasını istedim. Bir dakika dolmamıştı ki, telefonu çaldı. Açmasını bekledim. Açmadı. Bana 'Siz açın!' dedi. Karşımda Çağlayangil vardı. 'Sayın Bakanım' diye söze başlayacaktım ki, Korutürk adetâ gürledi: 'Dediklerimi aynen söyleyin! Beni çok üzdüler!' Ben herhalde şaşkın şaşkın yüzüne bakıyor olmalıydım ki, 'Efendim! Siz dediklerimi deyin!' emrini tekrarladılar. Ben de Çağlayangil'e 'Sayın Cumhurbaşkanım size çok üzülmüşler!' deyiverdim. Bundan sonra Korutürk söyledi, ben Çağlayangil'e cümle cümle tekrarladım. Her cümleyi aktarırken de arkamdan soğuk bir terin aktığını hissediyordum. Çünkü Cumhurbaşkanım benim aracılığımla Bakanımı azarlıyordu. Korutürk'ün dedikleri yaklaşık olarak şöyleydi: 'Bir saat önce yanımdaydınız. Bana bu durumu açtığınızda size bir şey yapmamanızı rica etmiştim. Konuyu benim açımdan kapanmış addediyordum. Aldanmışım. Hangi tutumum küçük oğluma iltimas yapmanızı kabul edeceğim şeklinde sizde bir kanaat oluşturmuştur? Ben hayatımda dürüstlükten bir derece infiraf etmedim! Kimseye ne iltimas yaptım ne aile efradımdan herhangi birisi için iltimas yapılmasını istedim. Benim çocuklarım da aynı terbiyeyi almışlardır. Şükredin ki yapmaya tevessül ettiğiniz bu çirkin iltiması fiiliyata intikal ettirmeden genel sekreterim marifetiyle bana arz etmeyi düşünebilmişsiniz! Size hakikaten teessüf ederim. Bayramoğlu'na telefon görüşmenizde söz ettiğiniz liste üzerinde herhangi bir

tadilat, bir tashihat yapmadan aynen ilan edin!' Telefonun öbür hattında Çağlayangil'in verdiği yanıtlardan sadece özür dilediğini, ancak Cumhurbaşkanı'nın 'Efendim, yaptığınız şayan-ı af bir husus değildir! diyerek bu özrü kabul etmediğini anımsıyor, fakat Çağlayangil'in diğer yanıtlarını hatırlamıyorum (…)

Görüşme bittikten sonra telefon ahizesini yerine koydum. Az sonra öfkesi yatışan Korutürk, 'Buyurun, gidebilirsiniz!' dedi. Neye uğradığımı anlamadan çıktım. (…) Odama gitmeden, bürosu koridor kapımın karşısında olan Genel Sekreter Bayramoğlu'na gittim. Olup-bitenleri sıcağı sıcağına naklettim. Fuat Bey'in yanıtından Korutürk'ü öfkeden köpürten olayın ne olduğunu öğrendim: Küçük oğlu Salah Korutürk bizim bakanlığın sınavında bir-iki not farkla başarılı olamamış. Çağlayangil de buna rağmen Salah Korutürk'ün de geçmiş addedilmesini, ancak kazanan listesinde en son sırada yer alan adayla, kazanamayanlar arasında Salah'ın önünde adaylar varsa, bunların da 'hakkının yenmemesi için' kazanmış sayılmalarını öngörmüş ve bu niyetini Bayramoğlu'na açmış. O da Korutürk'e arz etmiş. Korutürk'ün ise küçük oğluna yapılmak istenen bu iltimas girişimine tepkisi yukarda özetlediğim 'öfke patlaması' oldu. Bir süre sonra Osman Korutürk'ten, Salah'ın, kazananların en sonuncusunun iki altında olduğunu öğrenecektim."[175]

Cumhurbaşkanı Korutürk'le Çankaya Köşkü, Atatürk yıllarındaki sanatçıları himaye eden kimliğini yeniden canlandırmıştır. Bunda en büyük pay hiç kuşkusuz Cumhurbaşkanı'nın eşi, Emel Korutürk'ündür. Bayan Emel (Cimcoz) Korutürk, liseyi Dame de Sion'da ve Lozan'da

---

[175] Erdil K. Akay, **Korutürk'lü Yıllarım**, s. 39-40.

tamamladığı ve daha sonra sanat tarihi öğrenimi de aldığı için, kültür ve sanat dünyasına aşinadır. Ayrıca yabancı dil bilmesi de onun yabancı sefir eşleri ve konuklarla ilgilenmesinde ciddi bir rahatlık sağlamıştır.[176]

Müşerref Hekimoğlu, Çankaya Köşkü'nde gözlemlenen "bu arayış" ve Başkent yaşamında yansımalarını anlatmıştır:

"(…) Çağdaş Türk ressamlarının yapıtları yer aldı duvarlarında. Aşağıda depoda saklanan porselenler, gümüşler ortaya çıktı. Bütçesinin elverdiği ölçüde yenilendi Çankaya Köşkü. Konukları da değişti, oyuncular, operacılar, yazarlar, ozanlar, ressamlar, mimarlarla toplumun özünü oluşturan kişiler de ağırlandı salonlarında. Tüm sanatçılara büyük ilgi gösterilen bir dönem yaşandı o yıllarda. Konserlerde, bale, opera ya da tiyatroda Cumhurbaşkanı ve Bayan Korutürk de izleyenler arasında. Ayrıca sergilerde. Çoğu kez karşılaşırdık. (…)"[177]

Güzel Sanatlar Genel Müdürü Mehmet Özel'in yardımıyla Turan Erol, Oya Katoğlu, Mustafa Ayaz, Eşref Üren, Hüseyin Yüce ve Yalçın Gökçebağ'ın tabloları satın alınarak Köşk'ün duvarlarına asılmıştır. Bayan Korutürk'ün bir önemli özelliği; Cumhurbaşkanlığı Özel Kalem Müdürü ve eşiyle birlikte adı yeni duyulan ressamları atölyelerinde ziyaret etmesi ve kendilerini yüreklendirmesidir.[178]

14 Şubat 1978 günü, Çankaya Köşkü'nde adetâ bir şenlik düzenlenmiştir. Cumhurbaşkanı ve Eşi'nin davetine yaklaşık iki bin sanatçı, gazeteci ve edebiyatçı katılmıştır. Sinema

---

[176] Ayça Atikoğlu, **Cumhurbaşkanı Eşleri**, (İstanbul, İnkılâp K., 2006), s. 151 ve 158.

[177] Müşerref Hekimoğlu, **Anılar "Bir Cumhuriyet Kızı**", (İstanbul, Cumhuriyet K., 2005), s. 239.

[178] Erdil K. Akay, **Korutürk'lü Yıllarım**, s. 112-113.

oyuncuları, Türkan Şoray, Cüneyt Arkın, Tarık Akan, Çolpan İlhan, Fikret Hakan, Filiz Akın, Yönetmen Atıf Yılmaz; Tiyatro oyuncuları, Bedia Muvahhit, Vasfi Rıza Zobu, Cüneyt Gökçer, Vasıf Öngören, Müjdat Gezen, Toto Karaca, Haldun Dormen, Nisa Serezli, Gülriz Sururi, Engin Cezzar, Macide Tanır, Bozkurt Kuruç, Muazzez Kurtoğlu, Kerim Afşar… Müzik adamı Ruhi Su ile Âşık Ali İzzet, Adnan Saygun, Suna Kan, Faruk Güvenç, Muammer Sun… Ressam Abidin Dino, Orhan Peker, Cihat Burak, Oya Katoğlu; Yazar Aziz Nesin, Haldun Taner, Edip Cansever, Cahit Külebi, Cemal Süreya, Said Maden, Melih Cevdet Anday, Fakir Baykurt, Mahmut Makal, Nusret Hızır, Vedat Günyol, Tahsin Saraç… ilgi odağı şahsiyetler arasındadır.[179]

Özel Kalem Müdürü Erdil K.Akay'ın aktardığı bazı anekdotlar şöyledir:

Abidin Dino Paris'ten uçakla gelmiştir; Zeki Müren yüksek tabanlı ve topuklu ayakkabı giymiştir; Vasfi Rıza Zobu Cumhurbaşkanı'na "Paşam, sanatçılar size minnettardır. Eskiden oyuncu olduğumuz için mahkemelerde tanıklığımız bile kabul edilmezdi. Şimdi Cumhurbaşkanı ile oturup konuşabiliyoruz," diye içini dökmüştür; Hulusi Kentmen Cumhurbaşkanı'nın önüne geldiğinde topuklarını vurarak askerce selam vermiş ve "Bendeniz, Enkaz-ı Bahriye'den Kıdemli Başgedikli Hulusi Kentmen" diye tekmil vermiştir; genelde insanlara "sen" diye hitap etmeyen ve "sen" derse bununla yakınlık belirtmeyi amaçlayan Korutürk, aynı denizaltıda görev yaptıklarını eski silah arkadaşına, "Tanımaz mıyım Hulusi?

---

[179] Ali Baransel, **Bıçak Sırtında***,* s. 207, 208, 209 vd.

Kollarındaki dövmeler duruyor mu, silindi mi?" diye yanıtlamıştır.[180]

Uğur Mumcu'nun sözleriyle, Çankaya Köşkü, "devletin yıllarca pasaport vermediği" sanatçıların da aralarında yer aldıkları çevrelere açılmıştır.[181]

Cumhurbaşkanı, 1974 yılında (on yıl önce, 1964'te yurt dışında ölen) ünlü ressam Fikret Mualla'nın naşının Türkiye'ye getirilmesine öncülük etmiştir.[182]

Fikret Mualla'nın Karacaahmet'teki mezarının yapımını da Bayan Emel Korutürk üstlenmiştir.[183]

Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Fuat Bayramoğlu, İran'da, "Hafız'ın kabrini ziyaretimizde Cumhurbaşkanı Korutürk bana bu şiiri (Yahya Kemal Beyatlı'nın) orada okutturdu," demiştir.[184]

Korutürk, özel doktorunun verdiği bilgiye göre Cumhurbaşkanlığı döneminde iki kere kalp krizi geçirmiştir.[185]

İlk kalp krizi, 1973 seçimlerinden sonraki hükümet krizi sırasındadır.[186]

1978 yılı Temmuz ayında, Cumhurbaşkanı ciddi bir rahatsızlık daha geçirmiştir. Bu rahatsızlık yüzünden oğlu Osman Korutürk'ün Suzan Korutürk ile evlilik törenlerine katılamamıştır.[187]

---

[180] Erdil K. Akay, **Korutürk'lü Yıllarım**, s. 107-108.
[181] Uğur Mumcu, "Korutürk…", **Cumhuriyet**, 14 Ekim 1987.
[182] Ali Baransel, **Bıçak Sırtında**, s. 211.
[183] Ayça Atikoğlu, **Cumhurbaşkanı Eşleri**, s. 153.
[184] **Fuat Bayramoğlu ile Anılarda Gönülden Gönüle**, (Haz. İsmail Parlatır), (İstanbul, 1994), s. 90.
[185] **Milliyet**, 13 Ekim 1987.
[186] Ali Baransel, **Bıçak Sırtında**, s. 204.
[187] Ali Baransel, **Bıçak Sırtında**, s. 216.

Cumhurbaşkanı'nın Eşi Emel Korutürk, yıllar sonra, 11 Mayıs 2003 günü, kendisiyle yapılan görüşmede Çankaya Köşkü yıllarını şöyle değerlendirirken, iki büyük partinin liderleri arasında baş gösteren "sürekli kriz" koşullarının, Amiral'in sağlık durumunu "olumsuz etkilediğini" vurgulamıştır:

"İki partinin bir türlü anlaşamamasına çok kızıyordu. Çünkü hiç olmazsa memleketin o zamanki durumu aşikâr, öğrenciler arasındaki şiddet eylemleri, memleketin geneline sıçrayan ve hatta can güvenliğinin tehlikeye girmesi, bu halde en azından bu iki partinin bir müşterekte birleşmesinin lâzım olduğuna inanıyordu. Sık sık iki lideri, Demirel ve Ecevit'i Köşk'e davet edip konuşuyordu. Fakat bir sonuç çıkmıyordu. (…) Çok sıkılıyordu buna çok üzülüyordu. Bu olumsuz durum sağlığını bile ciddi şekilde etkiledi. Evet, bu anlamda gerçekten zor ve sıkıntılı yıllar yaşadık."[188]

Fahri S. Korutürk'ün Türk siyasi yaşamıyla ve özellikle kendisinden sonra yeni cumhurbaşkanı seçilememesinden dolayı hüzün ve endişeleri görev süresinin tamamlanmasından sonra da sürmüştür.

Kontenjan Senatörü Metin Toker, VI. Cumhurbaşkanı Korutürk'ün, Anayasa gereği "Tabii Üye" olarak görev yaptığı 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi öncesi -o sıkıntılı günlerde- üzüntülü ve endişeli bir halde olduğunu şöyle anlatmıştır:

"Korutürk'ü, görevini tamamlayıp 'Tabii Senatör' olarak Senatoya geldiğinde Cumhurbaşkanlığı seçiminin aylar

---

[188] Derya Köse, **VI. Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk 1903–1987**, s. 205.

süren boş oylamalarını nasıl üzüntüyle ve endişeyle izlediğini yakından görmek fırsatını buldum."[189]

[189] Metin Toker, Atatürk ve İnönü'den Sonra Üçüncü…" **Milliyet***,* 14 Ekim 1987.

KORUTÜRK'TEN KALANLAR

Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk, Çankaya Köşkü ile devlet kurumlarının ilişkilerinde her zaman aşırı bir titizlik sergilemesi dönemin tanıklarından (E) Büyükelçi Ercüment Yavuzalp tarafından özellikle vurgulanmıştır:

"Korutürk devlet mekanizması içinde hiyerarşik düzenin gereklerine göre hareket edilmesi hususunda gayet titizdi. Genelde, Başbakan ve onun bilgisi dahilinde olmak kaydıyla Bakanlarla temas ederdi. Arada bürokratlarla da görüşür, fakat bunu yapmadan ilgili Bakanı haberdar etmeyi ihmal etmezdi. Bir gün Cumhurbaşkanlığından telefon ettiler ve Korutürk'ün, o zaman Bakanlık Genel Sekreteri olan Şükrü Elekdağ ve benimle görüşmek istediğini söylediler. Beraber Köşk'e çıktık. NATO ile ilgili bir konuda bilgi almak istiyormuş. Konuya girmeden ilk söylediği, bizi çağıracağını daha önce Bakanımız Turan Güneş'e bildirdiği oldu. Ayrıca, 'sizleri sadece teknik bilgi almak için çağırdım,' demek suretiyle de, neden Bakanı değil de bizi çağırdığını izah ve Bakanı atlayıp, doğrudan bizimle temas gibi bir uygulamanın söz konusu olmadığını anlatmak istedi."[190]

Cumhurbaşkanlığı Basın Danışmanı Ali Baransel'in sözleriyle, "her şeyi bütün ayrıntılarıyla düşünmeyi hayat felsefesi haline getirmiş"; "insanı insan yapan en güzel değerleri kişiliğinde toplayan" ve günlük kıyafeti, lacivert

---

[190] Ercüment Yavuzalp, **Liderlerimiz ve Dış Politika***,* Ankara, Bilgi Y., 1996, ss. 201–202.

blazer kruvaze ceket, koyu füme pantolon, mavi gömlek ve lacivert bordo çizgili kravatıyla Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk'ün görev yılları, "Türkiye'de demokrasinin "iki askeri müdahale" arasında, "bıçak sırtında" durduğu dönemdir. Korutürk, Cumhurbaşkanı olarak görev süresi boyunca, "askere davetiye çıkaran" siyasi çekişmelerin kısır döngüsünü kırmak ve "askeri kışlasında tutmak" için büyük çaba harcamıştır.[191]

Cumhurbaşkanı Korutürk, "demokrasi-dışı" uygulamaları bir an bile aklından geçirmemiş; 29 Kasım 1978 günü, Çankaya Köşkü'nde Ankara Gazeteciler Cemiyeti Yönetim Kurulu'nun kabulünde bu tutumunu açık bir şekilde şöyle yansıtmıştır:

"Cumhurbaşkanı masaya yumruğunu vursun deniliyor. Hangi devirde yaşıyoruz? Her 30 yılda birisi çıkacak, yumruğunu vuracak, benim dediğim olsun diyecek. Bu çözüm değildir. Bu sonuç verici bir yol da değildir. Bir kişi bir şey söylesin ve o olsun. Bu durumu göz önüne alırsak, böyle bir uygulamada o rejimin adı, üzerinde titizlikle titrediğimiz demokrasi olamaz. Onun adı başkadır.

Hatta demokrasi dışı yönetim önerenler bile oldu. Benim zamanımda böyle bir şeyin olmasını asla istemem. Tabiatıyla benden sonra da Türkiye'de böyle bir yönetim uygulaması düşünülmemelidir."[192]

Cumhurbaşkanı, 1 Ocak 1979 günü yeni yıl mesajında siyasi tabloyu anlatmaktadır:

---

[191] Ali Baransel, **Bıçak Sırtında***,* s. 146, 15, 18, 14 ve 169 (sırasıyla).

[192] "Ankara Gazeteciler Cemiyeti Yönetim Kurulu'nun Ziyaretinde Yaptıkları Konuşma, 29 Kasım 1978", **Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk'ün Söylev ve Demeçleri III***,* s. 143.

"Geçirdiğimiz acı deneyler, siyasal kadroların birbirlerini suçlamasıyla hiçbir yere varılamayacağını artık herkese göstermiş olmalıdır. Özgürlükçü demokrasinin kaçınılmaz unsuru olan siyasi partiler için, demokrasiyi yaşatmak, vatan bütünlüğünü korumak ve Türk Ulusu'nun mutluluğu yolunda gereken her şeyi yapmak en tabii görevdir. Kritik anlarda siyasi partiler, Ulusun huzur ve mutluluğunu gerçekleştirmek için kendi siyasal görüşlerinden de fedakârlık yapmak zorunda kalabilirler.

1979 yılında halkımızın büyük bir özlemle beklediği, huzur, güven ve kardeşlik havasını sağlamakla siyaset adamlarımızın, bütün kamu görevlilerinin ve yargı organları mensuplarının tam bir anlayış ve üstün bir gayret içinde görevlerini yerine getirmelerini tüm Ulusça kendilerinden beklemekteyiz, Ulusumuzun bu özlemlerini gerçekleştirmek, başta benim, siyasi partilerimizin ve anayasal kuruluşların önde gelen ödevidir, görevidir. (…)"[193]

17 Temmuz 1979 günü, daha önce Adalet Partisi'nden ve Senatörlükten istifa eden ve Cenevre'de Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Daimi Temsilciliği görevine atanan Büyükelçi Kamran İnan, Cumhurbaşkanı Korutürk'ü ziyaretinde aralarındaki konuşmayı şöyle aktarmıştır:

"'Bu parlamentodan çözüm çıkmaz,'dedim. Başta Anayasa olmak üzere bazı temel reformların yapılması gerektiğini, bunu da ancak Kurucu Meclis'in yapabileceğini söyledim. Sayın Cumhurbaşkanı, 'Memleketin yeni bir 27 Mayısa tahammülü yoktur. Ordu müdahalesi iyi olmaz. Demokrasi içinde çözüm bulmalıyız,' dediler."[194]

---

[193] "Yeni Yıl Mesajı, 1 Ocak 1979", **Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk'ün Söylev ve Demeçleri III**, s. 123.
[194] Kamran İnan, **Cenevre Yılları**, İstanbul, Timaş Y., 2002, s. 13.

Cumhurbaşkanı Korutürk'e "olumlu pasif" yakıştırması yapan bazı siyasi çevreler kesinlikle büyük haksızlık yapmışlardır.

12 Eylül Askeri Yönetimi sırasında Harp Akademileri'ndeki bir diploma töreni sonrasında kokteylde eski basın danışmanına; "Baransel, sen şahitsin, görev sürem boyunca, her şeye rağmen demokrasiyi yaşatmak için büyük çaba gösterdim. Bu uğurda iki defa kalp krizi geçirdim. Takdir edileceğim yerde hep eleştirildim, horlandım, pasiflikle suçlandım. Demokrasinin üzerine toz kondurmayanların, 'şimdi yönetime' övgüler düzmelerini, hemen 'hulûl' etmelerini ve şirin görünme çabalarını hayretle ve ibretle takip ediyorum."[195]

Korutürk, Cumhurbaşkanı olarak siyasi partiler karşısında anayasal tutumunu şöyle anlatmıştır:

"Biz Anayasa ve yasaların sınırlarını zorlamayan her görüş ve düşünceye eşit mesafedeyiz. Siyasi partilerin demokratik sistemin vazgeçilmez unsurları olduğuna gönülden inananlardanım. Partilerin, özellikle AP ve CHP'nin zaman zaman beni karşılarına almalarını doğru bulmuyorum. Ben ettiğim yemine bağlı hareket ediyorum. Bugüne kadar bir milim bile uzaklaşmadım. Göreve başladığımdan bugüne kadar hiç değişmedim. Tarafsızlığımı her şart ve ortamda korumaya dikkat ettim, özen gösterdim. Değişen partiler, iktidarda başka, muhalefette başka tutum ve davranış ortaya koyuyorlar. Benim zaman zaman şu veya bu partiye yakın gösterilmek istenmem, aslında icranın işleyişinden kaynaklanıyor. Hangi iktidar iş başında ise ben onun sempatizanı imişim gibi bir hava yaratılıyor. İktidarların icraatları benim imzamdan sonra

---

[195] Ali Baransel, **Bıçak Sırtında***,* s. 76 ve 94.

işlerlik kazanıyor. Kararnameler konusunda benim görev ve yetkim sınırlı. Bu yüzden hükümetlerin birçok tasarruflarına hiç istemediğim halde imza koymak zorunda kalıyorum. Tekrar ediyorum, ben tarafsız bir cumhurbaşkanıyım. Vicdanen de huzurluyum.(…)"[196]

Cumhurbaşkanı Korutürk'ün iktidar ve muhalefeti oluşturan partilere karşı tarafsızlık ilkesine bağlı olduğunun önemli bir kanıtı şudur:

3 Haziran 1979 günü muhalefette bulunan Adalet Partisi (AP) bir bildiri ile Korutürk'ü "Hükümetin emellerine alet olmakla" itham etmiştir. Bu durum, esasen bu konularda çok hassas ve titiz olan Korutürk'ü çok üzmüş; "Meclis Başkanı'na bir mektup yazacağını ve tarafsızlığını kaybedip kaybetmediğinin oylanmasını isteyeceğini" söylemiş ve Genel Sekreteri Bayülken ve Hukuk Danışmanı İlhan Öztrak'a bildirerek bir mektup yazılmasını sağlamıştır. 6 Haziran 1979 günü Millet Meclisi Başkanı'na saat 11.30'da takdim olunan bu mektupta şöyle denilmiştir:

"Ana Muhalefet Partisi Başkanlık Divanı'nın 3 Haziran 1979'da yayınlanan bildirisinde 'tarafsızlığımı yitirmiş olduğum' iddia edilmektedir.

Anayasamızın hükümleri imkân vermiş olsaydı, bu iddianın TBMM'nin birleşik oturumunda değerli parlamenterlerimizce görüşülerek karara bağlanmasını hemen dilerdim.

Maalesef, böyle bir başvuruyu derhal ve doğrudan doğruya yapmam yasal yönden mümkün olamamaktadır. Bu nedenle, tarafsızlık konusunda ileri sürülen iddialara katıldıkları takdirde, meclislerimizde temsil edilen siyasi partilerimizin ve diğer gruplar üyelerinin bu imkânı bana

---

[196] Ali Baransel, **Bıçak Sırtında**, s. 99.

ivedi olarak tanımaları için yasal yol ve yöntemlerin oluşturulmasına delalet buyurulmasını rica ederim.

Bana 'Devlet Başkanlığı' gibi şereflerin en yücesini layık görmüş olan TBMM'nin kararı tarafsızlığımdan ayrıldığım şeklinde tecelli ettiği takdirde, Cumhurbaşkanlığından çekilmeye ve görevimi tarafsız bir Cumhurbaşkanı'na derhal devretmeye hazır olduğumu içtenlikle belirtmek isterim."

Korutürk, aynı gün yayınladığı bir açıklama ile aynı hususları, yani "TBMM'nin kararı tarafsızlığından ayrıldığı şeklinde tecelli ettiği takdirde, Cumhurbaşkanlığından çekilmeye ve görevini tarafsız bir Cumhurbaşkanı'na derhal devretmeye hazır olduğunu" kamuoyuna da açıklamıştır. Bir süre sonra TBMM Başkanı bir mektup göndermiş ve "Yüce Meclis'in kendilerine tam bir itimadı olduğunu" vurgulamıştır.[197]

Cumhurbaşkanı olarak içinde bulunduğu siyasi ortamın elverişsizliğine işaret etmek isterken çarpıcı bir gözlemini aktarmıştır:

"Bu politikacıların iki hukukları vardır: Birinin muhalefet dönemlerinde, ötekinin de iktidar dönemlerinde uygulanmasını istiyorlar."[198]

Bununla birlikte yılmadan "anayasa çizgisi" diye tanımlanabilecek tutumunu görev yılları boyunca kesintisiz sürdürmeyi başarmıştır.

Fahri S. Korutürk'ün Çankaya Köşkü'ndeki görev yılları, Türk demokrasisinin belki en bunalımlı dönemidir. Cumhurbaşkanı olarak kendisi bu durumun farkındadır ve

---

[197] Erdil K. Akay, **Korutürk'lü Yıllarım**, s. 150-151.
[198] Tarık Buğra, "Ardından", **Türkiye**, 18 Ekim 1987.

yakın çalışma arkadaşı Fahri Çoker'e bu konuda bir değerlendirmesini aktarmıştır:

"Sayın Korutürk'ün yakın çalışma arkadaşlarından biri olarak şunu söyleyebilirim ki, kendisini görevi başında en çok üzen konuların başında parti liderlerinin anlaşmazlığı ve bu yüzden beliren hükümet buhranları gelmiştir. O kadar ki huzurunda bulunduğumuz bir gün: Ahirette soru melaikeleri anlat bakalım sen dünyada ne yaptın diye sorarlarsa, herhalde memleketteki hükümet buhranlarını çözmeye uğraştım, diye cevap vereceğim,'demiştir. Bu dönemin bir Cumhurbaşkanı için çok talihsiz bir dönem olduğunu söylemek herhalde abartma olmaz."[199]

Acı bir gerçektir ki, o yıllarda iki büyük partinin işbirliği tezine hemen kimse inanmamıştır. Mevcut yapının -hiçbir şekilde- değiştirilemeyeceğine olan "kabul" insanlarda adeta "bağımlılık" yapmıştır.

Korutürk'ün, Kontenjan Senatörü atadığı şahsiyetlerden Metin Toker, yıllar sonra onun ölümü ardından, 1980 öncesi siyasi ortamda Cumhurbaşkanı'nın "yalnızlığını" şöyle betimlemiştir:

"Fahri Korutürk, 'oyuncu' olmanın marifet sayıldığı bir siyaset ortamı içinde hiçbir oyun oynamaya kalkışmadığı, buna en ufak tenezzül göstermediği içindir ki cumhuriyetin tarihinde (…) seçkin bir yerin sahibi olmuştur. Eğer 'oyuncu'lar onun, özellikle döneminin son aylarında içtenlikle sarf ettiği gayretlerin düzeyinde bulunsalardı, o, görevini tamamladıktan sonra da, bir '12 Eylül'e lüzum kalmayacaktı.

Fahri Korutürk, dönemini bitirirken iki büyük partinin bir 'büyük koalisyon'da birleşerek ülkenin sorunlarına acele

---

[199] Emin Çölaşan, **Tarihe Düşülen Notlar***,* Ankara, Ümit Y., 2001, s. 288.

çare bulmaları için çırpındı. Onun bundaki samimiyeti, 'oyuncu'ların samimiyetsizlikleriyle karşılık gördüğünden onlardan umudu kesmişti. Meclis'in içinden böyle bir hareketin gelebileceği, bunun orada doğrulabileceği, 'oyuncu'ların o yoldan zorlanabileceği inancı, sarıldığı son dal oldu. Kontenjan Grubu ile Çankaya'da yaptığı toplantıyı hatırlıyorum:

'Hepiniz, Meclis koridorlarında tanıdığınız, ahbabı olduğunuz her partiden milletvekilinin koluna giriniz. Onlara durumun tehlikesini anlatınız. Demokrasiyi korumaları için onları ikna etmeye çalışınız. Onlar gerekeni yapsınlar, partilerini aklın ve sağduyunun yoluna götürsünler… Rejim ancak böyle kurtulabilecektir,' diyordu.

Kendi iyi niyeti içinde bilmiyordu ki, bu telkinleri Meclis koridorlarında olumlu karşılayanlar, toplantı salonuna girdiklerinde, onları kasten kışkırtan, gözlerinde tek başına başbakanlıktan başka şey bulunmayan liderlerinin sultası altına düşüyorlardı.(…)"[200]

Cüneyt Arcayürek'in aktardığına göre; Cumhurbaşkanı'nın iki büyük partinin barışması için yardım istediği Kontenjan Senatörü Metin Toker o sırada da- bu çözüme inanmamaktadır:

"… Teşhiste çok doğru olan Cumhurbaşkanı tedavide öyle bir yol gösterdi ki… Senatoya atadığı 12 Senatör var ya, bizlerin Meclis kulisinde iki büyük partinin parlamenterlerinin kollarına girerek 'vatan gidiyor, iki parti birleşsin,' dememiz gerekiyormuş. Böylece iki parti birleşirmiş, çözüm bu…

---

[200] Metin Toker, Atatürk ve İnönü'den Sonra Üçüncü…" **Milliyet**, 14 Ekim 1987.

‘Aydın günler sizin olsun,’ dedim Metin’e. Olacak şey değildi. Zaten Metin de Korutürk’e olan saygısını eksik etmeden ‘çözümle’ hafif hafif alay ediyordu.”[201]

Korutürk hakkında bir tanıklık da şöyledir: Cumhurbaşkanı olarak, partiler, hatta siyasal hayatta görev almış kişiler karşısında tarafsız olmaya, günlük siyasal tartışmaların üstünde kalmaya, herhangi bir partiye veya şahsa daha yakın bir görüntü vermemeye özen göstermiştir. Tarafsızlığı görevinin kaçınılmaz bir gereği saymıştır. Partiler arası siyasal çekişmeler sırasında kendisine yöneltilen eleştirilere ve özellikle tarafsızlığını kaybettiği iddialarına karşı, görevi bırakmayı ciddiyetle düşünecek, TBMM’nin görüşünü isteyecek derecede duyarlı olmuştur.[202]

Rauf Tamer’in anlatımıyla, Cumhurbaşkanı olmadan iki gün önce Divan Oteli’nin pastanesinde nasıl çayını yudumluyor idiyse, Taşlıkta bir kır kahvesinde bir bardak çay içmesi de Cumhurbaşkanlığı dönemine rastlamıştır.[203]

Amiral, Cumhurbaşkanı seçildikten sonra, silah arkadaşlarıyla, meslektaşlarıyla, dostlarıyla ilişkilerini aynı şekilde sürdürmüştür.

(E) Amiral Afif Büyüktuğrul, Cumhurbaşkanı olduktan sonra Komutan Korutürk’ün eski silah arkadaşlarıyla sürdürdüğü sıcak dostluk ilişkisinin yakın tanıklarındandır:

“Cumhurbaşkanı olduktan sonra kendisini ziyaret ettim. Huzuruna girmeden önce emir subayı, ‘usul olarak on dakikadan fazla yanında kalmayınız,’ demişti, ama kendisi beni görür görmez, ‘Bu Amiral benim elime bir kez geçti.

---

[201] Cüneyt Arcayürek, **Demokrasinin Sonbaharı***,* Ankara, Bilgi Y., 1985, s. 452.
[202] Safa Reisoğlu, “Fahri Korutürk”, **Milliyet***,* 16 Ekim 1987.
[203] Rauf Tamer, “Korutürk”, **Tercüman***,* 14 Ekim 1987.

Kendisiyle iki saat konuşacağım,' demiş ve beni uzun bir müddet yanında alıkoyarak bir hayli gururlandırmıştı."[204]

Cumhurbaşkanı Korutürk, üniversitelerde Profesörlüğe atanma kararnamesini imzaladığı her öğretim üyesini telgrafla bizzat kutlamıştır.[205]

Cumhurbaşkanı resmi görüşmelerde ilke olarak- her zaman ulusal dili (Türkçe) konuşmuştur.[206]

Kızı Ayşe Arzık'ın aktardığına göre, tüm konuşmalarının metinlerini "büyük özen ve titizlikle" kendisini hazırlamıştır.[207]

IV. Cumhurbaşkanı Korutürk'ün ölümü ardından yazanların ortak kanısı; "uygar yaklaşımları ve yumuşak tutumlarıyla"[208] "hem kendisinin göreve geliş şartları, hem de görevi sırasındaki tutum ve davranışlarıyla, demokratik hayattaki 'uzlaşabilme' gereğinin sembolü"[209] olduğu, yönündedir. "Türkiye'nin Altıncı Cumhurbaşkanı Korutürk, savaş, askeri darbe ve ara rejim dışında geçen normal bir dönemin yansız ve dengeli devlet başkanı olarak simgelenmiştir."[210]

Özel Doktoru (E) Amiral Mehmet Ali Işığıgür, "O olmasaydı çok ihtilaller olurdu," diye konuşmuştur.[211]

1976 yılı Nisan ayında boşalan Hava Kuvvetleri Komutanlığına Orgeneral İrfan Özaydınlı'nın atanması

---

[204] Afif Büyüktuğrul, **Cumhuriyet Donanmasının Kuruluşu Sırasında 60 Yıl Hizmet**, Cilt II, s. 971.
[205] Safa Reisoğlu, "Fahri Korutürk", **Milliyet**, 16 Ekim 1987.
[206] Ali Baransel, **Bıçak Sırtında**, s. 143.
[207] Derya Köse, **VI. Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk 1903–1987**, s. 206.
[208] Mehmet Ali Birand, "Korutürk ve Boran…" **Milliyet**, 16 Ekim 1987.
[209] Altan Öymen, "Korutürk'ü Uğurlarken", **Milliyet**, 16 Ekim 1987.
[210] "Olayların Ardındaki Gerçek", **Cumhuriyet**, 15 Ekim 1987.
[211] Mehmet Ali Işığıgür, "Korutürk Birçok İhtilali Önledi", **Türkiye**, 17 Ekim 1987.

beklenmektedir. Fakat atama kararnamesi Başbakan Demirel'e takılmış Korgeneral Cemal Engin vekâleten bu göreve getirilmiş, daha sonra Orgeneral Ethem Ayan atanmış ve bu süreç basında tartışılmıştır. Bu gelişmeler üzerine Cumhurbaşkanı şu değerlendirmeyi yapmıştır:

"Ordunun politikacılar tarafından siyasete itilmek istenmesinden hakikaten büyük tedirginlik duyuyorum. Üniversiteye, işçi ve işveren kesimine maalesef politika sokuldu. Kişi ve kuruluşlar adetâ kutuplara ayrıldı. Hiç olmazsa ordunun yakasını bıraksınlar. Özaydınlı Paşa'nın kararnamesinin sonuçlanmaması büyük talihsizliktir. İki Generale siyasetçiler sahip çıkmaya kalkıştı. Özaydınlı'ya CHP'liler, Ethem Ayan Paşa'ya AP'liler. Askeri hiyerarşi ve gelenekler bir kenara atılıyor, hazin bir durum. Cumhurbaşkanı seçildikten sonra siyasetçinin ordudan ayağını kesmek istedim. Bu konuda başarıya ulaştığımı sanıyorum. 12 Mart Muhtırası hadisesinde, ardından cumhurbaşkanlığı seçiminde ordu, parlamentonun içine kadar girmişti. Komutanlar, tam kadro halinde protokol localarından cumhurbaşkanlığı seçim turlarını takip etmişler, adaylardan Faruk Gürler Paşa lehine gövde gösterisi yapmışlardı. Bu durum demokrasi adına hüzün vericiydi. Ben, cumhurbaşkanı seçildiğim ilk günden itibaren çeşitli vesilelerle komutanlarla yaptığım konuşmalarda, daima demokratik rejimin faziletlerini anlatarak, ordunun her ne olursa olsun, politikanın dışında kalması gerektiğini telkin ediyordum. Sağ olsunlar eski bir komutanları olarak beni sayıyorlar, inanıyorlar. (…) Asker güvenmezse onu hiçbir kuvvet durduramaz! Kimse bu ateşle oynamamalıdır. Bu son derece sakıncalıdır. (…)"[212]

---

[212] Ali Baransel, **Bıçak Sırtında**, s. 112–113.

(E) Basın Başdanışmanının aktardığına göre, -bir sohbet sırasında- Cumhurbaşkanı şunları söylemiştir:

"Sayın Baransel, göreve başladığımdan bu yana orduyu politikanın dışında tutmak için büyük çaba gösterdim. Parlamenter sistemin kendi kuralları doğrultusunda işlemesi gerektiğine olan inancımı her şart ve ortamda korudum. Hür demokratik parlamenter sistemlerde, her türlü sorunun çözüm yeri milletin iradesinin temsil edildiği TBMM'dir. Bunun dışında bir yer aramak, hangi gerekçeye dayanırsa dayansın, doğru değildir. Ben yetkilerimi genişletmek arzusunda değilim. Hiçbir kuruluştan yetkilerimin azlığı ya da çokluğu gibi bir rapor istemedim. Ancak bazı yetkilerimin açıklığa kavuşturulmasında yarar olduğu görüşünü savundum. Bana, bende olmayan yetkiler kullandırılmak isteniyor. Böyle bir kapı açıldığında demokratik parlamenter sistemin sağlıklı işleyebilmesi mümkün olabilir mi? Başkomutanlığı temsil ettiğim hatırlatılıyor. Ben önce TBMM'nin manevi kişiliğini temsil ediyorum. Temsil ettiğim meclise karşı, başkomutanlığımı nasıl kullanırım? Kendilerinden aldığım vazifeyi, kendilerini ortadan kaldırmak için nasıl kullanırım?"[213]

Özel Kalem Müdürü Erdil K. Akay'ın aktardığı Ordu ile ilgili bir başka atama krizi daha vardır:

1977 Ağustosunda Korutürk, yaz çalışmalarını sürdürdüğü Florya'da iken; Başbakan Süleyman Demirel ile Cumhurbaşkanı Korutürk arasında Kara Kuvvetleri Komutanlığına kimin atanacağı konusunda uyuşmazlık çıkmıştır. Başbakan, askeri hiyerarşiyi bir yana bırakmıştır; kıdeme göre Kara Kuvvetleri Komutanı olması gereken 1. Ordu Komutanı Adnan Ersöz'ün yerine 3. Ordu Komutanı

---

[213] Ali Baransel, **Bıçak Sırtında**, s. 205.

Ali Fethi Esener'i atamak istemektedir. Cumhurbaşkanı ise, "Askerlikte hiyerarşi çok hassas bir konudur. Buna riayet edilmemesi birçok mahzurları da beraberinde getirir," düşüncesiyle bu atamaya karşı çıkmaktadır. Başbakan ile Cumhurbaşkanı arasındaki kararname trafiği Ağustos sonuna kadar sürmüş ve Cumhurbaşkanı kararnameyi imzaladığı için bu tarihte 1., 2., ve 3. Ordu komutanları yasal süreleri dolduğu için emekli olmuşlar ve kıdem sıralamasındaki Ege Ordusu Komutanı Orgeneral Kenan Evren Kara Kuvvetleri olarak atanmıştır.[214]

Yazar Tarık Buğra; "Korutürk (…) çok, çok sınırlı sorumluluk ve yetkilerine rağmen, o ateşten gömlek yalnız kendi sırtında imiş gibi sürdürdü görevini ve bütün tutkulardan, hatta kişisel eğilimlere yabancı, asıl önemlisi, başkalarının kolay kolay karşı duramayacağı etkilere ve baskılara kapılmadan," diye yazmıştır. Korutürk'ü değerlendirirken, 1980 öncesini, o yılların, "terör ortamı" ile "iç savaşa giden Türkiye"yi anımsamak gereğini duymuştur.[215]

(E) Büyükelçi Fikret Bereket'in, "O, 21. Asrın Türkiye Cumhurbaşkanıdır,'' şeklindeki sözü, ardından yazılanların tümünden farklıdır ve belki "gerçeğin teslimi" açısından en adil değerlendirme olabilir.[216]

---

[214] Erdil K. Akay, **Korutürk'lü Yıllarım**, s. 115.
[215] Tarık Buğra, "Ardından", **Türkiye**, 18 Ekim 1987.
[216] (E) Amiral Necdet Şenergün'ün 26 Ağustos 2006 tarihli mektubu.

SON YOLCULUĞA DOĞRU

Amiral Korutürk'ün çocukluğunda babasıyla Haliç'te Yemiş İskelesinden Eyüp'e kürekli sandallarla gidip gelirken başlayan deniz sevgisi ölümüne kadar sürmüştür. Belki de onun için "denizden uzak", Ankara'da geçirdiği yıllar yalnızca bu nedenle bile sıkıntılıdır demek yanlış olmaz.[217]

Amiral, Cumhurbaşkanlığı görevini tamamlamıştır.

12 Eylül 1980 Askeri Yönetimi tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi kapatıldığı için Cumhuriyet Senatosu "Tabii Üyesi" olarak görevi de sona ermiştir.

…Ve Amiral, İstanbul'a, denizine yeniden kavuşmuştur.

Moda sahilinde Cimcoz apartmanının 5. katında "deniz manzarasını çok iyi gören geniş balkonda (…) bir turu onyedi adım gelen (…) yürüyüşler" yapmaktadır. [218]

Zengin bir kütüphaneye sahiptir ve kitap okumaya daha çok zaman ayırabilmektedir. İlgi alanı daha çok felsefe ve tarihtir. Kitapların üzerine not alma alışkanlığı vardır. Moda sahilinde her sabah yürüyüşe çıkmakta ardından kahvaltısını yapıp, gazeteleri okumaktadır. Bazen çıplak gözle, bazen de dürbünle Boğaz'ın Marmara Denizi çıkışını gören balkonundan, seyreden gemileri saatler boyu izlemektedir. Böyle durumlarda Emel Hanım, Korutürk'e; "Kuzum Fahri artık usanmadın mı gemileri seyretmekten?

---

[217] Necati Zincirkıran, "Denizci Cumhurbaşkanının Bir Üzüntüsü", **Günaydın***,* 14 Ekim 1987.

[218] Derya Köse, **VI. Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk 1903–1987***,* s. 207.

Bıraksak neredeyse bütün gününü balkonda geçirmeye razısın," diye takılmaktadır. Amiral de, "Ben sadece gemileri seyretmiyorum, onların içine giriyorum!" diye karşılık vermekte ve şöyle devam etmektedir:

"Bazen Kaptan Köşkünde dümen başına geçiyorum, bazen Çarkçı Başına emir veriyorum. Bazen rotayı inceliyorum. Hangi manevrayı yapacağımı, nereden çıkacağımı hesaplıyorum."[219]

Metin Toker; "Onu son defa Kurban Bayramında gördüm. (…) Balkonda oturuyordu. (…) Balkonun önünde İstanbul'un o muhteşem deniz girişi bütün genişliğiyle açılıyordu ve her taraf duran veya hareket halinde gemilerle doluydu. Bunları seyretmekten tarifsiz zevk alıyor ve saatlerce oyalanıyordu. 'Ne kadar çoğaldılar, bir bilseniz… Bizim zamanımızda böyle miydi; Yüreğim iftiharla kabarıyor,' dedi. (…) Muzip muzip güldü:"

"Serde denizaltıcılık var ya… Bazen, balkonda değil de denizaltımda olsaydım şu gemiyi nasıl vururdum, torpidoyu neresine sallardım diye düşünüyorum. Hesaplar yapıyorum. 'Amiral battı' oyunu gibi bir şey… "[220]

Amiral, güzel yazan bir kişidir. "Skagerak Muharebesi"[221] ve "Genç Subaylarla Bir Musahabe" başlıklı denemeleri bu özelliğinin en açık kanıtlarıdır. Söylediğine göre bu çalışmalarını kaleme almak için bir hayli hazırlık yapmış ve gereken özeni göstermiştir:

"(Skagerak Muharebesini kastediyor,) Onun mevzuu ve membaları zengindi. Konuşmak ve yazmak ihtiyacını veren

---

[219] Ali Baransel, **Bıçak Sırtında**, s. 292.

[220] Metin Toker, Atatürk ve İnönü'den Sonra Üçüncü…" **Milliyet**, 14 Ekim 1987.

[221] Bu kitap, Cumhuriyet Senatosu "Hal Tercümesi" evrakında yayınlanmış eseri olarak kaydedilmiştir./HÖ.

uzun bir okuma ve dinleme devresi sonuna rast gelmişti ve nihayet vazife icabı hazırlanacaktı, yapıldı.

Bugünkü yazı mevzuu ve durum büsbütün başkadır. 'Öğüt' şeklinde yazı yazmak güçtür. Gençlere hitap etmek hiçbir zaman hiç kimse için kolay olmamıştır. Vazife olarak gençlere 'Öğüt' vermekte ayrı bir zorluk varit."[222]

TRT, *Korutürk Belgeseli* hazırlanırken Deniz Kuvvetleri Komutanlığı döneminde Genel Sekreteri (E) Deniz Kurmay Albay Şemsi Bargut ile görüşmek istemiş o da bu talebi eski komutanına aktarmıştır. Amiral, eski çalışma arkadaşına şunu söylemiştir:

"Böyle bir isteğin size yapılmış olmasından memnunum. Siz, beraber çalıştığımız dönemi en iyi ve en yakından bilenlerdensiniz. Sizden ricam, bu tarihe intikal edecek bir belge olacaktır. Bu sebeple anılarınızı ve görüşlerinizi hiçbir etki altında kalmadan, bildiğiniz ve inandığınız gibi intikal ettiriniz. Ancak bu suretle en doğruyu ve hizmeti yapmış olursunuz."[223]

Ölümünden bir süre önce, TRT'nden Olcay Göker'e, "öldükten sonra yayınlanmak kaydıyla" belgesel için mülakat vermiştir.[224]

Yener Süsoy'a anılarını yazamayışından duyduğu üzüntüyü şöyle belirtmiştir:

"Hayatta en arzu ettiğim ama yapamadığım şey hayatımı yazmaktı. Hatıralarını yazan sorumlu kişilerin yazdıklarını okudukça içimde ıstırap oluşuyor. Ama bundan sonra mümkün değil. Hele benim gibi müşkülpesent biri için zor."[225]

---

[222] Fahri S. Korutürk, "Genç Subaylarla Bir Musahabe", s. 9–10.
[223] Şemsi Bargut, "Anılar: Oramiral Fahri S. Korutürk", s. 60.
[224] TRT, bu belgeseli ölümünden hemen sonra yayınlamıştır.
[225] Yener Süsoy, "Son Söyleşimizde Dimdik Ayaktaydı", **Milliyet**, 13 Ekim 1987.

Amiral'in anı yazmak konusundaki düşüncesi daha önce farklıdır. Moskova Büyükelçiliği yıllarında bir ara Ankara'ya geldiğinde karşılaştıkları, fakat ancak Bulvar Palas'tan Esenboğa Havaalanına dönüş yolunda otomobilin içinde görüşebildikleri Afif Büyüktuğrul'a, 1960 Ağustos ayında emekli edilen subayların kendisine yazdığı mektuplardan çok etkilendiğini ve üzüldüğünü söylemiştir. Bu görüşmelerinde Eski Deniz Kuvvetleri Komutanı olarak kendisine anılarını yazmasını öneren Afif Büyüktuğrul'a şu yanıtı vermiştir:

"Anıyı İngiliz Amiralleri savaşta yazarlar."[226]

---

[226] Afif Büyüktuğrul, **Cumhuriyet Donanmasının Kuruluşu Sırasında 60 Yıl Hizmet**, Cilt II, s. 973.

BİTİRİRKEN…

7 Ekim 1974 günü, 1920'de Harp Okulu öğrencisi iken İstanbul şehriyle birlikte okul binalarının da işgalini yaşayan öğrenci kuşağının zirveye ulaşan en başarılı temsilcisi -Cumhurbaşkanı unvanıyla- Kara Harp Okulu'nun yeni ders yılı töreninde işgal günlerindeki öğrenciliğini anarken hayli hüzünlenmiştir.[227]

18 Kasım 1974 günü, Deniz Harp Okulu'nun 201. Yıldönümünde de öğrencilik anılarından söz etmiş ve Türkiye Cumhuriyeti'nin doğuşunu ve yükselişini Harbiyelilerin ve Türk gençliğinin yüreklerine ve hafızalarına bir kez daha perçinlemiştir:

"Biz de şimdi bu genç arkadaşlar gibi, burada uzun müddet yaşadık, Büyükada'nın üzerinden doğan güneşi, Çamlıca yönünden batan güneşi senelerce seyrettik. Bu rıhtımda uzun müddet dolaştık. Girdiğimiz sınavlardan gelecek neticeleri birbirimizle tartıştık. İstikbale ait düşünceleri karşılıklı konuştuk. Fakat en hazin tarafı, o tarihler, şimdi Türk Bayrağının dalgalandığını gördüğünüz, önünüzdeki bu Heybeliada sularında, yabancı bayrakları da bulunan harp gemileri demirlemişlerdi. Ve onlar, mavzerle hedefe ateş etmek suretiyle, bizim okul istikametinde atış talimleri yapıyorlardı.

---

[227] "Kara Harp Okulu'nun Yeni Ders Yılına Başlaması Dolayısıyla Düzenlenen Törende Konuşma, 7 Ekim 1974", *Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk'ün Söylev ve Demeçleri I,* s. 156–160.

Arkadaşlar, öyle günler geçirdik ki, bizim sınıf subaylarımız bize, 'Biz, vaktiyle Berk-i Satvet, Peyk-i Şevket gibi gemilerde ikinci kumandanlık yapmak imkânını bulduk; fakat siz, acaba nerede çalışacaksınız? Hayatınızı bir tüccar gemisinde mi temin edeceksiniz, başka bir yere mi gideceksiniz,' demişlerdi. İşhat ediyorum (şahit olarak gösteriyorum), bütün sınıf arkadaşlarımız buna muhatap olduğumuz günleri hatırlasınlar. Bu acı içerisinde, burada ikmali tahsil ettik.(…) maziye dair acı hatıraları derinleştirmek istemem. Yalnız maziden hale geçerken bir köprü yapmak istiyorum. Ve bunun sizin hafızanıza nakşedilmesini istiyorum.

Birinci Dünya Harbi'nin sonunda Çanakkale'den zorla geçemeyen, Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkmış olan devletler, donanmalarını getirmişler, Dolmabahçe önünde demirlemişlerdi. Onların ne zaman çıkacağı hakkında hiç kimsede bir ümit yoktu. (…) Halbuki biz öyle bir maziden geliyorduk ki, (…) Preveze Komodorluğu, Basra Komodorluğu, Derne Komodorluğu…(…) Yani buralarda Türk Bayrağının dalgalandığı günler, nihayet bizim ömrümüzün içerisinde, hatırladığımız kadar bir mazinin içerisinde idi ve bize soruları sordukları sırada, 'Nerede çalışacaksınız, nerede deniz subaylığı yapmak istiyorsunuz? (…) Serbestsiniz, çıkın gidin, hayatınızı başka yerde arayın!' diyen ve bu fikri bize aşılayan subaylarımızın bize komuta ettikleri sırada, İstanbul Limanı'nda yabancı bayraklar dalgalanıyordu. Fakat hep birlikte şahit olduk. Aziz Arkadaşlar, geçen sene Deniz Harp Okulu'nun 200. Yılını kutladığımız tarihte, dünyanın dört bir yanından, o savaşta, silâhla giremedikleri, mütareke kayıtlarının (Ateşkes Anlaşmasının) bazı açık kapılarından yararlanarak Çanak-

kale'yi zorlayıp girip Dolmabahçe önünde senelerce demirli bulunan devletler de dahil olmak üzere, Dünyanın dört bir tarafından Deniz Harp Okulu'nun 200. Yılını kutlamak üzere, muhtelif devlet bahriyeleri temsilcileri geldi. (…) Bu bizim için unutulmaz; bu bizim için başka bir mazideki hüzünlerimizi götürüp istikbal güvenimizi bizim kalbimize perçinleyecek bir tarihi olaydır. Bundan daha kuvvetli bir delil size göstermek mümkün değildir."[228]

---

[228] "Deniz Harp Okulu'nun 201. Kuruluş Yıldönümünde Yaptıkları Konuşma, 18 Kasım 1974", **Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk'ün Söylev ve Demeçleri I**, s. 163–167.

KAYNAKLAR

(E) Amiral Necdet Şenergün'ün Prof. Dr. Hikmet Özdemir'e 26 Ağustos 2006 tarihli mektubu.

(E) Amiral Necdet Şenergün'ün Tümamiral A.Can Erenoğlu'na 9 Haziran 2005 tarihli mektubu.

"Olayların Ardındaki Gerçek", **Cumhuriyet***,* 15 Ekim 1987.

Afif Büyüktuğrul, **Cumhuriyet Donanmasının Kuruluşu Sırasında 60 Yıl Hizmet (1918-1977)***,* İstanbul, Deniz B., 2005, Cilt I- II.

Afif Büyüktuğrul'un Yorumlarıyla Fahri Engin'in Hatıratı*,* İstanbul, Deniz B., 2004.

Akay, Erdil K., **Korutürk'lü Yıllarım***,* İstanbul, Erko Y., 2007.

Anıtkabir Özel Defteri*,* (Ankara, Anıtkabir Komutanlığı), Cilt 6,

Arcayürek, Cüneyt, **Demokrasinin Sonbaharı***,* Ankara, Bilgi Y., 1985.

Atabey, Figen, **Karadeniz'de Türk Donanması***,* Ankara, ATAM Y., 2006.

Atikoğlu, Ayça, **Cumhurbaşkanı Eşleri***,*İstanbul, İnkılâp K., 2006.

Aykan, Cevdet, **Demokratik Süreç ve Anılar***,* Ankara, Grafiker Y., 2003.

Baransel, Ali, **Bıçak Sırtında***,* İstanbul, Remzi K., 2006.

Bargut, Şemsi, “Anılar: Oramiral Fahri S. Korutürk”, **Deniz Kuvvetleri Dergisi**, Ekim 1987 Eki.

Bargut, Şemsi, **Bir Plesisor’un Bahriye Anıları**, İstanbul, yy. ve yty., s. 84.

Birand, Mehmet Ali, “Korutürk ve Boran…” **Milliyet**, 16 Ekim 1987.

Birand, Mehmet Ali, **30 Sıcak Gün**, İstanbul, Milliyet Y., 1975.

Buğra, Tarık, “Ardından”, **Türkiye**, 18 Ekim 1987.

Cılızoğlu, Tanju, **Çağlayangil’in Anıları**, İstanbul, Büke Y., 2000.

Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk’ün Söylev ve Demeçleri I, Ankara, Başbakanlık B., 1975.

Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk’ün Söylev ve Demeçleri II, Ankara, Başbakanlık B., 1977.

Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk’ün Söylev ve Demeçleri III, 6 Nisan 1977–6 Nisan 1980,Ankara, Başbakanlık B., 1980.

Cumhurbaşkanlığı Tarihi, Ankara, Cumhurbaşkanlığı Y., 2006.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Cilt 2.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Cilt 4.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Cilt 6.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Cilt 61.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Cilt 63–1.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Cilt 66.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Cilt 9.

Çaplı, Bülent, **Dumlupınar: İki Gemi İki Kaptan**, İstanbul, Doğan K., 2007.

Çoker, Fahri, **Bahriyemizin Yakın Tarihinden Kesitler**, Ankara, Deniz Kuvvetleri Y., 1994.

Çoker, Fahri, **Deniz Harp Okulumuz 1773***,* Ankara, Deniz Kuvvetleri Y., 1994.

Çölaşan, Emin, **Tarihe Düşülen Notlar***,* Ankara, Ümit Y., 2001.

Deniz Kuvvetleri Dergisi, Sayı 538 Ekim 1987 Eki.

Dumlupınar Şehitleri, 4 Nisan 1953'ün Hazin Hatırası yty.

Erbil, Kazım, **Bahriyede Gördüklerim Duyduklarım***,* İstanbul, Kastaş Y., 2007.

Erim, Nihat, **Günlükler 1925-1979***,* Haz. Ahmet Demirel, II. Cilt İstanbul, YKY., ?.

Erkaya, Güven - Baytok, Taner, **Bir Asker Bir Diplomat***,* İstanbul, Doğan Y., 2001.

Evren, Kenan, **Zorlu Yıllarım 1***,* İstanbul, Milliyet Y., 1994.

Fuat Bayramoğlu ile Anılarda Gönülden Gönüle*,* Haz. İsmail Parlatır, İstanbul, 1994.

Güley, Ferda, **Kendini Yaşamak***,*İstanbul, Cem Y., 1990.

Günver, Semih, "Amiral Fahri Korutürk Moskova Büyükelçisi", **Milliyet***,* 19 Ekim 1987.

Gürdeniz, Cem (Ed.), *Donanma Belgeseli,* Yayınlanmamış Çalışma, 1998.

Halman, Talat, "Bir Başka Korutürk", **Milliyet***,* 19 Ekim 1987.

Hekimoğlu, Müşerref, *Anılar "Bir Cumhuriyet Kızı",* İstanbul, Cumhuriyet K., 2005.

Hekimoğlu, Müşerref, "Ölenler Görebilseydi…", **Cumhuriyet***, 23* Ekim 1987.

Işığıgür, Mehmet Ali, "Korutürk Birçok İhtilali Önledi", **Türkiye***,* 17 Ekim 1987.

İlter, Zeki, **Bir Ömür Boyu Askerlik***, 1919-1972,* İstanbul, Kastaş Y., 2003.

İpekçi, Abdi, “Temeldeki Gerçek,” **Milliyet***,* 1 Nisan 1973.

Kalyoncu, Cemal A., “Eşim Bir Gecede Cumhurbaşkanı Oldu,” **Aksiyon***,* 560 29 Ağustos 2005.

Karaveli, Orhan, **Görgü Tanığı***,* İstanbul, Pergamon, 2001.

Kıbrıs, Bildiriler, **Demeçler ve Basın Konferansları***,* Ankara, Ağustos 1974.

Koçaş, Sadi, **Atatürk’ten 12 Mart’a… Anılar***,* 2. Cilt, İstanbul, Doğuş M., 1977.

Korutürk, Fahri S., “Genç Subaylarla Bir Musahabe”, **Deniz Kuvvetleri Dergisi***,* Sayı 538 Ekim 1987.

Korutürk, Fahri S., “Preveze Deniz Zaferi”, **Deniz Kuvvetleri Dergisi***,* Sayı 538 Ekim 1987 Eki.

Korutürk, Fahri S., “Sunuş”, **Montreux Boğazlar Konferansı***,* Çev. Seha L. Meray-Osman Olcay), (Ankara, SBF Y., 1976.

Korutürk, Osman, “Berlin Deniz Ataşeliği Dönemine Ait Bir Hatırası,” **Deniz Kuvvetleri Dergisi***,* Sayı 538 Ekim 1987 Eki.

Köse, Derya, **VI. Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk (1903–1987)***,* İstanbul, Deniz Kuvvetleri Y., 2005.

Metel, Raşit, **Türk Denizaltıcılık Tarihi***,* İstanbul, Deniz Kuvvetleri Y., 1960.

Mumcu, Uğur, “Korutürk…”, **Cumhuriyet***,* 14 Ekim 1987.

Olgaçay, İsmail Berduk, **Tasmalı Çekirge***,* İstanbul, İz Y., 3. baskı, 1998.

Orhan, M. Celaleddin, **Bir Bahriyelinin Anıları**, İstanbul, Kastaş Y., 2001.

Öymen, Altan, "Korutürk'ü Uğurlarken", **Milliyet**, 16 Ekim 1987.

Reisoğlu, Safa, "Fahri Korutürk", **Milliyet**, 16 Ekim 1987.

Soysal, İsmail, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, Cilt I, Ankara, TTK Y., 1989.

Süsoy, Yener, "Son Söyleşimizde Dimdik Ayaktaydı", **Milliyet**, 13 Ekim 1987.

Şahinler, Menter, **Türkiye'nin 1974 Kıbrıs Siyaseti**, İstanbul, 1979.

Şimşir, Bilâl N., **Malta Sürgünleri**, İstanbul, Milliyet Y., 1976.

Tamer, Rauf, "Korutürk", **Tercüman**, 14 Ekim 1987.

TBMM Tutanak Dergisi, Toplantı 12, 16. Birleşim, 6 Nisan 1973, Cilt 12.

Toker, Metin, "Atatürk ve İnönü'den Sonra Üçüncü…" **Milliyet**, 14 Ekim 1987.

Yavuzalp, Ercüment, **Liderlerimiz ve Dış Politika**, Ankara, Bilgi Y., 1996.

Zincirkıran, Necati, "Denizci Cumhurbaşkanı'nın Bir Üzüntüsü", **Günaydın**, 14 Ekim 1987.

DİZİN

A

B

C

Ç

D

E

F

G

H

İ

K

L

M

N

O- Ö

R

S

Ş

T

U

V

Y

Z

Amiral Fahri S. Korutürk (1903-1987)'ün mesleki yaşamı örnek bir askerlik, başarı ve devlet adamlığı öyküsüdür. 1923 yılında İstanbul'da bahriye mektebini bitiren genç bir denizaltı subayının, mesleğinin bütün zorlu görevlerini başarıyla tamamlayıp kuvvet komutanlığına tırmanışı; 1960'ta emekli olduktan hemen sonra Dışişleri Bakanlığındaki diplomatlık hizmeti; kontenjan senatörlüğü ve 1972 siyasi krizi ardından ismi üzerinde mutabakat sağlanan tek aday olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin 6.Cumhurbaşkanı seçilmesi ve türlü zorluklar ve kriz altında sürdürdüğü onurlu görev yılları ve ölümü bu mütevazi biyografinin konularıdır.

ISBN:978-975-16-2238-9

http://www.atam.gov.tr
e-posta:bilgi@atam.gov.tr.